

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ЧИЖ АЛЛА ПЕТРІВНА

УДК 343.98 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО
ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО
ОРГАНУ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. П. Чиж

Науковий керівник:

Гусєва Влада Олександрівна

доктор юридичних наук, професор

Вінниця – 2023

АНОТАЦІЯ

Чиж А. П. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Харківський національний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ, Вінниця, 2023.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано, що розробка методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є актуальною та своєчасною. Визначено, що криміналістична методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу за своїм видом є простою – видовою, оскільки має за мету дослідження одного конкретного виду злочину.

Наголошено на вагомому теоретичному та практичному значенні криміналістичної характеристики. З'ясовано елементи структури криміналістичної методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Визначено, що ними є: 1) криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 2) особливості початку кримінального провадження; 3) обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 4) початковий етап розслідування, алгоритм першочергових слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій; 5) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 6) тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 7) особливості проведення судових експертиз під час розслідування.

Проаналізовано теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Визначено, що криміналістична характеристика є

першим базисним елементом криміналістичної методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Обґрунтовано, що структура криміналістичної характеристики, як система знань, детермінована структурою механізму вчинення злочинів як об'єкту пізнання. Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень становлять елементи механізму їх вчинення, у зв'язку з чим, задля визначення перших доцільно з'ясувати останні. Визначено, що обов'язковими елементами механізму умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: суб'єкт злочину, предмет посягання, жертва злочину, обстановка злочину, спосіб учинення злочину, сліди злочину. З урахуванням виокремлених елементів механізму умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, визначено, що до елементів криміналістичної характеристики цих злочинів, належать: обстановка (час і місце), спосіб готування, безпосереднього вчинення та приховування злочину, сліди та знаряддя їх учинення, предмет знищення або пошкодження, особа злочинця, особа потерпілого. Охарактеризовано кожен з визначених елементів.

Обґрунтовано, що способи умисного знищення майна працівників правоохоронних органів є повно структурними, а для умисного пошкодження майна працівників правоохоронних органів – переважно притаманна лише стадія безпосередньої реалізації злочинного умислу, тобто спосіб учинення.

Визначено, що потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів стають чоловіки, що пояснюється фактичним їх превалюванням у лавах правоохоронних органів. Середній вік потерпілих – 25-45 років, при цьому переважно злочин вчиняється лише щодо одного потерпілого. Щодо займаної посади, то найчастіше потерпілими є працівники поліції, Державної прикордонної служби, Державної лісової охорони України, співробітники Державного агентства рибного господарства, а також працівники Служби безпеки України, органів прокуратури та ін. Наголошено, що потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівників

правоохоронних органів є близькі родичі останніх, до яких належать: батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки. Охарактеризовано особу злочинця та особу потерпілого від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Визначено, що розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу відбувається в два етапи: початковий і наступний. Узагальнено, що під початковим етапом розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід розуміти перший етап розслідування, на якому відбувається виявлення ознак цього протиправного діяння, відмежування його від інших подібних складів злочинів, вирішення тактичних завдань щодо збирання вихідної інформації про вчинене кримінальне правопорушення; установлення обставин, що підлягають з'ясуванню, які будуть достатніми для його попередньої кримінально-правової кваліфікації; планування та проведення першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також отримання доказів щодо причетності певної особи до вчинення злочину.

Визначено перелік обставин, що підлягає встановленню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Залежно від елементу, який вони характеризують, згруповано ці обставини та представлено їх у чотирьох групах, зокрема: 1) відомості, що характеризують особу потерпілого та майно щодо якого було вчинено протиправне посягання; 2) дані, що стосуються події кримінального правопорушення; 3) відомості про особу злочинця, мотив і мету, якими він керувався, учиняючи суспільно небезпечне діяння; 4) інші обставини, що стосуються розміру процесуальних витрат, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину тощо.

Визначено, що на початковому етапі розслідування, залежно від характеру відомостей про умисне знищення або пошкодження майна правоохоронця, а також особу злочинця, типовими є такі слідчі ситуації: 1) злочин учинено: майно працівника правоохоронного органу або його

близького родича знищено чи пошкоджено, особа злочинця невідома, очевидці не встановлені; 2) кримінальне правопорушення скоєно, злочинець зник з місця події, відома орієнтуюча інформація про його особу; 3) злочин учинено, особу злочинця відомо, його затримано на місці події або безпосередньо після його вчинення. Також типізовано слідчі ситуації початкового етапу розслідування за критерієм характеру збереження початкової обстановки місця умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу та стану предмету посягання.

Констатовано, що моментом відліку початку наступного етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, слід вважати момент завершення проведення комплексу слідчих (розшукових) і процесуальних дій, визначених необхідними до проведення у слідчій ситуації, яка склалася на початковому етапі розслідування. Типізовано слідчі ситуації наступного етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу залежно від ставлення та поведінки підозрюваного в юридичній літературі на сприятливі та несприятливі слідчі ситуації.

Визначено, що типовим під час розслідування є проведення огляду місця події, огляду транспортних засобів, допитів потерпілого, свідків і підозрюваного, слідчого експерименту, а також деяких негласних слідчих (розшукових) дій, доцільність проведення яких виникає у випадку неможливості реалізації інших заходів, спрямованих на встановлення та зібрання доказів вини особи.

Установлено, що типовими тактичними завданнями огляду місця події під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: 1) фіксація матеріальної обстановки, що існує на місці події як шляхом опису в протоколі, так і з застосуванням технічних засобів фіксації; 2) забезпечення виявлення, вилучення і процесуального закріплення інформації про виявлені сліди (сліди рук і ніг, взуття, транспортних засобів тощо), об'єкти, зокрема знаряддя вчинення злочину, а також фрагменти

й уламки пошкодженого предмету посягання (наприклад, уламки фари транспортного засобу, елементи форменого одягу тощо); 3) за можливості, вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань під час проведення попередніх криміналістичних досліджень; 4) установлення очевидців учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, за необхідності залучення їх до участі в огляді, виявлення інших джерел інформації про обставини вчинення злочину тощо.

Визначено, що тактичні прийоми допиту мають відповідати положенням чинного кримінального процесуального законодавства, а також морально-етичним нормам, не створювати загрозу шкоди психічному і фізичному здоров'ю особи. У досліджуваній категорії злочинів першочергово слід здійснювати допит потерпілого, навіть у слідчій ситуації, коли особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення, затримано на місці вчинення злочину, після цього допит свідків і підозрюваного. Визначено, що перелік обставин, які слід з'ясувати під час допиту потерпілого, свідка, підозрюваного має ситуаційну зумовленість, адже обумовлений механізмом учинення злочину та іншими обставинами.

З'ясовано, що до тактичних прийомів проведення слідчих експериментів належать: неодноразове проведення дослідів і контролю за їх виконанням; створення обстановки, що сприятиме наданню якомога детальніших відомостей про обставини вчинення кримінальних правопорушень; постановка запитань учаснику слідчого експерименту, з метою деталізації його пояснень, оцінювання його відповідей; використання макетів, застосування науково-технічних засобів і залучення спеціалістів, наділених спеціальними знаннями у відповідній галузі науки; застосування технічних засобів фіксації, зокрема безперервного відеозапису.

Обґрунтовано, що використання спеціальних знань є головною гарантією забезпечення ефективного розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Визначено, що типовими експертизами під час розслідування умисного знищення або пошкодження

майна працівника правоохоронного органу слід вважати: товарознавчу, автотоварознавчу, трасологічну, експертизу матеріалів, речовин і виробів, пожежно-технічну експертизу, фототехнічну і портретну експертизу, судово-психіатричну експертизу, експертизу відеозвукозапису, вибухово-технічну експертизу, молекулярно-генетичну експертизу, судово-психологічну експертизу, судово-одорологічну експертизу тощо. Установлено, що до типових комплексних судових експертиз належать: комплексна автотоварознавча та трасологічна експертиза, а також комплексна судова пожежно-технічна, матеріалознавча та трасологічна експертиза.

З'ясовано, що найчастіше до участі в слідчих (розшукових) діях залучаються інспектори-криміналісти, спеціалісти у галузі пожежної безпеки, спеціалісти у галузі експертизи матеріалів, речовин та виробів, працівники Державної служби з надзвичайних ситуацій України та інші спеціалісти.

Ключові слова: криміналістична методика, досудове розслідування, кримінальне провадження, злочин, права і свободи людини, злочинець, потерпілий, працівник правоохоронного органу, криміналістична характеристика, етап розслідування, слідча ситуація, тактика, тактичний прийом, планування розслідування, процесуальне рішення, слідча версія, планування, слідча (розшукова) дія, огляд місця події, протокол, доказування, перевірка доказів, достовірність, допустимість, судова експертиза, висновок експерта, спеціальні знання.

SUMMARY

Chyzh A. P. Methodology of the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement agency employee. – Qualifying scientific work on manuscript.

Thesis for a candidate's degree (PhD) by the specialty 081 «Law» – Kharkiv National University of Internal Affairs, Vinnitsa, 2023.

The dissertation research substantiates that the development of the investigation methodology of intentional destruction or damage to the property of a

law enforcement officer is relevant and timely. It was determined that the forensic method of investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement agency employee is simple in nature, as it aims to investigate one specific type of crime.

Emphasis is placed on the significant theoretical and practical value of forensic characterization. The elements of the structure of the forensic methodology of the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer have been clarified. It was determined that they are: 1) forensic characteristics of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer; 2) peculiarities of the initiation of criminal proceedings; 3) circumstances to be ascertained during the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer; 4) the initial stage of the investigation, the algorithm of priority investigative and covert investigative (search) actions; 5) the next stage of the investigation; tactics of further actions and other measures; 6) tactics of conducting individual investigative (search) actions; 7) peculiarities of conducting forensic examinations during the investigation.

The theoretical prerequisites for the formation of the forensic characteristics of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer have been analyzed. It was determined that the forensic characteristic is the first basic element of the forensic methodology of the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer. It is substantiated that the structure of forensic characteristics, as a system of knowledge, is determined by the structure of the mechanism of committing crimes as an object of knowledge. The content of the forensic characteristics of criminal offenses is the elements of the mechanism of their commission, therefore, in order to determine the former, it is advisable to find out the latter. It was determined that the mandatory elements of the mechanism of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer are: the subject of the crime, the object of the offense, the victim of the crime, the circumstances of the crime, the method of committing the crime, traces of the crime. Taking into account the isolated elements of the mechanism of intentional

destruction or damage to the property of a law enforcement officer, it was determined that the elements of the forensic characteristics of these crimes include: the setting (time and place), the method of preparation, direct commission and concealment of the crime, traces and tools of their commission, the object of destruction or damage, the identity of the perpetrator, the identity of the victim. Each of the identified elements is characterized.

It is substantiated that the methods of intentional destruction of the property of law enforcement officers are completely structural, and for the intentional damage of the property of law enforcement officers, only the stage of direct implementation of the criminal intent, i.e., the method of commission, is characteristic.

It was determined that the victims of intentional destruction or damage to the property of law enforcement officers are men, which is explained by their actual predominance in the ranks of law enforcement agencies. The average age of the victims is 25-45 years, while the crime is mostly committed against only one victim. As for the position held, the most often victims are employees of the police, the State Border Service, the State Forest Guard of Ukraine, employees of the State Fisheries Agency, as well as employees of the Security Service of Ukraine, prosecutor's offices, etc. It is emphasized that the victims of intentional destruction or damage to the property of law enforcement officers are close relatives of the latter, which include: parents, spouse (husband), children, brothers and sisters, grandfather, grandmother, grandchildren. The identity of the criminal and the identity of the victim of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer have been characterized.

It was determined that the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer takes place in two stages: initial and subsequent. In general, the initial stage of the investigation of the intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer should be understood as the first stage of the investigation, during which the signs of this illegal act are identified, distinguished from other similar crimes, and the solution of tactical tasks related to the collection of initial information about the committed criminal

offense; establishment of circumstances to be ascertained, which will be sufficient for his preliminary criminal-legal qualification; planning and conducting primary investigative (search) and other procedural actions, as well as obtaining evidence regarding the involvement of a certain person in the commission of a crime.

The list of circumstances to be established during the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement agency employee is defined. Depending on the element they characterize, these circumstances are grouped and presented in four groups, in particular: 1) information characterizing the person of the victim and the property against which the illegal encroachment was committed; 2) data relating to the event of a criminal offence; 3) information about the identity of the criminal, the motive and purpose he was guided by when committing a socially dangerous act; 4) other circumstances related to the amount of procedural costs, reasons and conditions that contributed to the commission of the crime, etc.

It was determined that at the initial stage of the investigation, depending on the nature of the information about the intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer, as well as the identity of the criminal, the following investigative situations are typical: 1) a crime has been committed: the property of a law enforcement officer or his close relative is destroyed or damaged, the identity of the criminal unknown, no eyewitnesses identified; 2) a criminal offense has been committed, the criminal has disappeared from the scene of the incident, and indicative information about his identity is known; 3) a crime has been committed, the identity of the criminal is known, he was detained at the scene of the crime or immediately after it was committed. Investigative situations of the initial stage of the investigation are also typified according to the criterion of preservation of the initial situation of the place of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer and the state of the object of the offense.

It was established that the starting point of the next stage of the investigation of the intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer should be considered the moment of completion of the set of investigative (search)

and procedural actions determined to be necessary in the investigative situation that developed at the initial stage of the investigation. Investigative situations of the next stage of the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement agency depending on the attitude and behavior of the suspect in the legal literature on favorable and unfavorable investigative situations are typified.

It was determined that typical during the investigation is an inspection of the scene of the incident, an inspection of vehicles, interrogations of the victim, witnesses and the suspect, an investigative experiment, as well as some covert investigative (search) actions, the expediency of which arises in the event of the impossibility of implementing other measures aimed at establishment and collection of evidence of a person's guilt.

It has been established that the typical tactical tasks of inspecting the scene of the incident during the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer include: 1) recording the material situation existing at the scene of the incident both by describing it in the protocol and using technical means of recording; 2) ensuring detection, extraction and procedural confirmation of information about detected traces (prints of hands and feet, shoes, vehicles, etc.), objects, in particular tools of crime, as well as fragments and fragments of a damaged object of encroachment (for example, fragments of a vehicle headlight , elements of uniforms, etc.); 3) if possible, solving identification and diagnostic tasks during preliminary forensic investigations; 4) identification of eyewitnesses to intentional destruction or damage to the property of a law enforcement officer, if necessary, involving them in the inspection, identifying other sources of information about the circumstances of the crime, etc.

It was determined that the tactical methods of interrogation must comply with the provisions of the current criminal procedural legislation, as well as moral and ethical norms, and not create a threat of harm to the mental and physical health of a person. In the studied category of crimes, the victim should be interrogated as a priority, even in an investigative situation when a person involved in the commission of a criminal offense is detained at the scene of the crime, after which the witnesses

and the suspect are interrogated. It was determined that the list of circumstances that should be clarified during the interrogation of the victim, witness, or suspect is situational, because it is determined by the mechanism of the crime and other circumstances.

It was found that the tactical methods of conducting investigative experiments include: repeated conducting of experiments and control over their execution; creation of an environment that will contribute to the provision of as much detailed information as possible about the circumstances of the commission of criminal offenses; asking questions to the participant of the investigative experiment, with the aim of detailing his explanations, evaluating his answers; the use of models, the use of scientific and technical means and the involvement of specialists endowed with special knowledge in the relevant field of science; the use of technical means of fixation, in particular continuous video recording.

It is substantiated that the use of special knowledge is the main guarantee of ensuring an effective investigation of the intentional destruction or damage of the property of a law enforcement officer. It was determined that the typical examinations during the investigation of intentional destruction or damage to the property of a law enforcement agency employee should be considered to be: commodity examination, auto commodity examination, trace logical examination, examination of materials, substances and products, fire-technical examination, photo technical and portrait examination, forensic psychiatric examination, examination of video and sound recordings, explosive-technical examination, molecular-genetic examination, forensic-psychological examination, forensic-odorological examination, etc. It has been established that typical complex forensic examinations include: complex auto-product science and track logical expertise, as well as complex forensic fire-technical, material science and track logical expertise.

It was found that forensic inspectors, specialists in the field of fire safety, specialists in the field of examination of materials, substances and products, employees of the State Emergency Service of Ukraine and other specialists are most often involved in investigative (search) actions.

Keywords: forensic technique, pre-trial investigation, criminal proceedings, crime, human rights and freedoms, criminal, victim, law enforcement officer, forensic characteristics, stage of investigation, investigative situation, tactics, tactical technique, investigation planning, procedural decision, investigative version, planning, investigative (investigative) action, inspection of the scene of the incident, protocol, proof, verification of evidence, credibility, admissibility, forensic examination, expert opinion, special knowledge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чиж А. П. Криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: сутність і зміст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 273-283. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.25> .

2. Chyzh A.P. Use of Special Knowledge during Investigation of Intentional Destruction or Damage of Property of a Law Enforcement Officer. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. № 3 (120). Pp. 56-65. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211203.56>.

3. Чиж А. П. Тактика проведення процесуальних дій під час розслідування пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 43-53. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.04>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Чиж А. П. Перспективи формування методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.). Харків, ХНУВС, 2021. С. 402-404.

2. Чиж А. П. Психологічна експертиза як науково-обґрунтований метод установлення завданої моральної шкоди під час розслідування умисного пошкодження майна правоохоронця. *Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03 червня 2022 р.). Харків, ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2022. С. 174-177.

3. Чиж А. П. Початок розслідування умисного пошкодження майна працівника правоохоронного органу: особливості та дискусійні питання.

Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 475-478.

4. Чиж А. П. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 25 листопада 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 421-423.

5. Чиж А. П. Особливості оглядів, що проводяться під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Qualitative research on the place of the commitment of the offense – an important factor in the performance of subsequent judicial expertise*: міжнар. конф. (Chisinau, Moldova, April, 14, 2023). LAW AND LIFE: Scientific-practical publication, 2023. С. 187-189.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	29
1.1. Теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.....	29
1.2. Зміст і структура криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу	46
1.3. Елементи криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу	55
Висновки до Розділу 1	75
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ НА ПОЧАТКОВОМУ ТА НАСТУПНОМУ ЕТАПАХ	80
2.1. Початок кримінального провадження. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу	80
2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та алгоритм першочергових слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій	95
2.3. Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування та відповідний комплекс слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій	107
Висновки до розділу 2.....	117
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	121
3.1. Тактичні особливості огляду місця події.....	121

3.2. Особливості допиту потерпілого, підозрюваного та свідків	136
3.3. Особливості тактики слідчого експерименту	147
3.4. Проведення судових експертиз	157
Висновки до розділу 3.....	178
ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
Додаток А. Результати узагальнення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 347 КК України	222
Додаток Б. Результати анкетування практичних працівників, які брали участь у розслідуванні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу	226
Додаток В. Список публікацій здобувачки за темою дисертації.....	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС – Верховний Суд

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ДНДЕКЦ – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій

ЄРДР – Єдиний державний реєстр судових рішень

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НПУ – Національна поліція України

СОГ – слідчо-оперативна група

Ст. – стаття

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

Ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кількість кримінальних правопорушень, що посягає на авторитет органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, є досить вагомою у загальній сукупності облікованих кримінальних проступків і злочинів. Так їх питома вага в загальній сукупності облікованих кримінальних правопорушень у 2019 р. становила 0,31 %, у 2020 р. – 0,4 %, у 2021 р. – 0,4%, у 2022 р. – 0,2%. Мотивом їх учинення є помста за професійну діяльність правоохоронців, яка реалізується шляхом учинення різного роду посягань, а метою – протидія реалізації уповноваженими на те законом суб'єктами професійній діяльності, пов'язаної з реалізацією правоохоронних функцій. Одним з найтяжчих злочинів у вказаній групі є умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, відповідальність за вчинення якого передбачена статтею 347 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Умисне знищення або пошкодження майна – досить поширене кримінальне правопорушення. Так у 2018 р було зареєстровано 2551 кримінальне провадження, у 2019 р. – 2653, у 2020 р. – 2157, у 2021 р. – 1542, у 2022 р. – 783. Зазначене кримінальне правопорушення досить складно відрізнити від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, адже відбувається це під час дослідження суб'єктивної сторони складу злочину, тобто після встановлення особи підозрюваного та мотиваційних факторів його вчинку. Через це в слідчій та судовій практиці досить поширеними є факти зміни правової кваліфікації вчиненого діяння зі ст.194 КК України на ст.347 КК України вже після повідомлення про підозру особі у вчиненні кримінального правопорушення. Ба більше, умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу відрізняється від аналогічних кримінальних правопорушень своєю специфікою, зокрема, особою потерпілого, мотивом учиненого діяння тощо, що й обумовлює відповідну специфіку розслідування. Викладене свідчить, що розслідування цього виду кримінального

правопорушення є досить складною діяльністю, вимагає від слідчого наявності відповідних компетентностей, умілого застосування тактичних прийомів, наявності навичок поводження з багатьма сучасними техніко-криміналістичними засобами тощо.

Одним з найскладніших завдань, що виникає під час розслідування злочину зазначеного виду та є визначальним чинником у вирішенні питання про притягнення винної особи до відповідальності в міру її вини, є доведення мотиву помсти за професійну діяльність правоохоронців. До проблемних питань, у дослідженні та доказуванні яких виникають складнощі під час розслідування, належать також спосіб учинення злочину, мотив і мета вчиненого діяння тощо. Складними у провадженні є слідчі (розшукові) дії, спрямовані на пізнання механізму вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, специфіка використання спеціальних знань тощо [10]. З огляду на це саме криміналістика як наука, покликана визначити одним зі своїх завдань розроблення дієвих обґрунтованих рекомендацій щодо ефективного розслідування та профілактики злочинів цього виду.

Розроблення теоретичних основ методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є основним кроком на шляху викорінення помилок слідчих, пов'язаних з перевіркою інформації про вчинення кримінального правопорушення; вирішення складнощів, що виникають під час розслідування злочину зазначеного виду; закладення та розроблення рекомендацій як щодо тактики провадження слідчих (розшукових) дій, реалізації процесуальних заходів, так і здійснення всього розслідування, кінцевою метою якого є виконання завдань кримінального провадження.

Проблеми теорії криміналістичної методики та деякі процесуальні аспекти розслідування окремих видів злочинів, використання спеціальних знань, розкриті у працях С. Є. Абламського, Л. І. Аркуші, М. Ю. Бузинарського, О. Ф. Волинського, А. Ф. Волобуєва, І. В. Вороніна, Г. І. Грамовича,

Г. Л. Грановського, В. О. Гусєвої, М. В. Даньшина, В. А. Журавля, І. В. Загороднього, Н. І. Клименко, А. В. Коваленка, В. В. Коваленка, І. І. Когутича, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. Г. Лукашевича, В. О. Малярової, В. В. Невгада, О. В. Одерія, І. А. Петрової, І. В. Пирога, О. В. Пчеліної, В. Д. Пчолкіна, О. С. Саїнчина, С. О. Сафронова, М. О. Селіванова, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Б. К. Слободянюка, Р. Л. Степанюка, В. М. Стратонова, Г. К. Тетерятник, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, Ю. М. Чорноус, С. С. Чернявського, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура, В. В. Юсупова, О. О. Юхна та ін. Водночас методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу ще не була предметом комплексного вивчення науковців, що засвідчує актуальність обраної нами тематики та підтверджує своєчасність розробки відповідних науково обґрунтованих рекомендацій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження відповідає пп. 8.3, 8.4, 8.6, 8.7 Основних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2021-2024 рр., затверджених рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 28.08.2021 (протокол №7) (зі змінами від 31.01.2023, протокол №1); а також Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 рр., схваленої Указом Президента України від 11.06.2021 №231/2021. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 28.09.2021 р., а також включено до Переліку теми дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (п. 866, 2021 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження стала розроблення сукупності науково обґрунтованих рекомендацій розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу у вигляді окремої криміналістичної методики щодо розслідування. З метою

реалізації поставленої мети було визначено сукупність завдань, що підлягали вирішенню, зокрема:

- визначити теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу;
- з'ясувати зміст, структуру і встановити значення криміналістичної характеристики досліджуваного виду злочину;
- охарактеризувати елементи криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу;
- визначити підстави початку кримінального провадження за фактом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу;
- установити обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування злочину досліджуваного виду;
- узагальнити типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця і з'ясувати алгоритм притаманних їм слідчих (розшукових) і процесуальних дій;
- визначити специфіку тактики підготовки та проведення огляду місця події під час досудового розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу;
- сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення тактичних особливостей проведення допиту та слідчого експерименту у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії;
- з'ясувати особливості використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з досудовим розслідуванням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Предметом дослідження є методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Методи дослідження. Методологія дисертаційного дослідження представлена загальнонауковими і спеціальними методами пізнання, обрання яких було обумовлено об'єктом, предметом, метою і завданнями дослідження.

Під час аналізу та задля вдосконалення окремих концептуальних положень криміналістичної методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, зокрема щодо криміналістичної характеристики, криміналістичної тактики, етапізації розслідування, типових слідчих ситуацій тощо, використовувався історичний метод (розділи 1-3). Діалектичний метод сприяв вивченню досліджуваних питань у динаміці, виявити їхній взаємозв'язок і взаємообумовленість, а також забезпечив розуміння об'єкта дослідження щодо поєднання потреб наукових досліджень і практики щодо методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (розділи 1-3). Порівняльно-правовий та прогностичний методи застосовувалися під час аналізу положень окремих монографічних робіт, присвячених дослідженню схожої проблематики, визначення проблем розслідування, що виникають під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК України та визначення можливостей і перспектив застосування розроблених вченими положень задля їх впровадження у практику розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця (розділи 2-3). Формально-логічний метод використовувався під час дослідження й визначення специфіки організації і планування розслідування злочину досліджуваного нами виду (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4).

За допомогою соціологічних відібрано та проаналізовано емпіричний матеріал про протиправну кримінально-карану діяльність окремих осіб, професійну діяльність органів досудового розслідування з організації та здійснення розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця (розділи 2-3). Статистичні методи, зокрема методи групування й

аналізу кількісних показників застосовувалися під час опрацювання статистичних звітів Офісу Генерального прокурора України, Національної поліції та органів судової влади, а також анкет, що заповнювалися запрошеними респондентами, матеріалів слідчої та судової практик (розділи 1-3).

Теоретичну базу дисертації складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема в галузі криміналістики, кримінального процесу, судової експертології, кримінального права. Отримані наукові результати ґрунтуються на чинних нормах Конституції України, положеннях Кримінального процесуального кодексу України, джерелах кримінального процесуального законодавства, нормах Кримінального кодексу України, Закону України «Про судову експертизу», підзаконних нормативно-правових актах МВС України, Національної поліції та інших.

Емпіричну базу дослідження складають результати узагальнення матеріалів 79 кримінальних проваджень за фактами умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, а також 200 – за фактами умисного знищення або пошкодження майна, результати анкетування та інтерв'ювання 163 респондентів (122 слідчих і оперативних працівників Національної поліції, 41 працівник органів прокуратури), статистичні та аналітичні дані МВС України, органів Національної поліції, Офісу Генерального прокурора України, а також особистий багаторічний досвід авторки як співробітниці органів кримінальної поліції.

Наукова новизна отриманих результатів. Проведене дослідження, за характером і змістом досліджених питань, є одним із перших в Україні комплексним науковим дослідженням проблем методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачкою. Основними з них є такі:

уперше:

- обґрунтовано концептуальні основи формування окремої методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, з урахуванням комплексного аналізу наукових положень, нормативно-правових актів та узагальнення слідчої і судової практики;

- розкрито значення, зміст та елементи криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, охарактеризовано кожен з них;

- сформульовано й охарактеризовано особливості відкриття та початку кримінального провадження щодо злочинів досліджуваної категорії, які полягають у реалізації комплексу процесуальних та організаційних заходів;

- виокремлено типові слідчі ситуації початкового і наступного етапів розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця, визначено тактичні завдання, що відлягають вирішенню та запропоновано відповідну програму дій слідчого;

удосконалено:

- класифікацію обставин, що підлягають установленню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронних органів;

- положення щодо організації і тактики проведення огляду місця події умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, допиту потерпілого, свідків, підозрюваного, слідчого експерименту;

- теоретичні положення і практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця;

дістали подальшого розвитку:

- напрями застосування ситуаційного підходу при визначенні етапів розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, типізації слідчих ситуацій тощо;

- особливості джерел інформації про вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, їхніх близьких родичів і способів їх отримання;

- можливості використання результатів перевірок за криміналістичними обліками та інформації з банків даних під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу;

- положення щодо визначення та встановлення матеріальної і майнової шкоди, завданої працівнику правоохоронного органу чи його близькому родичу та ін.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження впроваджені, а отже, можуть бути використані у:

- *законотворчій діяльності* – з метою реформування та впровадження змін до чинного кримінального процесуального законодавства задля підвищення ефективності досудового слідства умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця;

- *науково-дослідній роботі* – для розробки та вирішення проблем, що виникають під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця;

- *правозастосуванні* – задля підвищення ефективності діяльності слідчих, прокурорів, судових експертів, працівників суду та працівників інших органів, установ, підприємств, які залучаються до участі в розслідуванні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу;

- *освітньому процесі* – під час розробки освітніх та освітньо-наукових програм, зокрема під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Дії поліцейського на місці події», «Практикум із застосуванням техніко-криміналістичних засобів доказування», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Докази і доказування», «Напрями розвитку науки "криміналістика та судова експертиза"» тощо, а

також у підготовці текстів лекцій, навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій тощо;

– *практичній діяльності* – для подальшого впровадження науково обґрунтованих рекомендацій у процес правозастосування, з метою вдосконалення практичної діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень цього виду.

Особистий внесок здобувачки. Дисертаційне дослідження є самостійним, оригінальним науковим дослідженням, у якому розроблено методичні рекомендації щодо розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Усі сформульовані положення та висновки обґрунтовано на підставі власних досліджень, які отримані за результатами критичного осмислення низки нормативно-правових актів, наукових джерел і досліджень, результатів узагальнення слідчої та судової, а також експертної практики. Усі наукові праці містять власні теоретичні напрацювання, відображають отримані авторкою результати, отримані в процесі дослідження проблематики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Апробація матеріалів дослідження. Сформульовані висновки й одержані результати наукових досліджень оприлюднено на міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*: матер. міжнародної наук-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.); *Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03 червня 2022 р.); *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.); *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 25 листопада 2022 р.); *Qualitative research on the place of the commitment of the*

offense – an important factor in the performance of subsequent judicial expertise:
міжнар. конф. (Chisinau, Moldova, April, 14, 2023).

Публікації. Основні положення та науково-обґрунтовані висновки дисертації викладено у вісьмох наукових працях, зокрема у трьох наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, і у п'ятих тезах наукових доповідей. Усі публікації мають одноосібне авторство.

Структура й обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Наукова робота складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, трьох додатків. Загальний обсяг дисертації складає 229 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 174 сторінки, список використаних джерел (261 найменування) – 29 сторінок, додатки – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

1.1. Теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу

Недооцінка фактору злочинності як самостійного та специфічного негативного соціального явища, відсутність належних правових механізмів протидії їй, обумовлюють настання негативних явищ у багатьох сферах життєдіяльності суспільства, ускладнюють функціонування деяких державних інститутів та органів тощо. Усі ці фактори набули особливої актуальності у зв'язку з уведенням на території України правового режиму воєнного стану, що позначилося негативно на можливості здійснення та реалізації правоохоронних функцій, здійснення судочинства тощо. Це певним чином детермінує той факт, що винні особи не завжди притягаються до кримінальної відповідальності вчасно та в міру своєї вини.

Своєчасне невжиття належних заходів кримінально-караної спрямованості до злочинців обумовило стрімке збільшення серед облікованих кримінальних правопорушень тих, що належать до категорії тяжких та особливо тяжких. У загальній сукупності останніх особливу суспільну небезпеку становлять ті, що посягають на права й інтереси суддів, працівників правоохоронних органів, адже найчастіше саме професійна діяльність цих суб'єктів і обумовлює вчинення щодо них певних кримінальних правопорушень.

Збільшення питомої ваги злочинів, учинених щодо працівників правоохоронних органів і суддів, свого часу актуалізували перед законодавчими і виконавчими органами необхідність закріплення в якості пріоритетних напрямів діяльності завдання щодо ефективної протидії цим

кримінальним правопорушенням. У цьому контексті цілком обґрунтованим стало прийняття законодавцем у 1991 р. рішення про криміналізацію групи діянь, до яких увійшло і кримінальне правопорушення «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу», передбачене ст. 347 КК України. Останнє, разом з іншими, стало складовою системи кримінально-правової протидії втручання в діяльність працівників органів правопорядку [111, с. 553].

Криміналізація цього суспільно небезпечного діяння обумовлена тим, що від інших кримінальних правопорушень умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу відрізняється за рядом складових елементів. Зокрема через реалізацію протиправних дій, передбачених об'єктивною стороною згаданого кримінального правопорушення, заподіюється шкода відносинам у сфері охорони авторитету органів державної влади, додатковим обов'язковим об'єктом якого є відносини у сфері права власності працівника правоохоронного органу, його близьких родичів, а факультативним – громадський порядок, життя або здоров'я людини [35, с. 106]. Якщо досліджувати цю проблему у більших масштабах, слід наголосити на тому, що через учинення посягань щодо працівників правоохоронних органів, різного характеру шкода заподіюється як безпосередньо працівникам правоохоронних органів, так і апарату держави, на який покладено реалізацію правоохоронної функції [234, с. 402]. Отже, за характером суспільної небезпеки умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу належить до категорії особливо небезпечних кримінальних правопорушень, і відрізняється від подібних тим, що супроводжується вчиненням двох альтернативних самотійних злочинних діянь: знищенням і пошкодженням майна, яке належить працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам, а тому, учиняючи його, особа посягає ще і на врегульовані правовими нормами відносини щодо охорони права власності працівника правоохоронного органу.

Визначаючись з заходами кримінально-правової охорони суспільних

відносин, вважаємо доцільним наголосити на тому, що вони мають включати в себе не тільки дії, спрямовані на криміналізацію відповідних протиправних діянь, але й повинні передбачати реалізацію комплексу дій, спрямованих на своєчасне виявлення кримінальних правопорушень, повне, всебічне й неупереджене їх розслідування. При цьому кожна дія суб'єктів правотворення та правозастосування має відбуватися відповідно до певних правил і технологій з дотриманням визначених процедур, а також бути зрозумілою адресатам правового впливу [155, с. 4]. Проте всупереч цьому, практична діяльність щодо розслідування цих злочинів поки що залишається на відносно низькому рівні. Так вагома їх кількість перебуває в провадженні, після чого через не встановлення причетних до вчинення кримінального правопорушення осіб та через закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, кримінальне провадження закривається (на підставі п. 3-1 ст. 284 КПК України). Така ситуація, на нашу думку, недопустима, і в черговий раз актуалізує потребу розробки науково-методичних рекомендацій розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, задля підвищення ефективності їх розслідування.

Саме така наука як криміналістика, з урахуванням сукупності певних чинників, досліджує механізми вчинення злочинів окремих видів (груп) і розроблює відповідні методичні рекомендації щодо їх розслідування.

Формування окремих криміналістичних методик відносно категорій, видів, підвидів злочинів тощо належить до напрямів розвитку криміналістичної методики [260, с. 41-42]. Саме криміналістична методика ґрунтується на дослідженні передового досвіду виявлення, розслідування окремих видів злочинів і запобігання їм та розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо їх розслідування [74, с. 266]. Особливості криміналістичних методик розслідування різних видів злочинів розкриті у працях А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, І. В. Гори, В. О. Гусєвої, А. В. Іщенка, В. А. Журавля, В. А. Колесніка, В. О. Коновалової, В. В. Лисенка, Є. Д. Лук'янчикова, І. В. Рогатюка, М. В. Салтевського, М. Я. Сегає,

Р. Л. Степанюка, О.В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, В. В. Топчія, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура, В. В. Юсупова та ін. Аналізуючи наукові напрацювання вітчизняних учених-криміналістів, слід наголосити, що питання розробки рекомендацій щодо розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів залишаються одним з пріоритетних напрямів наукових пошуків. Це обумовлене нагальною потребою підвищення ефективності їх розслідування, удосконалення практичної діяльності відповідних суб'єктів, що досягається за рахунок розробки науково обґрунтованих теоретичних рекомендацій тощо. Водночас щодо тлумачення самої дефініції поняття «криміналістична методика», учені дотримуються різних підходів. Одним з типових підходів слід вважати тлумачення її у теоретичному та в практичному аспектах.

Криміналістична методика у теоретичному аспекті – це «завершальний розділ науки криміналістики, який є системою наукових положень (закономірностей, принципів) і розроблених на їх основі практичних рекомендацій (алгоритмів, програм), що забезпечують оптимальну організацію розслідування та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень» [138, с. 348-349]. З практичної сторони криміналістична методика – це науково обґрунтований процес застосування у практичній діяльності органів досудового розслідування криміналістичних засобів і методів розслідування та запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень [139, с. 230-231]. Таким чином, за своєю сутністю криміналістична методика є сукупністю науково обґрунтованих положень, що врегульовують діяльність щодо розслідування кримінального правопорушення певного виду або груп.

Сучасний стан наукової розробленості проблем побудови науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень свідчать, що цей напрям наукової діяльності потребує подальших досліджень, адже деякі з наукових напрямів ще не були предметом комплексних

досліджень. Це ж стосується і методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

З урахуванням розроблених у криміналістичній літературі підходів до криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, можемо відмітити, що умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу належить до групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Теоретичні основи методики розслідування цієї групи кримінальних правопорушень досліджувались В. О. Гусевою. Як наголошує авторка актуальність їх дослідження пояснюється багатьма чинниками, серед яких: суспільна небезпека, труднощі, що виникають у слідчій практиці, розроблення методів протидії злочинності та ефективних програм їх розслідування [83, с. 41], вироблення механізмів щодо протидії їхньому організованому характеру тощо [52]. У контексті нашого дослідження, слід відмітити, що у своєму науковому доробку авторка визначила перспективи формування методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу й деякі особливості розслідування злочинів цього виду. Щодо особливостей досліджуваної нею методики вчена зазначила, що вона схожа на методику розслідування інших злочинів, подібних за способом учинення, проте відрізняється деякими особливостями та складністю [52, с. 138].

До досліджуваного нами злочину, подібними за своїм складом та особливостями розслідування, є знищення та пошкодження майна, учинені різними способами. Ці проблеми з певною періодичністю досліджуються у вітчизняній криміналістичній науці. Вагомий внесок у визначення складових елементів методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна та формування науково-обґрунтованих рекомендацій щодо їх розслідування здійснив Б. К. Слободянюк [203]. Теоретичні рекомендації щодо розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна, учиненого шляхом підпалу, у своїй монографічній праці сформулював М. Ю. Бузинарський [25].

Окремі аспекти розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами, зокрема й умисного знищення або пошкодження майна дослідив В. В. Колесніков [128]. Комплексно розглянуто вітчизняними вченими на монографічному рівні й проблеми розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, що здійснив Ю. Я. Олійник [171]. Окремі аспекти досудового розслідування злочинів досліджуваного нами виду та аналогічних, вивчали і процесуалісти. Так, комплексне дослідження предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів провела Г. М. Степанова [208]. Оцінюючи внесок згаданих науковців, слід відмітити, що ними сформульовані фундаментальні положення, які є підґрунтям для розробки окремої видової методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, актуальність дослідження якої – не викликає сумнівів.

Про необхідність розробки окремої криміналістичної методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу свідчать статистичні й аналітичні дані правоохоронних органів, а також офіційні показники, опубліковані на порталі судової влади України. Відповідно до них кількість кримінальних правопорушень, розпочатих за ознаками ст. 347 КК України, постійно зростає, а процес їх розслідування та судового розгляду характеризується рядом труднощів, про що вказали і 91% опитаних нами респондентів (додаток Б). Розроблені рекомендації щодо подібних злочинів не є універсальними і не можуть у повному обсязі застосовуватися під час розслідування досліджуваного нами злочину, адже останній відрізняється від подібних за рядом характеристик, найбільш вагомим серед яких є елементи кримінально-правової та криміналістичної характеристик. Таким чином, ураховуючи майже цілковиту відсутність досліджень, присвячених проблемам розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, наявності цілої низки теоретичних та практичних проблем, які вимагають наукового дослідження та вирішення, побудова криміналістичної

методики розслідування цього кримінального правопорушення є пріоритетним напрямом наукових пошуків, який і обумовив обрання цієї проблематики у якості предмету нашого наукового дослідження.

Про актуальність і своєчасність розробки методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу свідчать декілька фактів. По-перше, досліджувані злочини є досить поширеними та характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки, що актуалізує потребу розробки ефективних рекомендацій щодо їх розслідування, які у подальшому мають впроваджуватися у практичну діяльність судових і слідчих органів. По-друге, така методика раніше не була предметом комплексного вивчення вчених, що свідчить про відсутність систематизованих та апробованих наукових рекомендацій щодо їх розслідування. По-третє, у майбутньому сформовані науково обґрунтовані рекомендації дозволять вирішити прогностичну та праксеологічну функції криміналістики, що полягають у виробленні найефективніших наукових методів, засобів, способів і прийомів розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Необхідною умовою однозначного тлумачення окремих наукових положень, структури змісту криміналістичної методики є чітке визначення об'єкту і предмету дослідження криміналістичної методики [38, с. 49]. Своєю чергою визначення змісту методичних рекомендацій щодо організації та реалізації діяльності, спрямованої на виявлення і розслідування злочинів, як вказує В. С. Перлін, можливе у разі вивчення криміналістично значимих ознак кримінальних правопорушень [175, с. 25].

Вивчення криміналістично значущих ознак кримінальних правопорушень досягається за рахунок глибокого аналізу емпіричного матеріалу, зокрема вивчення матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії, інтерв'ювання працівників органів правопорядку, які мають досвід виявлення, розкриття та розслідування цього виду кримінальних правопорушень, а можливо й ставали потерпілими від таких протиправних діянь, про специфіку і

труднощі здійснення вказаного різновиду діяльності У зв'язку з цим, учені наголошують, що формування криміналістичної методики – це впорядкована діяльність, що характеризується певною послідовністю [167, с. 26-27].

Процес формування методики розслідування кримінальних правопорушень обумовлює визначення її структури та складових елементів, що в своїй сукупності становлять інформаційну базу та слугуватимуть так званим базовим підґрунтям у побудові окремих криміналістичних методик [88, с. 110]. Діяльність щодо побудови криміналістичної методики має відбуватися відповідно до загальновизнаних принципів, наукових напрацювань та з урахуванням можливостей сучасних техніко-криміналістичних досліджень, знарядь і засобів, відповідно до існуючих потреб правозастосовних органів тощо.

Формування криміналістичної методики вимагає визначення її структури. Як слушно зазначає В. О. Малярова «структура будь-якої криміналістичної методики є стійкою, а конструктивна єдність її елементів забезпечує ефективність їх практичного застосування за збереження внутрішньої самостійності й багатоваріантності, водночас єдина структура повною мірою забезпечує послідовність і повноту вирішення завдань, які постають на кожному етапі розслідування» [153, с. 25]. Досі вченими не було досягнуто єдності при вирішенні питання щодо структури окремих криміналістичних методик. Б. В. Щур пояснює це тим фактом, що їх формування залежить насамперед «від рівня узагальнення кримінальних правопорушень (роду, виду, підвиду, групи тощо), підходів до криміналістичної класифікації злочинних діянь, причому для методики розслідування окремих видів (різновидів) злочинів одним із головних завдань є розроблення типових систем (і підсистем) дій слідчого», що відбивають найефективніші шляхи розкриття злочину, сприяють обранню оптимальної системи дій із конкретної кримінальної справи (провадження) [261, с. 89]. І як констатує В. М. Шевчук, особливості їх структури та змісту залежать не від випадкових чинників або хаотичного розвитку процесу кримінального провадження, а закономірно зумовлені

врахуванням передусім особливостей кримінальних правопорушень, класифікаційного рівня розроблюваної методики й сфери її застосування [249, с. 259].

З урахуванням класифікаційних рівнів криміналістичних методик, учені визначають типові елементи їх структур. Міжвидові криміналістичні методики мають досить розгалужену структуру. Так, наприклад, В. О. Гусєва вказує, що «структурними елементами методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є криміналістична характеристика згаданих кримінальних правопорушень; обставини, що підлягають установленню; особливості початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації, алгоритми слідчих (розшукових) дій на початковому і наступному етапах розслідування; особливості планування, організації та взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваного нею виду; особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій; загальні особливості використання спеціальних знань; особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування; особливості попередження та подолання протидії розслідуванню; особливості встановлення та відшкодування майнової або моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; особливості криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності» [58, с. 99].

Структура видової методики, як зауважує В. Ю. Шепітько, «може бути описана системою таких типових елементів як: 1) криміналістична характеристика злочинів цього виду; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню у справі; 3) особливості виявлення ознак того або іншого виду злочинів; 4) дії в стадії порушення кримінальної справи; 5) початковий етап розслідування; тактика першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 6) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 7) профілактичні дії слідчого» [194, с. 8]. Наведені позиції вчених

підтверджують той факт, що структура криміналістичних методик обумовлена їх класифікаційним рівнем, адже, як бачимо, структура складних методик є більш розгалуженою, ніж простих.

Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу за своїм видом є простою – видовою, оскільки має за мету дослідження одного конкретного злочину. У зв'язку з цим, вважаємо, що структура цієї методики має бути представлена такими елементами як: 1) криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 2) особливості початку кримінального провадження; 3) обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 4) початковий етап розслідування, алгоритм першочергових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій; 5) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 6) тактика окремих слідчих (розшукових) дій; 7) особливості проведення судових експертиз під час розслідування. На нашу думку, визначені елементи структури криміналістичної методики цілком узгоджуються з вимогами, що висуваються до криміналістичних методик такого рівня, відповідають положенням чинного законодавства, а детальне їх дослідження дозволить сформулювати рекомендації, які задовольнятимуть потреби практичних працівників щодо забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень цього виду [234, с. 403].

Визначившись зі структурою досліджуваної нами криміналістичної методики, пропонуємо перейти до дослідження першого ключового елементу окремої методики, яким, на нашу думку, є криміналістична характеристика.

Термін «криміналістична характеристика злочинів» уперше було вжито у 60-х роках ХХ ст. Спочатку до них відносили спосіб, умови й обстановку вчинення злочину, обставини, що пов'язані з безпосередніми об'єктами злочинного посягання, особливості суб'єкта і суб'єктивної сторони злочинів, зв'язок розкрадань з іншими злочинами й діями, що не спричиняють

кримінального покарання, про взаємозв'язки між названими групами обставин» [199, с. 4-5]. У подальшому криміналістичну характеристику злочину почав досліджувати О. Н. Колесніченко. Учений уже тоді зазначав, що до найбільш суттєвих положень, загальних для всіх окремих методик, належить загальна криміналістична характеристика даного виду злочину [126, с. 25].

У філософії криміналістичну характеристику розуміють як абстрактну інформаційну структуру кримінально-релевантної події певного виду, закономірно та детерміновано відображену в реальному світі, а звідси з правових позицій – як ідеальну модель типових зв'язків і закономірно сформованих джерел доказової інформації, що дозволяє прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [136, с. 363].

Наразі криміналістична характеристика злочинів вже є окремою науковою теорією (вченням), що представлена системою наукових положень і практичних рекомендацій щодо побудови систем криміналістично значущих ознак певних множин злочинів [209, с. 174]. Вагомий внесок у формування цієї наукової категорії здійснили В. О. Гусева, В. К. Весельский, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, М. В. Салтевський, В. Л. Синчук, А. В. Старушкевич, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та ін.

Серед останніх досліджень вирізняються праці О. М. Боднарчука та Л. В. Гусар [21], Л. Літвін, Г. Мельника, С. О. Фролова [223], Ю. А. Чаплинської [227], Г. А. Чорного [239], О. О. Шкути [255] та ін., які намагаються з урахуванням сучасних реалій акцентувати увагу на суттєвих змістовних характеристиках цієї наукової категорії. Слід відмітити, що при наданні теоретичного визначення досліджуваної нами категорії, учені-криміналісти намагаються визначити суттєві його ознаки, унаслідок чого за результатами наукових дискусій формують власні авторські підходи.

А. В. Старушкевич свого часу запропонував розглядати криміналістичну характеристику злочинів як «упорядковану сукупність (модель системи) даних

(відомостей) про криміналістично значимі ознаки злочинів» [206, с. 13]. В. Ю. Шепітько визначає криміналістичну характеристику як «систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, що відображає залежність між ними і служить побудові й перевірці версій у розслідуванні конкретних злочинів» [250, с. 255].

М. Ю. Бузинарський, під час розробки методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна, учиненого шляхом підпалу, дійшов висновку, що під криміналістичною характеристикою досліджуваного ним злочину слід розуміти «систему узагальнених фактичних даних і заснованих на них наукових висновків і рекомендацій про типові криміналістично значущі характеристики підпалів, знання яких необхідне для організації і здійснення найбільш успішного розкриття, розслідування і запобігання таких злочинів» [25, с. 7]. Подібне визначення криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження чужого майна надає і Б. К. Слободянюк [202, с. 14].

В. О. Гусєва зазначає, що «криміналістична характеристика по суті є інформаційною моделлю окремого виду кримінального правопорушення, що містить систематизовані відомості про елементи механізму кримінального правопорушення та відображає їх взаємозалежність і взаємообумовленість». Учена наголошує, що «криміналістична характеристика є науковою категорією, але має величезне практичне значення для процесу розслідування, адже відрізняється пізнавальним характером і слугує джерелом інформації на стадії інформаційного дефіциту на початковому етапі розслідування» [88, с. 134].

Разом із тим, незважаючи на певний плюралізм думок, переважно вчені використовують загальновизнані термінологічні конструкції. Г. О. Чорний визначає криміналістичну характеристику як «теоретичну концепцію, основу побудови інформаційно-пізнавальної моделі певних груп, видів і підвидів злочинів з метою розроблення відповідних методик їх розслідування» [239, с. 158]. О. О. Шкута визначає криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень як «узагальнену інформаційну модель, що за своєю сутністю

становить систематизований опис типових криміналістично значущих ознак окремих груп кримінальних правопорушень, які мають істотне значення для їх виявлення та розслідування» [255, с. 134].

Є. Д. Лук'янчиков систематизував дефініції, що надавалися вченими досліджуваному нами поняттю та на підставі цього запропонував виокремлювати ознаки криміналістичної характеристики, що притаманні всім визначенням криміналістичної характеристики злочинів і до яких звертаються автори при їх побудові. Серед таких ознак учений виокремив:

- 1) сукупність узагальнених відомостей про ознаки певного виду злочинів;
- 2) установлення й урахування закономірних зв'язків між цими даними;
- 3) цільове призначення – використання в розслідуванні конкретних видів злочинів [147, с. 108].

В. С. Перлін проаналізував та узагальнив найбільш уживані й розповсюджені наукові підходи вчених до тлумачення поняття «криміналістична характеристика злочину», і класифікував їх на три групи:

- 1) дефініція згаданої категорії надається вченими за допомогою опису типових ознак і властивостей механізму злочинів окремого виду (групи);
 - 2) криміналістична характеристика визначається науковцями насамперед як система (сукупність) відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду (групи);
 - 3) криміналістичну характеристику злочинів пропонується розуміти як певну узагальнену інформаційну модель про типові ознаки злочинів [175, с. 29].
- Узагальнюючи наведені визначення вважаємо доцільним додати, що деякі науковці при визначенні дефініції поняття «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» беруть за основу значення останньої та наголошують на джерелах формування, а також наявності взаємозв'язків між її елементами.

Вагоме значення криміналістичної характеристики засвідчує обов'язкову потребу її дослідження під час побудови окремої криміналістичної методики розслідування. Наприклад, В. К. Весельський зазначає, що вона є основою

побудови конкретних криміналістичних методик [27, с. 113]. М. В. Салтевський зауважує, що «криміналістична характеристика надає можливість прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, знарядь і засобів учинення злочину тощо)» [195, с. 151]. Тобто не тільки щодо слідчих версій про подію злочину, але й робити припущення щодо інших елементів криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення. Досить актуальним використання цих відомостей стає за умов інформаційної обмеженості, несприятливих слідчих ситуацій, адже за вже відомими елементами криміналістичної характеристики на початок розслідування, зі значною часткою достовірності можна робити висновки і про інші [125, с. 445].

Подібних висновків при дослідженні методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності, дійшла й О. В. Пчеліна, яка зауважила, що «криміналістична характеристика злочинів є невід'ємним структурним елементом методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності, яка виконує орієнтовну функцію й дозволяє слідчому визначити перспективні напрями розслідування за дефіциту інформації про вчинений злочин чи-то злочини у сфері службової діяльності» [189, с. 181].

Найбільш повно, на нашу думку, охарактеризував значення криміналістичної характеристики В. В. Тіщенко. Учений зазначив, що «її практичне значення полягає в тому, що вона дає змогу слідчому керуватися знаннями про типові риси й особливості даного виду злочину в цілому, а також про його окремі ознаки, елементи та характер зв'язку між ними, типову слідову картину; вона надає можливість на початковому етапі розслідування, що часто відмічається різким дефіцитом потрібної інформації, використовувати її дані для побудови загальних та окремих версій, допомагає знайти правильний напрям розслідування; така характеристика відкриває можливість установлення та використання залежностей і зв'язків між її елементами для пошуку та прогнозування місця знаходження необхідних джерел інформації та її змісту, а надалі і для виявлення невідомих обставин злочину, що розслідується» [219,

с. 18, 19]. Також, як відмічають у юридичній літературі, вона може використовуватися під час формування тактичних прийомів і обрання засобів, необхідних для розкриття злочину, а її теоретичне призначення полягає у її врахуванні під час проведення наукових досліджень з питань формування окремих методики розслідування відповідних видів злочинів [94, с. 128].

Підсумував і систематизував функції криміналістичної характеристики злочинів П. Д. Біленчук, серед яких автор виокремив:

«1) прикладну (інформація про типові ознаки та їх зв'язки впливає на хід розкриття та розслідування кримінальних правопорушень;

2) пізнавальну (криміналістична характеристика конкретного кримінального правопорушення увібрала в себе його ознаки з навколишнього середовища і у такий спосіб допомагає суб'єкту пізнання (слідчому, оперативному працівнику) дослідити об'єкт – кримінальне правопорушення);

3) заміщення (правильно побудована криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення є інформаційною моделлю, а тому заміщає оригінал – вид (групу) або конкретне кримінальне правопорушення, тим самим допомагає їх краще пізнавати);

4) інформаційну (криміналістична характеристика виду (групи) конкретного кримінального правопорушення не тільки відображає вихідну інформацію про об'єкт пізнання, а й допомагає отримати нову інформацію про нього);

5) прогностичну (на основі криміналістичної характеристики виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення можна робити науково обґрунтовані прогнози (наприклад, про імовірне місце вчинення кримінального правопорушення, прогнозувати кримінальне правопорушення й обставини, що його супроводжували тощо));

6) організаційно-методичну (криміналістична характеристика видів (груп) або конкретного кримінального правопорушення допомагає правильно обрати методи розслідування й організувати роботу з кримінального провадження)» [139, с. 366].

На підставі наведених вище визначень поняття «криміналістична характеристика», доходимо висновку, що більшість авторів під час його тлумачення використовують такі термінологічні конструкції як «система ознак», «інформаційна модель», що беззаперечно не викликає жодних сумнівів, адже відповідно до тлумачного словника характеристика – це «опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь» [204]. При цьому, ми виступаємо проти вживання словосполучення «система ознак», адже під системою слід розуміти порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь [204], а питання про наявність закономірних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики є досить дискусійним, водночас не виключаємо його наявності між окремими елементами.

Зважаючи на те, що деякі науковці наголошують на існуванні кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики, пропонуємо зупинитися на цьому питанні більш детально.

В юридичній літературі зв'язок між елементами криміналістичної характеристики визначають як статистично прораховані можливі ймовірності виявлення невідомих елементів за допомогою елементів криміналістичної характеристики, установлених органами досудового розслідування. Судячи з наведених прикладів, автори визнають наявність зв'язків між деякими елементами криміналістичної, проте не між усіма.

Спростувати наявність зв'язків між усіма елементами криміналістичної характеристики неможливо, адже деякі з них є взаємообумовленими, проте це стосується лише окремих елементів. З цього приводу слушно зазначає Р. Л. Степанюк, відповідно до позиції якого «включати до визначення криміналістичної характеристики як обов'язкової ознаки наявність статистично встановлених кореляційних зв'язків між її елементами недоцільно. Науковець пояснює таку позицію тим, що цей підхід суттєво звужує поняття криміналістичної характеристики, а тому ставить під сумнів можливість її

розроблення, а отже, і існування цієї наукової категорії в понятійному апараті криміналістичної науки» [209, с. 178].

Визначаючи сутність криміналістичної характеристики, слід зупинитися на джерелах формування криміналістичних характеристик, про які у своєму визначенні згадує О. А. Чаплинська. Авторка вказує, що криміналістична характеристика злочинів – це заснована на матеріалах судово-слідчої практики криміналістично значима інформаційна система окремої категорії суспільно небезпечних діянь, яка сприяє їх швидкому розслідуванню шляхом побудови слідчих версій і проведення слідчих (розшукових) дій та інших розшукових заходів [227, с. 197]. Досить важливо, щоб джерелом формування криміналістичних характеристик виступали узагальнення матеріалів слідчих, судових та експертних установ. Пояснюється це тим, що використання емпіричного матеріалу дозволить визначити криміналістично значимі ознаки досліджуваних злочинів, а тому лише за таких умов існуватимуть перспективи застосування криміналістичних методик у слідчій практиці [88, с. 138].

Щодо визначених джерел інформації, які слугують інформаційним підґрунтям для криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень, використовуються такі методи:

1. Документальний метод, що полягає у вивченні кримінальних проваджень та інших документальних джерел;
2. Біографічний метод, який полягає у збиранні і узагальненні відомостей біографічного характеру (при цьому інформаційними джерелами є автобіографії злочинців, щоденники, довідки лікувальних, навчальних і виховних установ тощо).
3. Метод аналізу результатів діяльності, що полягає у дослідженні суспільних результатів діяльності особи, що вивчається. За допомогою цього методу збирають інформацію про інтереси, здібності, вміння і навички злочинця.
4. Метод експертних оцінок, який застосовують для вирішення найскладніших завдань.

5. Метод вивчення груп і колективів, що застосовують, наприклад, для з'ясування умов, за яких у злочинця сформувалися певні нахили і психічні відхилення тощо.

6. Опитування – метод збору криміналістичних даних, який ґрунтується на зверненні особи, що опитує, до респондента із запитаннями. Найбільш вагомим видом опитування є анкетування засуджених, працівників правоохоронних органів тощо [139, с. 369]. Водночас слід відмітити, що безумовно основу цих методів становлять такі методи як аналіз та опитування.

Отже, ураховуючи вагоме значення криміналістичної характеристики, можемо стверджувати, що вона є першим базисним елементом криміналістичної методики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, адже на підставі слідчої, судової та експертної практики вона акумулює в собі узагальнену сукупність об'єктивних даних стосовно різних аспектів злочинної діяльності, які в подальшому використовуються задля висунення слідчих версій про подію кримінального правопорушення, а також забезпечує можливість формування інших елементів криміналістичної методики. Без установлення закономірностей учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу неможливо побудувати науково обґрунтовані, ситуативно зумовлені та придатні до використання рекомендації щодо ефективного розслідування злочинів цього виду.

1.2. Зміст і структура криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу

Криміналістична характеристика будь-якого кримінального правопорушення або їх групи складаються з взаємопов'язаних між собою елементів, які в сукупності складають систему характерних криміналістичних ознак (особливостей) цього кримінального правопорушення, виду, групи. Критерієм виокремлення таких елементів може слугувати їх здатність залишати

різноманітні сліди та характеризувати інші сторони кримінального правопорушення.

За своїм змістом криміналістична характеристика – це знання (відомості), накопичені в результаті вивчення механізму вчинення злочинів окремого виду, його внутрішніх зв'язків і залежностей. У зв'язку з цим криміналістичну характеристику злочинів у криміналістичній літературі визначають як структурний елемент окремої методики розслідування, що є системою відомостей про елементи механізму вчинення злочинів певного виду чи групи, в яких відбиваються закономірні зв'язки між цими елементами і які використовуються для розробки наукових рекомендацій, а також побудови і перевірки версій при розслідуванні конкретних злочинів [38, с. 49-50; 88, с. 125-126, 127].

Разом із криміналістичною характеристикою виокремлюють ще й таке поняття як «механізм кримінального правопорушення». Під ним у юридичній літературі розуміють «систему взаємодії учасників кримінального правопорушення між собою та/або з матеріальним середовищем, спрямовану на досягнення злочинного результату у відповідний спосіб, що обумовлює залишення відображень у навколишньому середовищі та свідомості людей» [88, с. 129]. Структура криміналістичної характеристики як система знань детермінована структурою механізму вчинення злочинів як об'єкту пізнання. Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень становлять елементи механізму їх вчинення, у зв'язку з чим, задля визначення перших доцільно з'ясувати останні

У структурі механізму кримінального правопорушення відображається його кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти. Як зазначає А. Ф. Волобуєв «орієнтиром для визначення механізму злочину мають служити елементи складу злочину (кримінально-правовий аспект), але це повинні бути такі елементи, знання про які можна використати для встановлення обставин злочину, що входять у предмет доказування (кримінально-процесуальний аспект)». Тому, виокремлюючи окремі елементи

злочинної події, з огляду на їх взаємозв'язок і взаємодію, слід розглядати їх як носіїв певних властивостей, ознак і відносин, завдяки яким вони пов'язуються з іншими елементами». Науковець виділив такі елементи механізму злочину: «1) суб'єкт злочину, для позначення й опису якого в криміналістиці використовується поняття «особа злочинця» як комплекс особистих рис і властивостей, що є визначальними в механізмі злочину; 2) предмет посягання і жертва злочину, які завжди мають зв'язок з певними властивостями особи злочинця та мотивацією його дій; 3) обстановка злочину, яка розглядається як комплекс зовнішніх умов, що оточують суб'єкта і впливають на його дії та їх наслідки, і поєднує в собі час і місце злочину разом з об'єктами, які там перебувають, що характеризує просторово-часові параметри злочинних дій; 4) спосіб вчинення злочину як детермінована особистістю суб'єкта, предметом посягання (зокрема жертвою) і зовнішньою обстановкою система дій суб'єкта, спрямована на досягнення злочинної мети; 5) сліди злочину як пов'язані з його вчиненням будь-які зміни в навколишній обстановці (середовищі) у вигляді матеріальних та ідеальних відображеннях цієї події» [37, с. 22-31]. Таким чином, учений визначив типові елементи механізму кримінальних правопорушень. Водночас слід звернути увагу, що у структурі механізму групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності В. О. Гусєва виокремила такі елементи як: особа злочинця, особа потерпілого, спосіб учинення кримінального правопорушення, сліди, місце, час, обстановку кримінального правопорушення, знаряддя та засоби їх учинення [88, с. 197].

З урахуванням наведених позицій учених, кримінально-правової характеристики (складу злочину) умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, предмету доказування, пропонуємо визначити елементи механізму досліджуваного нами злочину.

Об'єктом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є відносини, що забезпечують нормальне здійснення правоохоронної діяльності працівниками правоохоронних органів і відносини з

забезпечення авторитету цих органів. У складі досліджуваного нами злочину вони утворюють основний безпосередній об'єкт. Обов'язковим додатковим об'єктом у цьому складі є відносини власності [159, с. 210].

Майно як предмет злочину, передбаченого ст. 347 КК України, має бути нерозривно пов'язано з працівником правоохоронного органу: належати працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам. Фактична цінність цього майна не має значення для наявності складу цього злочину, хоча і повинна враховуватись під час індивідуалізації кримінальної відповідальності за ст. 347 КК України [159, с. 211].

Слід наголосити, що майно, яке є предметом досліджуваного нами злочину, може не перебувати у приватній власності працівника правоохоронного органу, а знаходитися у користуванні останнього. Як приклад можна навести кримінальне провадження, що розглядалося Краси́лівським районним судом Хмельницької області. Так відповідно до матеріалів судової справи, обвинувачений, побачивши дільничного інспектора міліції, який у цей момент перебував у форменому одязі, здійснюючи активну протидію виконання останнім його службових обов'язків, схопив рукою лівий погон форменої зимової куртки потерпілого і різким рухом умисно відірвав його та поклав до кишені своєї куртки. У подальшому обвинувачений, продовжуючи свої злочинні дії, підійшов до потерпілого, схопив рукою правий погон його форменої зимової куртки і різким рухом умисно відірвав його разом зі шматком фіксуєної тканини, після чого поклав його до кишені своєї куртки. Таким чином, останній пошкодив формений одяг потерпілого, через що зимова куртка на певний час стала непридатною до використання [31]. Отже, обвинувачений вчинив пошкодження майна працівника правоохоронного органу, яке належало йому на праві користування.

Щодо об'єктивної сторони досліджуваного нами кримінального правопорушення, то воно полягає у вчиненні, спрямованих на умисне знищення або пошкодження майна. Дефініції цих понять визначено в абз. 1 п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26 червня 1992 р. «Про

застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів». Так ВС роз'яснив, що «під знищенням майна слід розуміти доведення його до повної непридатності для використання за цільовим призначенням». Водночас «при пошкодженні майна настає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на деякий час у стан, непридатний для використання за цільовим призначенням» [182]. Аналогічного визначення дотримуються в теорії кримінального права та судовій практиці. Науковці наголошують, що «під знищенням найчастіше розуміють таку форму протиправного впливу на майно, за якої воно повністю стає непридатним для використання за цільовим призначенням та не підлягає відновленню. Тобто це доведення майна до такої непридатності щодо його цільового призначення, унаслідок якої майно перестає існувати (наприклад, спалення) або повністю втрачає свою цінність» [120, с. 120].

Матеріальні наслідки умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу виражаються у шкоді, завданій безпосередньо майну працівника правоохоронного органу чи його близького родича, а також державі у зв'язку з фінансуванням нею правоохоронної діяльності [103, с. 69].

Суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 347 КК України є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, яке належить працівникові органу правопорядку (у тому числі після звільнення з посади) чи їхнім близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу (у тому числі у минулому), учинених шляхом підпалу чи вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або таке, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, серед яких, загроза заподіяння значної матеріальної шкоди як самому потерпілому, так і іншим особам, навколишньому природному середовищу тощо настає з 14 років (ч. 2 ст. 347 КК України) [182].

На підставі викладеного, вважаємо, що обов'язковими елементами механізму умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: суб'єкт злочину, предмет посягання, жертва злочину, обстановка злочину, спосіб учинення злочину, сліди злочину.

Механізм злочину, як об'єкт пізнання (реальна дійсність), пов'язаний з криміналістичною характеристикою, і хоча А. Ф. Волобуєв зазначає, що «ці категорії повинні розглядатися в різних площинах «реальна дійсність – її відображення в науці», нам імпонує бачення О. А. Самойленко, яка зауважує, що «механізм вчинення певного виду (групи) злочинів конкретизується через типові елементи його криміналістичної характеристики, які, знаходячись у взаємозв'язку, утворюють останню як систему типових і специфічних ознак певної групи (видів) злочинів» [197]. У зв'язку з цим, з урахуванням виокремлених елементів, пропонуємо перейти до визначення змісту і структури криміналістичної характеристики досліджуваного нами злочину.

Компонентний склад структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень – є одним з доволі дискусійних питань у теорії криміналістики. Учені не досягнули єдності щодо кількості та характеристики елементів, що повинні входити до складу криміналістичної характеристики. Тому вони виокремлюють різні рівні криміналістичної характеристики та її види, про що неодноразово наголошувалося в юридичній літературі [88, с. 135]. І це зрозуміло, адже механізм учинення кожного кримінального правопорушення є типовим лише для правопорушень цього виду або групи кримінальних правопорушень.

У криміналістичній літературі постійно здійснювалися спроби розроблення та вдосконалення структури криміналістичної характеристики. Із цією метою науковці використовували різні підходи, зокрема як кримінально-правові, так і криміналістичні. Наприклад, до використання кримінально-правового підходу вдавався М. О. Селіванов. Криміналісти ж, як правило, за основу беруть і криміналістичний, і кримінально-правовий критерії. Так В. Ю. Шепітько серед елементів криміналістичної характеристики виділяє такі:

- спосіб злочину;
- місце й обстановку;
- час учинення злочину;
- знаряддя та засоби вчинення злочину;
- предмет злочинного посягання;
- особу потерпілого (жертви);
- особу злочинця;
- типові сліди злочину [250, с. 318].

Майже ідентичною є позиція і Н. С. Карпова [115, с. 268-269]. Своєю чергою О. Н. Колесніченко взагалі по-іншому окреслює структуру досліджуваної наукової категорії, та виділяє серед них такі елементи:

- особливості вчинення окремих видів злочинів;
- відомості про типові слідчі ситуації;
- основні напрями досудового розслідування;
- можливі шляхи встановлення злочинця, тобто уся інформація, що має відношення для досудового розслідування [127, с. 9].

Виокремлюють криміналістичні характеристики залежно від рівня методики, побудова якої планується. Так, на нашу думку, під час побудови видових методик, типовим є використання більш спрощеної моделі, щоб вона не занадто ускладнювала її подальше практичне використання слідчими під час розслідування. Водночас ми підтримуємо вчених, які зауважують, що «структура криміналістичної характеристики для окремих видів і груп злочинів відрізняється, адже в одних характеристиках деякі елементи переважають, тобто мають більш важливе криміналістичне значення, в інших – його втрачають. Усе залежить від ролі, яку цей елемент відіграє в розслідуванні певного виду злочинів» [150, с. 11].

В. В. Тіщенко вважає, що структура криміналістичної характеристики включає в себе: суб'єкта, мету і мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби та ін.), результат [219, с. 60].

О. Г. Філіппов до переліку основних елементів криміналістичної характеристики включив: а) безпосередній предмет злочинного замаху; б) спосіб вчинення і приховання кримінального правопорушення; в) обставини за яких здійснювалася підготовка до вчинення кримінального правопорушення та відбувалося його безпосереднє вчинення (час, місце, умови охорони об'єкта і т. п.); особливості слідів, що залишаються злочинцем (механізм слідоутворення в широкому розумінні); особа злочинця і потерпілого (включаючи і мотиви злочину) [222, с. 12].

С. О. Книженко, на підставі аналізу різних підходів дослідників до визначення та розв'язання проблеми криміналістичного вчення щодо криміналістичної характеристики злочинів і матеріалів слідчо-судової практики, відносить до основних елементів криміналістичної характеристики злочинів «характеристику особистісних якостей та рольових функцій суб'єктів, характеристику предмета злочинного посягання, характеристику способів та обстановки вчинення екологічних злочинів, характеристику слідів та наслідків злочинної діяльності або бездіяльності. При цьому вчена розкриває два види взаємозв'язку між названими елементами: динамічний і статистичний» [118, с. 10].

Досить розширену структуру криміналістичної характеристики пропонує І. І. Когутич, який, включає до неї «набір узагальнених даних про: способи вчинення злочинів; обстановку вчинення злочину; предмет злочинного посягання; наслідки у вигляді будь-яких матеріальних навколишніх змін (слідова картина), обумовлених злочином, що виражені у фізичній матеріальній шкоді або ж відображені в матеріальній обстановці злочину і моральній шкоді, заподіяній злочином; мотиви і цілі злочинного діяння; властивості особи злочинця; властивості особи потерпілого» [124, с. 544]. Визначені вченим складові криміналістичної характеристики відповідають концепції побудови загальної криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, проте не охоплюють деякі з ключових моментів, які, наприклад, характерні для

умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, зокрема способи готування та приховування злочину.

Щодо елементів криміналістичної характеристики та їх взаємозв'язку, то вони є динамічними, і притаманні певному виду або групі кримінальних правопорушень. Адже, як слушно наголошує Н. І. Клименко «одні елементи, частини, сторони і сукупності, що інформативні в криміналістичному відношенні для одних груп і підгруп злочинів, виявляються неінформативними чи мало інформативними в інших групах» [117, с. 89].

Досить вагоме значення для вивчення нашої проблематики мають і висновки науковців, які займалися дослідженням криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна, учиненого різними способами. Так Б. К. Слободянюк до структурних елементів криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна відніс: «обстановку, спосіб готування, безпосереднього вчинення та приховування, знаряддя та засоби, особу злочинця, мотиви вчинення, особу потерпілого, предмет знищення, сліди злочину» [203, с. 8-9].

Особливості криміналістичної характеристики знищення або пошкодження майна, пов'язаного з пожежами, обумовлені тим, що засобом їх вчинення або наслідком є пожежа. Цим злочинам, окрім визначених Б. К. Слободянюком елементів, як зазначає М. Ю. Бузинарський «властиві сліди, які характеризують безпосередньо пожежу, як природне явище, причину та механізм її виникнення, напрямки розвитку, інтенсивність і шляхи поширення горіння на різних ділянках тощо» [25, с. 7].

В. О. Гусева у структурі криміналістичної характеристики посягань на майно працівників органів правопорядку, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, їхніх близьких родичів, відносить відомості про «особу злочинця та особу потерпілого, спосіб вчинення кримінального правопорушення, місце, час та обстановку вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення, знаряддя та засоби їх вчинення» [58, с. 113].

А. В. Боднар зазначає, що основними елементами криміналістичної характеристики знищення або пошкодження чужого майна будуть відомості про типові: а) предмети посягання; б) способи підготовки, учинення та приховування злочину; в) особливості утворення матеріальних та ідеальних слідів і місць їх імовірного знаходження; г) обстановку вчинення злочину; д) особливості особи злочинця; е) відомості про потерпілого; ж) мотив і мету вчинення злочину; з) матеріальну шкоду [20, с. 42].

Елементи криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівників органів правопорядку є подібними до тих, що визначені Б. К. Слободянюком та В. О. Гусевою, проте відрізняються своєю специфікою. З урахуванням виокремлених нами елементів механізму умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, до елементів криміналістичної характеристики цих злочинів, ми відносимо: обстановку (час і місце), спосіб готування, безпосереднього вчинення та приховування злочину, сліди та знаряддя їх учинення, предмет знищення або пошкодження, особу злочинця та особу потерпілого [232, с. 278]. З урахуванням матеріалів слідчої та судової практики, пропонуємо охарактеризувати кожен із зазначених елементів.

1.3. Елементи криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу

Одним з основних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, який суттєво впливає на поведінку злочинця та обрання ним об'єкту, способу, засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення є обстановка злочину.

Учені визначають обстановку у різних аспектах. Ключовими у визначенні вчених, які займалися розробкою методик розслідування умисного знищення або пошкодження майна, є такі елементи як місце, час та сліди, що виникли внаслідок реалізації злочинного умислу відповідних осіб [202, с. 257-258].

Такий підхід до тлумачення дефініції досліджуваного нами поняття є досить поширеним.

Окрім цього, у структурі обстановки узвичаєно виділяти обстановку, що передувала вчиненню злочину, й обстановку, що склалася після його скоєння [58]. Зокрема Р. Комісарчук вказує, що обстановку вчинення злочину слід розуміти як «систему різноманітних об'єктів, явищ і процесів, що взаємодіють між собою до, у момент, а також після вчинення злочину і характеризують місце, час, виробничі, побутові природно-кліматичні, й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші чинники об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови й інші обставини вчинення злочину» [129, с. 64]. Такий поділ, як вказує В. О. Гусєва «визначає шляхи і засоби пошуку доказової інформації» [69, с. 223].

Ураховуючи вагому кількість елементів, які можуть бути виділені у структурі обстановки вчинення злочину, а також можливість додаткового виокремлення обстановки, що передувала вчиненню злочину, й обстановки, що склалася після його скоєння, деякі вчені-криміналісти виходять з тієї позиції, що дефініцію цього поняття слід розкривати у вузькому та широкому сенсах. Так В. А. Динту у вузькому сенсі пропонує розуміти вказане поняття як «обстановку місця події (злочину), що представлена сукупністю об'єктів матеріального світу, яка відображає інформацію стосовно скоєного злочину». А у широкому значенні під нею, як зазначає вчена, окрім обстановки місця події, слід розуміти ще й обстановку, яка передувала вчиненню злочину та ту, що склалася після його вчинення [101, с. 242]. Адже ототожнення понять «обстановка місця злочину» і «обстановка злочину» відповідно до позиції авторки, призводить до звуження змісту останнього, і, як наслідок, некоректного сприйняття його сутності. Водночас як зазначає В. А. Динту, структуру обстановки злочину становлять матеріальне, мікро-соціальне та морально-психологічне середовища, що у своїй сукупності є системою взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів [101, с. 10].

Визначаючи місце обстановки вчинення кримінального правопорушення в системі його криміналістичної характеристики, слід відзначити методологічний принцип взаємної детермінації обстановки й інших елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень [128, с. 191]. Значення цього елементу криміналістичної характеристики полягає у тому, що з урахуванням отриманої криміналістичної інформації про нього, сутність якого полягає у просторово-часових характеристиках учиненого кримінального правопорушення, його механізмі, стають можливими побудова і правильне обґрунтування слідчих версій, визначення напрямів їх перевірки вже на початковому етапі розслідування [202, с. 258].

Ураховуючи позиції вчених, за результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії, доходимо висновку, що «характерною ознакою обстановки вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів є те, що вони вчиняються як в умовах очевидності, тобто у присутності потерпілих чи свідків (39%), так і в умовах неочевидності (61%)» [232, с. 278]. Ті умисні знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, які вчиняються в умовах очевидності, реалізуються за умов безпосереднього виконання працівниками правоохоронних органів покладених на них функцій. Характерними особливостями таких злочинів, як вказують Д. Г. Манько та А. І. Макаров є: учинення їх особами у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння; учинення їх із раптово виниклим умислом, який безпосередньо пов'язаний зі вжиттям працівниками поліції законних заходів фізичного впливу на правопорушника чи застосування спеціальних засобів із метою припинення незаконної діяльності; використання у якості знарядь злочинів побутових і підручних предметів, які заздалегідь не пристосовані для злочинної діяльності (пляшки, предмети посуду, каміння, сільськогосподарський інвентар тощо); наявність очевидців учинення такого злочину; учинення таких злочинів одноосібно чи групою осіб без попередньої змови [156, с. 240]. Ті умисні знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, що

вчиняються за умов неочевидності, усе одно обумовлені професійною діяльністю потерпілих – працівників правоохоронних органів, однак спосіб їх вчинення є таємним, а реалізація злочинного умислу відбувається за відсутності очевидців.

Місце й час вчинення злочину, які належать до складових елементів обстановки вчинення злочину, відіграють досить вагоме значення у структурі криміналістичної характеристики. Зокрема час впливає на всі етапи виникнення, безпосереднього існування та використання доказової інформації. Ураховуючи вплив часового чинника на процес розслідування, можливо, як відмічають вчені «а) визначити час події злочину; б) установити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обрахувати тривалість різних подій тощо» [141, с. 277].

Переважає більшість досліджуваних нами злочинів учиняється у вечірню (з 19 год. 00 хв. до 23 год. 00 хв. – 49%) та нічну (з 23 год. 00 хв. до 04 год. 30 хв. – 22%) пору доби, рідше вдень (з 10 год. 00 хв. до 18 год. 00 хв. – 21 %) та зранку (04 год. 30 хв. до 10 год. 00 хв. – 7%). Щодо пори року, то восени вчиняється 28% умисних знищень або пошкоджень майна працівників правоохоронних органів, узимку – 27%, навесні – 21%, влітку – 24%, (додаток А). Таким чином сезонність не впливає на чисельність учинених злочинів.

Така характеристика як тривалість не є характерною для злочинів досліджуваного нами виду, адже реалізація злочинного умислу відбувається як правило протягом короткого проміжку часу, оскільки вони пов'язані з моментом виникнення та реалізації злочинного мотиву [88, с. 142]. При цьому, детально визначити час, який минув з моменту виникнення злочинного умислу, спрямованого на умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу до його реалізації досить складно, адже переважно такі відомості не відображалися слідчими та суддями у матеріалах кримінальних проваджень і судових справах.

Категорія «місце вчинення злочину» традиційно використовується в юридичній літературі в значенні місця події, що визначають як ділянку місцевості (території, акваторії) або приміщення, будівлі в межах якої було вчинено злочин чи знайдено його матеріальні наслідки [44, с. 4-6]. Така ділянка місцевості або приміщення характеризується фізичними, соціальними та правовими критеріями [161, с. 133].

При розслідуванні багатьох кримінальних правопорушень, як слушно наголошує авторський колектив підручника «Криміналістика», слід урахувати: «а) місце, де відбувалися підготовчі дії до вчинення злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишені сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання» [141, с. 276–277]. Проте вважаємо вірною і позицію Т. В. Родіонової, яка зауважує, що «місце вчинення злочину означає місцезнаходження особи у момент вчинення нею злочину, незалежно від його стадій, а також від часу і місця настання суспільно небезпечних наслідків» [193, с. 70].

З урахуванням географічно-просторових характеристик, адміністративно-територіального устрою нашої держави, доходимо висновку, що місцями безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень досліджуваних злочинів, є міста (37%), селища міського типу (22%), села (36%). Водночас досліджувані нами злочини досить рідко вчиняються поза межами населених пунктів (5%) (додаток А).

Місцем безпосереднього вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів є відкриті простори (вулиці, автостоянки, розважальні заклади, магазини тощо) (79%), території домоволодінь (13%), території лісництв (8%) тощо (додаток А).

Примітним є той факт, що місце вчинення досліджуваного нами злочину пов'язане з місцезнаходженням майна працівника правоохоронного органу або його близьких родичів. Тобто воно не самовільно обирається злочинцем, а обумовлене місцезнаходженням потерпілого, його власності. Місце

безпосереднього вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку у 97% відсотків досліджуваних нами кримінальних правопорушень збігається з місцем, де були залишені сліди злочинного посягання. У 89% проаналізованих кримінальних проваджень, в яких злочинцем здійснювалися дії щодо підготовки до вчинення кримінального правопорушення, місцем, де відбувалися підготовчі дії до вчинення злочину найчастіше було місце мешкання злочинця або інші нежилі приміщення, що перебувають у власності чи у користуванні останнього (додаток А). Своєю чергою місцем приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення ставали відкриті ділянки місцевості як у межах населених пунктів, так і поза ними.

Вагоме місце у криміналістичній характеристиці умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу займає предмет посягання, а у межах нашого дослідження – предмет знищення або пошкодження. За результатами проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень нами встановлено, що предметом знищення або пошкодження майна найчастіше є:

1) транспортні засоби (87 %), серед яких: 23 % – службові автомобілі, 69% – легкові автомобілі, які перебували у приватній власності потерпілих, 3% – легкові автомобілі, що перебували у приватній власності їх близьких родичів, 5% – автомобілі, що перебували у користуванні працівників правоохоронних органів;

2) речі (11%), зокрема, електронні пристрої (37%), господарські предмети (28%), одяг, зокрема й формений (35%) тощо;

3) нерухоме майно (2%), їх частини (фасади, вікна будівель тощо) [232] (додаток А).

Наступним невід’ємним елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень будь-якого різновиду є спосіб учинення злочину. Зазвичай він займає в ній ключове місце, оскільки визначає навички та статус особи злочинця, указує на певні засоби та знаряддя вчинення кримінальних

правопорушень, а також спричиняє залишення в навколишній обстановці типових слідів. Окрім вагомої ролі способу вчинення злочину в криміналістичній характеристиці, він поєднаний міцними кореляційними зв'язками з іншими елементами названої характеристики [167, с. 234-239].

Спосіб учинення злочинів у криміналістиці, як вказує С. М. Акіфзаде, «завжди був об'єктом вивчення науковців, оскільки він є своєрідним «ключем» до розкриття злочинів, відображає характерні риси діяльності особи, є визначальною ланкою в розробці окремих методик і в деяких випадках уможлиблює розмежування окремих видів злочинів, нерідко ставить перед криміналістикою нові завдання тощо» [11, с. 53, 54].

О. В. Одерій відмічає, що «спосіб учинення злочину в криміналістичному сенсі є обумовленою різними суб'єктивними й об'єктивними чинниками системою усвідомлених, взаємопов'язаних дій злочинця з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину, спрямованих на отримання злочинного результату» [168, с. 59].

М. В. Даньшин зазначає, що у криміналістиці спосіб вчинення кримінального правопорушення та інформація про нього, є основою для об'єднання окремих видів кримінальних правопорушень, виявлення взаємозв'язку між елементами криміналістичної характеристики; розробки особливостей тактики проведення слідчих (розшукових) дій; прогнозування механізму вчинення конкретного виду кримінальних правопорушень; розмежування схожих складів кримінального правопорушення [98, с. 84].

М. Ю. Бузинарський зауважував, що спосіб знищення чи пошкодження майна, учиненого умисно, шляхом підпалу, об'єднує у собі комплекс діянь з підготовки, учинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного посягання, властивостями особи злочинця й обстановкою його вчинення (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються в матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси злочинця [25, с. 7].

За результатами проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень доходимо висновку, що переважно способи умисного знищення майна працівників правоохоронних органів є повно структурними, а для умисного пошкодження майна працівників правоохоронних органів – переважно притаманна лише стадія безпосередньої реалізації злочинного умислу, тобто спосіб учинення.

Готування до вчинення умисного знищення майна працівника правоохоронного органу спостерігалось у 59% випадків та полягало у встановленні майна, що належить потерпілому, у підшукуванні й підготовці знарядь учинення злочину (додаток А). Щодо безпосередніх способів учинення досліджуваного нами злочину, то вони є досить різноманітними. Як зазначають в юридичній літературі, типовими способами умисного знищення або пошкодження майна є: підпал, вибух, виведення з ладу об'єктів життєзабезпечення, затоплення, порушення технологічних або виробничих процесів, блокування транспортних засобів, спричинення аварій і катастроф на транспорті тощо. У кожному із зазначених способів учинення дослідник виділяв відповідні складові, серед яких: спосіб готування до вчинення злочину, спосіб безпосереднього вчинення та спосіб приховування [203, с. 8].

Своєю чергою безпосередні способи вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, їхніх близьких родичів, полягають у вчиненні активних діях, спрямованих на пошкодження цілісності або повне знищення майна указаних суб'єктів. Знищення або пошкодження рухомого майна, до якого вдаються злочинці полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на приведення майна у непридатний для використання стан, пошкодження цілісності таких об'єктів (наприклад, предметів побуту, транспортних засобів, форменого одягу тощо). Для цієї категорії кримінальних правопорушень є характерним учинення активних дій, що полягають у знищенні чи пошкодженні, як правило, рухомого майна [88, с. 151], зокрема транспортних засобів.

Прикладом такого кримінального правопорушення є кримінальне провадження, що розглядалося Соснівським районним судом м. Черкаси. Відповідно до встановлених обставин справи, 14 червня 2019 р., увечері, обвинувачений, у стані алкогольного сп'яніння, усвідомлюючи, що потерпілий є працівником правоохоронного органу та той факт, що автомобіль «Opel Astra» належить останньому, маючи намір протидіяти законній діяльності потерпілого, зокрема через виконання потерпілим своїх службових обов'язків, завдав один удар ногою по задній фарі вищевказаного автомобіля [34].

Умисне знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів досить часто вчиняється шляхом підпалів або вибухів. Підпал найчастіше застосовуються щодо транспортних засобів та іншого рухомого майна, зокрема предметів побуту.

Способи вчинення підпалів є досить різноманітними. М. Ю. Бузинарський, зазначає, що за способами вчинення підпали можна поділити умовно на п'ять основних груп. До першої групи вчений відніс підпали, що здійснюються без спеціальної підготовки, при звичайному для конкретних умов зосередження легкогорючих або легкозаймистих матеріалів, що не вимагають значного вогневого імпульсу для запалення (наприклад, у місцях збереження волокнистих матеріалів, сіна, легкогорючих відходів виробництва). Підпали другої групи характеризуються застосуванням допоміжних горючих матеріалів чи речовин, зібраних на місці підпалу або принесених із собою, для гарантованого запалення об'єкта. Оскільки вчинення підпалу цим способом вимагає певної підготовки, то потрібно обов'язково порівняти обстановку, зафіксовану при огляді місця події, з обстановкою на місці до пожежі. Підпали третьої групи вчиняються з використанням спеціальних, заздалегідь приготовлених запальних пристроїв, розрахованих на маскування злочинних дій і на певний час займання. Підпали четвертої групи вчиняються шляхом спеціального створення умов для виникнення пожежі, що імітують необережність або ненавмисне порушення правил пожежної безпеки. До п'ятої групи належать підпали, учинені такими способами та за таких умов,

що характерні для всіх або для частини зазначених вище груп підпалів [24, с. 7-9].

Прикладом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є кримінальне провадження, що розглядалося Турківським районним судом Львівської області. Відповідно до обставин справи 02 листопада 2009 р. приблизно о 17 год. 00 хв. з метою перешкоджання в роботі лісника Бітлянського лісництва дочірнього лісгосподарського підприємства «Галсільліс», перебуваючи в урочищі «Кирнична», засуджені підпалили автомобіля ГАЗ-66, що на праві приватної власності належить ліснику, який є працівником правоохоронного органу та виконував свої службові обов'язки. Вироком Турківського районного суду Львівської області дії кожного з підсудних кваліфіковані за ч. 2 ст. 347 КК (умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу шляхом підпалу) [14].

Щодо вибухів, то розрізняють вибухи фізичної та хімічної природи. Фізичні вибухи полягають у швидкому переході речовини в пароподібний стан при нагріванні ззовні, потужному іскровому розряді, змішанні двох рідин при великій різниці температур (наприклад, при попаданні води в розплавлений метал). Фізичні вибухи умисного характеру досить рідкісні, частіше зустрічаються нещасні випадки або необережні вибухи, що спричиняють тяжкі наслідки [57, с. 40-41].

Переважає більшість вибухів, які мають місце у практичній діяльності органів правопорядку, має хімічну природу, тобто при цьому відбувається перетворення енергії вибухової речовини (газоподібних, рідких, твердих або сумішей різних станів) в енергію стиснутих газів в результаті хімічної реакції. Учинення кримінального правопорушення шляхом вибуху, в цілому, складається з декількох етапів: 1) обранні того чи іншого способу вчинення злочину; 2) виготовленні або підшукуванні засобів реалізації злочинного умислу; 3) експериментів з вибуховими пристроями чи випробовуванні окремих їх компонентів або систем; 4) доставці вибухової речовини до місця запланованого вибуху; 5) приведенні вибухової речовини в бойовий стан;

6) ініціюванні вибуху; 7) приховуванні слідів кримінального правопорушення [57, с. 40-41]. При цьому, усі ці стадії не завжди притаманні будь-якому умисному знищенню або пошкодженню майну працівника правоохоронного органу, деякі з них є факультативними для окремих злочинів. Так, наприклад, виготовлення вибухових пристроїв або експериментальні дії з ними переважно притаманні тим кримінальним правопорушенням, учинення яких здійснюється з використанням саморобних вибухових пристроїв, у тому числі з вибуховими речовинами непромислового виготовлення.

Підготовка до вчинення вибуху полягає у попередньому обстеженні місцевості з метою вибору точки закладення заряду для ефективного вибуху і місця засідки, з якої вибух буде ініційовано. У ході такої підготовки може бути обладнано місце засідки, усунені перешкоди для прихованого прибуття на місце вчинення злочину і відходу з нього. Експерименти з вибуховими речовинами, випробування вибухових пристроїв у цілому або окремих їх частин, попереднє обстеження місця задуманого вибуху часто свідчать про замовний характер злочину. Наступним етапом у реалізації злочинного умислу на вчинення вибуху є доставка вибухового пристрою до місця вибуху. Проміжок часу між доставкою вибухової речовини або пристрою до місця вибуху та їх підривом може тривати секунди. Але найчастіше злочинець залишає достатньо часу між етапами доставки вибухового пристрою та ініціюванням вибуху. Цим переслідується мета убезпечити себе від вражаючих факторів вибуху, сховатися від можливого переслідування жертви або її оточення і в цілому уникнути відповідальності за скоєний злочин. Найчастіше злочинець таємно встановлює вибуховий пристрій біля входу в приміщення. Дещо рідше використовується кидок вибухового пристрою у вікно або в двір приватного будинку жертви. Це пов'язано з тим, що при використанні цього способу збільшується ризик бути захопленими при вчиненні злочину саме через зниження проміжку часу між доставкою (кидком) і ініціюванням вибуху [57, с. 40-43].

Таким чином, способи вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу можуть бути різноманітними та обираються злочинцем з урахуванням обстановки вчинення злочину та предмету посягання. На підставі вивчення слідчої та судової практики, можемо узагальнити, що пошкодження транспортних засобів, які є найпоширенішим предметом посягання у досліджуваній категорії злочинів, полягає у активних діях, зокрема у: 1) підпалі транспортних засобів; 2) пошкодженні шин транспортних засобів; 3) побитті скла, дзеркал та фар транспортних засобів; 4) наїздах на транспортні засоби (додаток А). Щодо нерухомого майна, то злочинці вдаються до дій, спрямованих на його пошкодження, зокрема внаслідок застосування вибухових пристроїв або бойових припасів.

Предметом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу також стають предмети побуту та одяг. Як приклад можна навести кримінальне провадження, розглянуте у Ленінському районному суді м. Полтава. Відповідно до обставин справи обвинувачений, з метою помсти за виконання дільничним офіцером поліції Кобеляцького ВП ГУНП в Полтавській області своїх службових обов'язків, маючи намір вплинути на останнього, вирішив здійснити кримінальне правопорушення – знищити майно потерпілого і підпалив 95 тюків сіна, чим спричинив останньому матеріальну шкоду у розмірі 4 750 грн [32].

Таким чином, слушною є доводи В. О. Гусевої про те, що пошкодження іншого рухомого майна полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на: повноцінне знищення, пошкодження цілісності таких предметів (найчастіше предметів побуту та одягу), приведення їх у непридатний для цільового використання стан [88, с. 151].

За ступенем підготовленості злочинцями засобів і знарядь, що використовуються ними, Б. В. Мегорський виділяє такі способи: 1) підпали, поєднані з використанням засобів, які перебували на місці його вчинення; 2) підпали, поєднані з використанням допоміжних засобів і знарядь, підготовлених заздалегідь [160, с. 25].

Взаємопов'язаним і взаємообумовленим зі способом учинення злочину є знаряддя вчинення кримінального правопорушення. На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень злочинів досліджуваного нами виду доходимо висновку, що задля реалізації прямого умислу, спрямованого на знищення чи пошкодження майна працівників правоохоронних органів, злочинці використовують ножі, запальнички, бензин, інші нафтопродукти, а також транспортні засоби (автомобілі та трактори), палиці, сокири тощо. Також мають місце випадки, коли злочинці застосовують бойові припаси та вогнепальну зброю.

Прикладом провадження, у якому пошкодження майна працівника правоохоронного органу відбувалося з використанням вогнепальної зброї є кримінальне провадження, що розглядалося Костянтинівським районним судом Донецької області від 01 грудня 2015 р. Відповідно до встановлених обставин справи 23 травня 2015 р., будучи обуреним поведінкою представників батальйону патрульної служби міліції особливого призначення «Миротворець», яке полягала у викритті незаконної діяльності командира роти матеріального забезпечення військової частини, командир військової частини вирішив помститися заступнику командира батальйону патрульної служби міліції особливого призначення «Миротворець». З застосуванням пістолета Макарова, шляхом здійснення чотирьох пострілів командир військової частини пошкодив автомобільну шину «Cooper Discoverer» автомобіля марки «Toyota Land Cruiser», що належала потерпілому. Відповідно до отриманої інформації, наданої спеціалістом, який обіймає посаду судового експерта Донецького НДЕКЦ МВС України, вилучений під час огляду предмет за своїми ознаками може бути віднесений до нарізної вогнепальної зброї, виготовлений промисловим способом та придатний до стрільби [213]. Водночас слід відмітити, що наразі випадки застосування у якості знарядь вибухових пристроїв, бойових припасів, вогнепальної зброї, як правило, є винятком, а не правилом, проте такий стан речей може змінитися у близькій перспективі, зважаючи на військову агресію російської федерації.

Нерозривно пов'язаний зі способом та знаряддями учинення кримінального правопорушення, такий елемент криміналістичної характеристики як сліди злочину. Слід відмітити, що як зазначають в юридичній літературі, зміст поняття «типові сліди кримінального правопорушення» обумовлений конкретним різновидом протиправного діяння та специфікою механізму його вчинення. Водночас зустрічаються й пропозиції виокремлювати уніфіковані елементи цієї криміналістичної категорії [167, с. 75]. Ми також вважаємо, що різновиди слідів обумовлені видом кримінального правопорушення, проте це не виключає можливості надання теоретичного визначення цього елементу криміналістичної характеристики. У цьому контексті слушною вважаємо позицію авторського колективу «Настільної книги слідчого», який наводячи трактування типових слідів злочину, не обмежуються вказівкою на їх природу, а відносять до них зміни будь-якого характеру в навколишньому середовищі, зумовлені вчиненням злочину. При цьому вчені вказують на складові елементи, що охоплюються цим терміном, а саме: «зміни в речовій обстановці; сліди-відображення; ідеальні сліди; предмети-речові докази; запахові сліди; сліди-мікрочастинки» [164, с. 194].

У своїй сукупності сліди, що містяться в обстановці злочину складають слідову картину. Як зазначає М. В. Костенко, під слідовою картиною слід розуміти сукупність логічно взаємопов'язаних, матеріальних та ідеальних, слідів, що відображають як механізм злочину, так і дії його учасників [133, с. 11]. Слідова картина має пізнавальну природу та містить у собі інформацію у вигляді системи взаємопов'язаних та взаємообумовлених слідів, які є носіями відомостей про розслідувану подію [202, с. 258].

Сліди умисного знищення або пошкодження майна ми пропонуємо класифікувати на дві групи, дотримуючись загальноприйнятого підходу у криміналістиці, а саме: матеріальні й ідеальні. Під матеріальними слідами розуміють сліди відображення, залишені в матеріальній обстановці навколишнього середовища, унаслідок учинення протиправного діяння. Також

зустрічаються визначення відповідно до яких матеріальні сліди є «речовими джерелами криміналістичної інформації, до яких належать будь-які предмети матеріального світу, що здатні нести інформацію про фактичні обставини злочину, а отже, несуть в собі доказову інформацію» [220, с. 193].

Ідеальні сліди – це сліди у свідомості людини, що являють собою специфічну форму вищого рівня психічного, цілеспрямованого, активного, вибіркового відображення, здійснюваного в чуттєво-раціональній формі, у результаті якого формується відносно адекватний, суб'єктивно об'єктивний «відбиток» – уявний образ у пам'яті людини, заснований на раніше сприйнятій інформації, та є формою збереження відповідної інформації [109, с. 177-178].

Виникнення тих чи інших слідів обумовлене способом учинення кримінального правопорушення та обстановкою. Типовими слідами умисного знищення або пошкодження чужого майна Б. К. Слободянюк вважає такі: сліди людини, зокрема: ідеальні сліди (показання підозрюваного, свідків тощо); матеріальні сліди: сліди-відображення (зовнішності, шкіряного покриву, рук, ніг, навичок); сліди-речовини (частинки крові, волосся, нігтів, шкіри); сліди-виділення (потожирові, слина, запах); сліди знарядь вчинення злочину, спеціально виготовлені та пристосовані знаряддя (наприклад, запалювальна суміш, вибуховий пристрій); випадкові предмети (каміння, металеві предмети, дошка, палиця та ін.) [202, с. 258]. До ідеальних слідів злочинів, учений відносить факти, події та інформацію, сприйняті у свідомості потерпілих і свідків. До даної групи слідів, як зазначає Б. К. Слободянюк, можна віднести відомості про спостереження ними самого факту вчинення дій зі знищення або пошкодження чужого майна, час і місце вчинення таких дій, про поширення вогню, про напрям і силу вітру під час пожежі, вибуху, про дії та поведінку інших осіб під час вчинення дій зі знищення або пошкодження майна, про осіб, що висловлювали погрози на адресу потерпілих та ін.

Окремо можна виокремити сліди вибуху та підпалу. Виходячи з видів впливу вибуху на навколишнє середовище, сліди вибуху, які виявляються на місці події, В. В. Поліщук поділяє на три групи. Перша група слідів стосується

залишків вибухового пристрою, які містять ознаки, характерні для його конструкції. До другої групи відносяться сліди вибуху, що відобразилися на навколишніх об'єктах (пробоїни, розриви, деформації, мікроструктури зміни, нашарування мікрочастинок). Ці сліди як результат використання вибухового пристрою характеризуються на основі бризантного (подрібнювального), термічного, фугасного, акустичного, сейсмічного та світлового впливів. До третьої групи відноситься кіптява та залишки вибухової речовини у вигляді мікрочастинок, що не прореагували під час вибуху [178, с. 174].

Щодо слідів підпалу, то В. В. Колесніков визначає такі типові сліди підпалу: виявлення на місці події засобів підпалу (замаслені ганчірки, папір, солома, ємності з-під легкозаймистої речовини); виявлення вогню відразу в декількох місцях (декілька осередків пожежі), але можуть бути й інші причини, наприклад, аварійний стан електрообладнання; виявлення на місці пожежі слідів підготовчих дій, спрямованих на створення умов, які сприяли виникненню пожежі (заздалегідь відкриті вікна, висунуті шухляди столів, шаф, розміщення поблизу джерела запалення легкозаймистих предметів); виявлення на місці пожежі слідів підготовчих дій, спрямованих на ускладнення ліквідації пожежі (пошкодження пожежного інвентаря, системи водопостачання, закриття приміщень із засобами гасіння); одночасне виникнення пожежі в різних районах або повторні пожежі в одному районі; наявність відомостей про нелегальне проникнення на об'єкт сторонніх або матеріально відповідальних осіб; виникнення пожежі безпосередньо перед або під час ревізії; установлення недостатчі (або надлишків) на об'єкті; наявність даних про заздалегідь проведений вивіз, винос із приміщень цінних речей; факти погроз на адресу потерпілого [128, с. 41-42].

З урахуванням прийнятих підходів у криміналістиці до класифікації слідів, за результатами аналізу матеріалів слідчої та судової практики, можемо констатувати, що найбільш поширеними слідами умисного знищення або пошкодження майна, є: сліди біологічного походження, трасологічні сліди, сліди пально-мастильних матеріалів, пожежне сміття, фрагменти бойових

припасів. До ідеальних слідів належать ідеальні відображення у пам'яті потерпілих (92%), свідків-очевидців (75%), злочинців (88%).

Вагоме місце у структурі криміналістичної характеристики досліджуваного нами злочину займає особа потерпілого. Потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є працівники правоохоронних органів, тобто громадяни України, які працюють у створюваних державою інституціях (органах, службах, установах, підрозділах тощо) та на яких покладено реалізацію правоохоронної функції, завдання протидії правопорушенням, виконання яких ставить під загрозу не лише реалізацію службових обов'язків, а й особисті цінності працівників [103, с.66].

Переважає більшість потерпілих серед працівників правоохоронних органів належить до органів Національної поліції. Такі дані пояснюються тим, що вони щодня вступають у протидію з кримінально активною частиною населення. Поведінка правоохоронця зумовлена його соціально-рольовою позицією, службовим обов'язком та об'єктивно вимагає від нього ініціативних дій антикриміногенного характеру, що пояснює його підвищену, порівняно з іншими особами, професійну віктимність. Працівники Національної поліції є, так би мовити, найбільш наближеними до кримінальних елементів і безпосередньо виконують функцію протидії злочинності [103, с. 67].

Також проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяє зробити висновок, що найчастіше потерпілими від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України є: працівники поліції (71%); працівники Державної прикордонної служби (7%); працівники Державної лісової охорони України (10%); працівники Державного агентства рибного господарства (5%), а також працівники Служби безпеки України (менше 1%), органів прокуратури (менше 1%) та органів і установ виконання покарань (менше 1%) та ін. Проведені висновки підтверджуються і результатами подібних досліджень [66].

Окрім працівників правоохоронних органів, до потерпілих від злочину, передбаченого ст. 347 КК України віднесено ще й їхніх близьких родичів. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України «близькі родичі та члени сім'ї – це чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлена чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, зокрема, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» [142].

Відповідно до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» «близькі родичі – це батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, посягання на життя, здоров'я, житло і майно яких перешкоджає виконанню працівниками суду і правоохоронних органів покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав» [181].

Відповідно до проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень близькі родичі працівників правоохоронних органів ставали потерпілими менше, ніж у 2% проаналізованих нами кримінальних проваджень. У випадку пошкодження службового майна в якості потерпілих також залучались юридичні особи, зокрема Головні управління Національної поліції в областях, управління Державної лісової охорони тощо.

Також слід зазначити, що найчастіше потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів стають чоловіки (93%), що на нашу думку, пояснюється фактичним їх превалюванням у лавах правоохоронних органів. Вік потерпілих – 25-45 років (97%), у 97% випадків кримінальне правопорушення вчиняється лише щодо однієї особи (одного потерпілого) (додаток А).

Ще одним ключовим елементом криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку є особа злочинця.

Про необхідність багатоаспектного вивчення його особи неодноразово відзначало у наукових працях чимало вчених. Зокрема, А. Р. Бондар наголошує, що «вивчення особи злочинця є складною проблемою, що вимагає різнобічного підходу, оскільки вивчення особи правопорушника здійснюється за декількома напрямками – кримінологічним, кримінально-правовим, кримінально-процесуальним, соціально- і судово-психологічним, криміналістичним» [22, с. 178]. Слушним з цього приводу є і позиція С. Ф. Денисова, відповідно до якої «особа злочинця є складним, інтегруючим і багатовекторним поняттям» [100, с. 154].

Щодо визначення дефініції поняття «особа злочинця», то тут вчені також дещо по-різному підходять до вирішення цього питання. М. В. Салтевський, В. Г. Лукашевич і В. М. Глібоко визначають особу злочинця як «соціально-біологічну систему, властивості й ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовуються для розкриття та розслідування злочинів. До таких властивостей, на думку авторів, належать фізичні, біологічні та соціальні» [148, с. 22; 196, с. 112].

М. М. Демидов під криміналістичною категорією «особа злочинця» розуміє «стійку та криміналістично значущу сукупність ознак, до якої входять такі риси як: психофізичні властивості й якості; мотиваційні установки; емоційні та раціональні сфери людської свідомості, що відтворилися в слідах протиправного діяння під час його підготовки, вчинення та приховування; поведінку після вчинення кримінального правопорушення» [99, с. 34]. Р. С. Карпенко до комплексу ознак, які характеризують особу злочинця додає також моральний і духовний світ особи, що перебуває у взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами, які тією чи іншою мірою вплинули на вчинення злочину [114, с. 144].

Ю. А. Чаплинська визначаючи особу злочинця використовує термін «сукупність», акцентуючи основну увагу не тільки на змісті ознак, а й їх значенні. Визначає цю категорію вчена як «сукупність соціально значущих ознак і відносин, що характеризують винну в порушенні кримінального закону

людину, у поєднанні з іншими умовами й обставинами, які впливають на її злочинну поведінку» [228, с. 183]. Трактують особу злочинця і як «систему відомостей демографічного характеру, моральних властивостей і психологічних особливостей» [164, с. 194].

Серед демографічних чинників, що характеризують особу злочинця, важливе місце займає вік. Він значною мірою визначає фізичний стан і можливості особи злочинця, коло його потреб та інтересів, життєвих установок і ціннісних орієнтацій, прагнень і бажань. Зі зміною віку, природно, відбувається і зміна самої особистості: змінюються її соціальні позиції, ролі і функції, досвід, звички, мотивація вчинків, реакція на різні конфліктні ситуації тощо. Усе це чинить істотний вплив на поведінку людини [55, с. 214-215].

Запропонував та детально диференціював криміналістичну картину структури особи злочинця В. М. Мельничок. Вчений відніс до них: а) соціально-демографічні ознаки, такі як соціальне походження, а саме: сімейний стан, посада, національна й професійна належність, рівень матеріального статку; б) рівень розумового розвитку (освітньо-культурний рівень, професійні навички й уміння); в) моральні якості, цінності й прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, потреби, інтереси, схильності, звички; г) властивості, психічні процеси та стани особистості; д) біофізіологічні ознаки, такі як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції тощо [158, с. 101].

Як свідчить проведений нами аналіз слідчої та судової практики, умисне знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку завжди вчиняється одноосібно. Для особи злочинця характерні такі ознаки та риси: громадянство України (99%), середній вік (25-45 років – 86%), відсутність офіційного місця працевлаштування (71%), відсутність судимості (64%), сімейний стан (розлучений 66%), наявність на утриманні неповнолітніх дітей і непрацездатних батьків (52%), повна загальна середня освіта (54%). Лише 35% злочинців на момент вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України перебували у стані алкогольного сп'яніння (додаток А).

Отже, визначення елементів криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу дозволяє робити висновки про інші елементи криміналістичної характеристики досліджуваного злочину, а отже, сприятиме вирішенню тактичних завдань на відповідному етапі розслідування та виконанню завдань кримінального провадження.

Висновки до Розділу 1

Про актуальність і своєчасність розробки методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу свідчать такі обставини:

1) досліджувані злочини є поширеними у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень і характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки;

2) методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу раніше не була предметом комплексного вивчення вчених, а тому наразі відсутні систематизовані й апробовані наукові рекомендації щодо їх розслідування;

3) потреба у розробці науково обґрунтованих рекомендацій продиктована необхідністю реалізації прогностичної та праксеологічної функції криміналістики, що полягають у виробленні найефективніших наукових методів, засобів, способів і прийомів розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Криміналістична методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу за своїм видом є простою – видовою, оскільки має за мету дослідження одного конкретного злочину. Її структура має бути представлена такими елементами як: 1) криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 2) особливості початку

кримінального провадження; 3) обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 4) початковий етап розслідування, алгоритм першочергових слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій; 5) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 6) тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 7) особливості проведення судових експертиз під час розслідування.

Криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є обов'язковим структурним елементом відповідної криміналістичної методики, під яким варто розуміти систему криміналістично значимих відомостей про елементи механізмів скоєння досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, яка відіграє орієнтовну роль у діяльності органів досудового розслідування під час визначення основних напрямків і засобів провадження їх розслідування.

До елементів криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу належать: обстановка вчинення злочину, що включає в себе час та місце, спосіб учинення (готування, безпосереднього вчинення та приховування), знаряддя і сліди вчинення кримінального правопорушення, предмет знищення або пошкодження, особа злочинця та особа потерпілого. Ці елементи криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу певним чином взаємопов'язані, однак кожен з них має різний рівень залежності.

Умисне знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних вчиняється як в умовах очевидності (39%), так і в умовах неочевидності (61%). Ті умисні знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, які вчиняються в умовах очевидності, реалізуються за умов безпосереднього виконання працівниками правоохоронних органів покладених на них функцій. Умисні знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, що вчиняються за умов неочевидності, усе одно

обумовлені професійною діяльністю потерпілих – працівників правоохоронних органів, однак спосіб їх вчинення є таємним, а реалізація злочинного умислу відбувається за відсутності очевидців.

Для умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів типовим є вчинення їх у вечірню та нічну пору доби без прив'язки до сезонних коливань. Місцями їх безпосереднього вчинення є відкриті простори (вулиці, автостоянки, розважальні заклади, магазини тощо). Більшість кримінальних правопорушень учиняється в містах і селах, зрідка злочин учиняється поза межами населених пунктів.

Особливу увагу під час розслідування слід приділяти предмету знищення або пошкодження, якими найчастіше стають: 1) транспортні засоби (87 %), з яких 23% – службові автомобілі, 69% – автомобілі, що перебували у приватній власності потерпілих, 3% – автомобілі, що перебували у приватній власності їх близьких родичів, 5% – автомобілі, що перебували у користуванні працівників правоохоронних органів; 2) речі (11%), серед яких: електронні пристрої (37%), господарські предмети (28%), формений одяг (35%) тощо; 3) нерухоме майно (2%), а саме: фасади, вікна будівель тощо.

Способи умисного знищення майна працівників правоохоронних органів є повно структурними, а для умисного пошкодження майна працівників правоохоронних органів – переважно притаманна лише стадія безпосередньої реалізації злочинного умислу, тобто спосіб учинення. Готування до вчинення умисного знищення майна працівника правоохоронного органу спостерігалось у 59 % випадків та полягало у встановленні майна, що належить потерпілому, у підшукуванні й підготовці знарядь учинення злочину. Безпосередні способи вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, їхніх близьких родичів полягають в активних діях, що спрямовані на пошкодження цілісності або повне знищення майна указаних суб'єктів. Знищення або пошкодження рухомого майна, до якого вдаються злочинці полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на приведення у непридатний для використання стан та пошкодження цілісності таких

предметів (наприклад, предметів побуту, господарських предметів, транспортних засобів, форменого одягу тощо).

Пошкодження транспортних засобів, які є найпоширенішим предметом пошкодження, полягає у активних діях, що полягають у: 1) підпалі транспортних засобів; 2) пошкодженні шин транспортних засобів; 3) побитті скла, дзеркал, фар транспортних засобів; 4) наїздах на транспортні засоби, зокрема в легкові. Щодо нерухомого майна злочинці вдаються до дій, спрямованих на його пошкодження, зокрема шляхом застосування вибухових пристроїв. Пошкодження іншого рухомого майна полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на: 1) повне знищення або пошкодження цілісності предмету посягання (найчастіше предметів побуту та одягу); 2) приведення його у непридатний для використання стан (телефонів, планшетів тощо).

Знаряддями умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, є ножі (господарські), запальнички, бензин та інші нафтопродукти, транспортні засоби (як правило, автомобілі та трактори), палиці, сокири тощо, рідше – бойові припаси та вогнепальна зброя.

Типовими слідами умисного знищення або пошкодження майна, є: сліди біологічного походження, трасологічні сліди, сліди пально-мастильних матеріалів, пожежне сміття, фрагменти бойових припасів тощо. До ідеальних слідів належать ідеальні відображення у пам'яті потерпілих, свідків-очевидців, злочинців.

Потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів стають чоловіки (93%), що пояснюється фактичним їх превалюванням у лавах правоохоронних органів. Середній вік потерпілих – 25-45 років, при цьому у 97% випадків злочин вчиняється лише щодо одного потерпілого. Щодо займаної посади, то найчастіше потерпілими є: працівники поліції (71%); працівники Державної прикордонної служби (7%); працівники Державної лісової охорони України (10%); працівники Державного агентства рибного господарства (5%), а також працівники Служби безпеки

України (менше 1%), органів прокуратури (менше 1%) та органів і установ виконання покарань (менше 1%) та ін.

Також потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів є близькі родичі останніх, до яких належать: дружина (чоловік), батьки, рідні брати і сестри, дід, баба та ін.

Для особи злочинця найбільш притаманні такі ознаки та риси: громадянство України, середній вік – 25-45 років, повна загальна середня освіта, відсутність офіційного місця працевлаштування та попередньої судимості, сімейний стан, як правило, розлучений, має на утриманні малолітніх і неповнолітніх дітей. Третина осіб учиняла злочин, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ НА ПОЧАТКОВОМУ ТА НАСТУПНОМУ ЕТАПАХ

2.1. Початок кримінального провадження. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу

Розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу – складна пізнавальна діяльність, спрямована на дослідження механізму вчинення кримінального правопорушення, кінцевою метою якої є виконання завдань кримінального провадження.

Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу підслідне органам досудового розслідування, які функціонують у структурі Національної поліції України. Сам процес розслідування цих злочинів характеризується високим ступенем складності, адже на слідчого покладається обов'язок щодо з'ясування обставин учинення кримінального правопорушення та які підлягають доказуванню, вирішення тактичних завдань, проведення численної кількості слідчих і процесуальних дій, що неможливе без визначення та конкретизації слідчих версій і детального планування подальших дій слідчого [67, с. 188]. Ефективне виконання цих завдань обумовлене своєчасністю та правильністю дій слідчого й інших учасників кримінального провадження під час розслідування. Така діяльність має здійснюватися відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства, а також з урахуванням новітніх та апробованих науково обґрунтованих рекомендацій.

Задля забезпечення формування придатних до використання науково обґрунтованих рекомендацій доцільно дотримуватися принципу ситуативності. Тому під час формування криміналістичних методик вчені виокремлюють

декілька етапів розслідування кримінальних правопорушень і з дотриманням такого загальнонаукового методу як узагальнення виокремлюють типові слідчі ситуації і відповідні їм алгоритми слідчих (розшукових) і процесуальних дій.

Вітчизняними вченими по-різному висвітлюються питання етапізації досудового розслідування. Спроби вирішити та навести однозначне її висвітлення надавали В. А. Волобуєв [40], О. В. Пчеліна [188], В. О. Малярова [152], В. А. Журавель [107], М. А. Погорецький [177].

В. А. Журавель зауважує, що при вирішенні проблеми періодизації досудового розслідування треба враховувати декілька чинників. Перший полягає в тому, що кримінальне провадження має чітко визначену внутрішню структуру, елементами якої є стадії та етапи, які є різними за об'ємом, а тому не підлягають ототожненню [107, с. 141]. Обґрунтовує свою позицію науковець тим фактом, що у п. 5 ст. 3 КПК України визначено, що «досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження» [142]. Зауважує професор на тому факті, що лише в межах стадії досудового розслідування можна виділяти певні етапи як ознаки послідовного руху кримінального провадження, процедури збирання доказів.

За результатами комплексного дослідження вироблених криміналістами підходів В. А. Журавель узагальнив, що існують декілька підходів до визначення етапів досудового розслідування, які умовно можуть бути названі: 1) нормативний, за яким виокремлення певних етапів пов'язано з прийняттям відповідних процесуальних рішень; 2) ситуалогічний, де періодизація залежить від ситуацій, що виникають, і специфіки тих завдань, які необхідно розв'язати; 3) змішаний, тобто нормативно-ситуалогічний, що передбачає поєднання цих двох попередніх підходів і дозволяє розглядати його як більш уніфікований. За

результатами цього вчений констатує, що у періодизації досудового розслідування можливим є виокремлення таких етапів: 1) відкриття кримінального провадження (вихідний етап); 2) початок кримінального провадження (початковий етап); 3) продовження кримінального провадження (наступний етап); 4) завершення кримінального провадження (завершальний етап) [107, с. 141-142].

Щодо відкриття кримінального провадження за фактом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, то воно відповідно до загального правила розпочинається після надходження інформації про його вчинення. Вона може бути зафіксована у заяві потерпілого, повідомленні про вчинене кримінальне правопорушення від представників громадськості, різної відомчої належності органів, підприємств, установ або після самотійного виявлення його ознак слідчим чи прокурором. Після цього слідчий або прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин, зобов'язаний внести відомості про виявлені ознаки кримінального правопорушення до ЄРДР і розпочати розслідування [142].

Разом із тим, слід наголосити на тому факті, що під час дії воєнного стану внесення рішень про початок кримінального провадження до ЄРДР можливе через певний проміжок часу, зокрема, за першої можливості. Це пов'язано з неможливістю доступу слідчого, дізнавача, прокурора до згаданого реєстру, що досить часто має місце на територіях, де ведуться активні бойові дії [7; 142].

Саме з цим моментом пов'язують і початок стадії досудового розслідування або слідства у науці кримінального процесу. Існують у юридичній літературі й інші позиції, однак не зупиняючись на дискусійності цього питання, вважаємо доцільним перейти до визначення особливостей відкриття кримінального провадження за категорією кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії.

За результатами аналізу судової практики можемо стверджувати, що, як правило, про вчинення досліджуваних нами злочинів стає відомо з заяв про вчинення кримінальних правопорушень, іноді ж — вони виявляються

прокурорами та слідчими органів Національної поліції самостійно, під час розслідування інших кримінальних правопорушень, зокрема опору працівникові правоохоронного органу, втручання у діяльність працівника правоохоронного органу тощо. У цьому разі типовими джерелами інформації є: матеріали інших кримінальних проваджень, інформація з соціальних мереж, матеріали засобів масової інформації. За таких обставин розпочиналося кримінальне провадження у 3% проаналізованих нами справ (додаток А).

Слід відмітити, що деякі науковці наголошують на тому, що у криміналістичному аспекті варто розрізняти і жодним чином не ототожнювати виявлення кримінального правопорушення та початок відповідного кримінального провадження, хоча вони і є взаємозалежними [167, с. 103]. Ми підтримуємо таку позицію і з урахуванням викладеного, вважаємо, що моментом відліку початкового етапу розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України, слід вважати момент виявлення ознак таких кримінальних правопорушень, відомості про які можуть міститися у заявах про вчинення кримінальних правопорушень, протоколах слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) діях (що були проведені під час розслідування інших кримінальних правопорушень), повідомленнях підприємств, установ, організацій, матеріалах відеозаписів, зафіксованих на нагрудні (боді) відеокамери, відеореєстратори працівників патрульної поліції, ухвалах слідчих суддів, матеріалах ЗМІ та соціальних мереж тощо. За умов наявності у згаданих документах відомостей, що засвідчують учинення кримінального правопорушення, вони є приводом для початку розслідування, проведення відповідних дій. З моменту виявлення ознак кримінального правопорушення досліджуваного нами виду розпочинається діяльність щодо розслідування злочину, зокрема висувуються слідчі версії, плануються подальші дії, здійснюються спроби встановлення та затримання злочинця по гарячих слідах тощо.

Позиція науковців про те, що початковий етап розслідування слід пов'язувати з унесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР

не цілком узгоджується зі слідчою практикою, адже досить часто пізнання події злочину розпочинається до моменту відкриття кримінального провадження. Тому цілком слушною вбачаємо позицію О. В. Одерія про те, що початок кримінального провадження можна пов'язувати з моментом вчинення дій, що спрямовані на пізнання злочинної події або злочинної діяльності, зокрема – з прийняттям заяви про вчинене кримінальне правопорушення, проведенням оглядів місць подій тощо [170, с. 261]. У цьому контексті слід наголосити, що огляд місця події – це єдина слідча (розшукова) дія, що може бути проведена під час розслідування до моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, проте досить часто вона стає найбільш результативною для подальшого розслідування. Тобто вже після отримання заяви про вчинення кримінального правопорушення можуть вчинятися дії, спрямовані на пізнання злочинної події. Таким чином науковці, які дотримуються цієї позиції констатують, що пізнання події кримінального правопорушення може розпочинатися до внесення відомостей до ЄРДР, тобто до порушення кримінального провадження і в разі вчинення такої дії, її слід пов'язувати з відповідним моментом початкового етапу розслідування.

Задля визначення моменту з яким слід пов'язувати відлік початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу пропонуємо звернутися до слідчої та судової практики. Так у 91% слідчих ситуацій, унесенню відомостей до ЄРДР передувало здійснення оглядів місць подій і превентивних заходів, що передбачені законом України «Про Національну поліцію». Тобто фактично з'ясування обставин учинення кримінального правопорушення розпочинається до внесення відомостей до ЄРДР, а підставою для проведення таких заходів є заяви про вчинення протиправних діянь, що містили ознаки кримінальних правопорушень, повідомлення підприємств, установ, організацій тощо.

У слідчій практиці також мають місце ситуації іншого типу. Зокрема поширеними є факти за яких умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу вчиняється за умов неочевидності. Через

це на стадії відкриття провадження або на початковому етапі розслідування досить складно підтвердити той факт, що кримінальне правопорушення вчинене саме у зв'язку зі здійсненням потерпілим професійної діяльності, що пов'язана з реалізацією (виконанням) правоохоронної функції чи реалізацією такої діяльності кимось із близьких родичів потерпілого. Попередня правова кваліфікація події за таких умов, як правило, умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Після реєстрації кримінального провадження та проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню, і за достатності відомостей, що підтверджують учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку саме з метою помсти за службову діяльність потерпілого, слідчі змінюють правову кваліфікацію кримінального правопорушення зі ст. 194 КК України на ст. 347 КК України. Прийняття рішення про зміну попередньої правової кваліфікації у більшості випадків, відбувається перед повідомленням особі про підозру, про що виноситься відповідна постанова [235, с. 476-477].

Більш того, відповідно до проведеного нами опитування респондентів початок розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку слід пов'язувати з моментом виявлення обставин, що свідчать про вчинення цих кримінальних правопорушень. Як вказує І. А. Ботнаренко такими обставинами можуть бути ознаки кримінального правопорушення й ознаки складу такого правопорушення [23, с. 83]. Зафіксовано ці ознаки, як ми вже зазначали, може бути у таких матеріалах як: заява про вчинення кримінального правопорушення, протоколи слідчих та інших дій (що були проведені під час розслідування інших кримінальних правопорушень), повідомлення підприємств, установ, організацій, матеріали відеозаписів, зафіксованих на відеокамери (відеореєстратори) працівників органів правопорядку, ухвали слідчих суддів тощо. Також наявність окремих ознак складу досліджуваного кримінального правопорушення можуть

вказувати члени сім'ї працівника правоохоронного органу, у своїх поясненнях чи заявах, а також очевидці кримінального правопорушення [92, с. 54].

На практиці такі відомості можуть міститися не тільки у рапортах працівників правоохоронних органів (як потерпілих, так і очевидців), а також у заявах і поясненнях потерпілих; їх членів сім'ї; поясненнях інших очевидців; пояснення осіб, в діях яких вбачається причетність до вчинення кримінальних правопорушень, їхніх заявах; в інших матеріалах.

Отже, під початковим етапом розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід розуміти перший етап розслідування, на якому відбувається виявлення ознак цього протиправного діяння; вирішення тактичних завдань щодо збирання вихідної інформації про вчинене кримінальне правопорушення; установлення обставин, що підлягають з'ясуванню, які будуть достатніми для його попередньої кримінально-правової кваліфікації; планування першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. На ньому здійснюється аналіз усіх відомих обставин, пов'язаних або зумовлені вчиненням кримінального правопорушення, що формують відповідну слідчу ситуацію, яка своєю чергою визначає відповідний напрям розслідування, першочергові слідчі і процесуальні дії [88, с. 119].

Початковий етап розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу характеризується рядом складнощів і проблемних питань, вирішення яких покладається на слідчого, проте вони не мають уніфікованого розв'язання, що призводить до формування неоднозначної слідчої та судової практики. Складність здійснення ефективного розслідування на початковому етапі розслідування обумовлена: 1) відсутністю систематизованих знань у слідчого про криміналістичну характеристику умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 2) неможливістю термінової організації проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та вилучення матеріальних слідів, що підлягатимуть експертному дослідженню під час

розслідування з залученням відповідних спеціалістів; 3) необхідністю надання правильної кримінально-правової оцінки події, що сталася тощо.

До початку внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, основними засобами встановлення вихідної інформації про його вчинення є огляд місця події, а також превентивні заходи, визначені в Законі України «Про Національну поліцію». До останніх законодавцем зокрема віднесено:

- 1) перевірку документів особи;
- 2) опитування особи;
- 3) поверхневу перевірку і огляд;
- 4) зупинення транспортного засобу;
- 5) вимогу залишити місце і обмеження доступу до визначеної території;
- 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
- 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- 8) перевірку дотримання вимог дозвільної системи;
- 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, з функціями фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 10) перевірку дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
- 11) поліцейське піклування [184].

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень за фактами вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу нами встановлено, що типовими превентивними заходами до реалізації яких вдаються працівники поліції у зв'язку з виявленням ознак згаданого кримінального правопорушення є: опитування осіб з метою встановлення свідків-очевидців та осіб, причетних до реалізації протиправного діяння, застосування технічних приладів і технічних засобів, з функціями фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, перевірка документів особи, поверхнева перевірка й огляд. У цьому ж аспекті слід

наголосити про важливість налагодження ефективної взаємодії слідчих і інших членів слідчо-оперативної групи, зокрема, працівників оперативних підрозділів, інспектора-криміналіста та іншими суб'єктами. Хоча про це вже неодноразово зазначалося в юридичній літературі і щодо комплексного підходу під час розслідування [61] і питаннях попередження злочинності [53] та усунення протидії розслідуванню [53; 82], слідча практика не позбавлена недоліків у цьому аспекті.

Вагоме значення під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу відіграє огляд місця події, який, як ми вже вказували, може проводитися як до внесення відомостей про виявлене кримінальне правопорушення до ЄРДР, так і після цього. Саме під час цієї слідчої (розшукової) дії досить часто встановлюються обставини, які дають підстави вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення досліджуваної нами категорії, тобто є підставою для початку розслідування, а також ті, що належать до предмету доказування і підлягають з'ясуванню під час розслідування.

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінального правопорушення безумовно потребують ретельного вивчення під час формування окремих криміналістичних методик. Це пояснюється їх вагомим значенням для процесу розслідування і законодавчими положеннями. Так ч. 2 ст. 9 КПК України передбачено, що «прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень» [142].

Установлення згаданих обставин дозволяє вирішити як стратегічні, так і проміжні тактичні завдання розслідування. Правильне визначення змісту обставин, що підлягають установленню гарантує плановість і

цілеспрямованість дій працівників слідства, прокуратури та суду, адже вони мають важливе значення під час висування слідчих, розшукових та судових версій, планування та проведення окремих слідчих і судових процесуальних дій, а також для розроблення комбінованих і простих тактичних операцій. Більш того, у загальному сенсі визначення та встановлення цих обставин є передумовою прийняття обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні, а отже, – гарантією забезпечення всебічного, повного й об'єктивного розслідування [88, с. 182].

Ба більше, на початковому етапі розслідування доцільно звертати увагу на обставини, що є підставами для відмежування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу від інших суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень. Ними зокрема є такі обставини:

- 1) факт умисного знищення або пошкодження майна, що перебуває на праві володіння або користування працівника правоохоронного органу чи його близького родича;
- 2) приналежність потерпілого до лав працівників правоохоронних органів чи факт близької спорідненості з останніми;
- 3) наявність підстав, що свідчать про бажання винної особи помститися потерпілому за реалізацію ним службових обов'язків, зокрема правоохоронних функцій.

Вивченню обставин, які підлягають з'ясуванню, присвячено праці В. О. Гусєвої, В. А. Журавля, В. О. Малярової, О. В. Одерія, О. В. Пчеліної, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, Б. В. Щура й ін. О. В. Пчеліна досліджувала їхню сутність і зміст [191], місце у структурі методики розслідування окремих видів злочинів [190]. Вивченню місця згаданих обставин в окремих криміналістичних методиках присвячені праці В. А. Журавля [106]. Вагомими є напрацювання вітчизняних криміналістів з проблематики вивчення конкретного переліку обставин, що підлягають з'ясуванню під час

розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [59;60;154;169;218; 260].

Визначаючи місце обставин, що підлягають установленню під час розслідування у структурі окремих криміналістичних методик, доцільно навести позицію В. О. Гусевої, яка зауважує, що під час розроблення криміналістичної методики їх слід розглядати окремо, а за своєю сутністю вони являють собою вичерпний перелік конкретних фактів, які можна та треба встановити у кримінальному провадженні досліджуваної групи або виду кримінальних правопорушень [60; 88, с. 182]. Підтримують таку позицію і багато інших учених [157; 206; 260], проте зустрічаються в юридичній літературі і діаметрального протилежні позиції [190, с. 189]. Ми також вважаємо їх самостійним елементом у структурі окремих криміналістичних методик, адже за своєю сутністю вони є нічим іншим як уніфікованою моделлю тих обставин, що мають установлюватися під час дослідження групи або конкретного виду кримінальних правопорушень.

Визначаючи сутність обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення, багато вчених погоджуються, що їх становлять обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), кримінально-правова та криміналістична характеристики вчиненого кримінального правопорушення [59, с. 98; 121; 191].

Щодо кримінально-правової та криміналістичної характеристик, то тут обов'язково слід наголосити на тому, що вчинення досліджуваного нами злочину обумовлене бажанням особи помститися за виконання потерпілим, який, як правило, є працівником правоохоронного органу службових обов'язків. Реалізацію цього бажання винний вбачає через заподіяння майнової, а іноді, і моральної шкоди шляхом знищення чи пошкодження його майна або майна його близьких родичів.

Предметом посягання у разі вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, як правило, є рухоме і нерухоме майно. Водночас типовим предметом знищення або пошкодження є

все ж таки транспортні засоби, що зумовлено використанням правоохоронцями у службових цілях власних транспортних засобів, а це дозволяє майбутньому злочинцю досить легко обрати та спланувати злочин.

Водночас безпосередньою причиною вчинення цього злочину стає бажання помсти за професійну діяльність потерпілого, навіть ту, що була вчинена у далекому минулому. Тому важливим під час розслідування та з'ясування ймовірних злочинів є здійснення ґрунтовного аналізу професійної діяльності потерпілого, іноді навіть за період понад 20 років.

Щодо обставин, які підлягають доказуванню, то законодавцем вони досить повно визначені та закріплені у ст. 91 КПК України, серед яких: «1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» [142].

У разі якщо умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу вчинене неповнолітнім, до такого провадження належатиме до особливих порядків кримінального провадження, у якому законодавцем визначено додаткові переліки досліджуваних нами обставин. Крім обставин, передбачених статтею 91 КПК України, установлюються:

«1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення» [142].

За умов встановлення ознак, які свідчитимуть про той факт, що особа не підлягає кримінальній відповідальності і тому щодо неї планується застосування примусових заходів медичного характеру з'ясовуються:

«1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) учинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням та ін.» [142].

Окрім передбачених законом обставин, до них слід додати й інші. Такими зокрема є причини й умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Про доцільність їх виокремлення неодноразово вказували науковці в юридичній літературі [59; 89].

Отже, можемо узагальнити, що за загальним правилом під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця, до обставин, які треба встановити під час розслідування належать:

1) відомості, що характеризують особу потерпілого, яким безпосередньо є працівник правоохоронного органу (анкетні дані, професію, рід діяльності, перелік службових і функціональних обов'язків, посаду, правову основу діяльності);

1-1) відомості, що характеризують особу потерпілого, який є близьким родичом працівника правоохоронного органу (анкетні дані, рід діяльності близької особи, їхні зв'язки, зокрема й зв'язки з особою підозрюваного);

2) відомості про професійну діяльність потерпілого, чи особливості здійснення такої діяльності кимось із близьких родичів потерпілого;

3) відомості про час, місце, обстановку вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, у разі якщо такі відомості неможливо встановити, то час, місце обстановка виявлення факту знищення чи пошкодження майна;

4) спосіб та знаряддя готування, безпосереднього вчинення умисного знищення або пошкодження майна, їхнього приховування;

5) приналежність потерпілому або його близьким родичам знищеного або пошкодженого майна, його фактологічні та характеристики, що

індивідуалізують його, фактичний стан після вчинення протиправного діяння тощо;

6) відомості про особу злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, наявність судимостей, чи були факти притягнення до адміністративної відповідальності, фізіологічний та психологічний стан, сімейний стан, наявність осіб, які перебувають на утриманні чи неповнолітніх дітей, наявність офіційного місця працевлаштування, зв'язок з потерпілим, матеріальний стан, наявність майна, що може бути обернене на користь потерпілого задля відшкодування шкоди, завданої у результаті вчинення кримінального правопорушення);

7) співучасники або організатор учинення кримінального правопорушення, роль кожного з них у вчиненні злочину;

8) форма вини, мета та мотив вчинення злочину (мотив – помста за службову діяльність потерпілого);

9) причинно-наслідковий зв'язок між діями підозрюваного та заподіянням шкоди потерпілому;

10) вид і розмір шкоди, завданої потерпілому: моральної, фізичної, матеріальної (ринкова вартість на момент учинення злочину, чи придатне воно для відновлення та використання за цільовим призначенням);

11) розмір процесуальних витрат;

12) обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання винної особи;

13) обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

14) причини й умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Вище наведені обставини, залежно від елемента, який вони характеризують, може бути згруповано та представлено таким чином:

1) відомості, що характеризують особу потерпілого та майно щодо якого було вчинено протиправне посягання; 2) дані, що стосуються події кримінального

правопорушення; 3) відомості про особу злочинця, мотив і мету, якими він керувався, учиняючи суспільно небезпечне діяння; 4) інші обставини, що стосуються розміру процесуальних витрат, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину тощо.

Отже, після отримання повідомлення або заяви чи встановлення відомостей, що свідчать про вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, доцільними є перевірка наявності підстав для відкриття кримінального провадження, надання правової оцінки кримінальному правопорушенню, що сталося, відмежування вчиненого діяння від суміжних, а також планування розслідування з визначенням конкретних процесуальних дій, спрямованих на забезпечення встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню у кримінальному провадженні.

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та алгоритм першочергових слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій

Організація розслідування будь-якого кримінального правопорушення передбачає здійснення оцінки ситуації та вихідних даних, планомірного планування, результати якого можуть бути узагальнені у вигляді програм розслідування з визначенням відповідних алгоритмів слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Розробити уніфікований план розслідування, що враховуватиме специфіку групи кримінальних правопорушень досить складно, водночас за результатами аналізу емпіричного матеріалу вбачається можливим виробити типові програми розслідування щодо однорідних кримінальних правопорушень, які у юридичній науці отримали назву – «слідча ситуація».

Типові слідчі ситуації, які виникають на різних етапах розслідування, багатьма вченими визначаються як обов'язкові складові структури окремих криміналістичних методик розслідування [253, с. 335]. Дехто наголошує, що типові слідчі ситуації не слід відокремлено розглядати від таких складових елементів як система версій [260, с. 139-140] або ж система слідчих дій і

тактичних операцій [105, с. 138-235] чи особливостей планування [136, с. 367]. Ми ж вважаємо, що першочергово слід зупинитися на сутності такої категорії як «слідча ситуація».

Термін «слідча ситуація» з'явився в науковому обігу в 1967 р. і був введений О. Н. Колесніченком. Вчений визначив його як «певне становище в розслідуванні злочинів, що характеризується наявністю тих чи інших доказів, інформаційного матеріалу і конкретними завданнями щодо його збирання та перевірки, що виникають у зв'язку з цим».

Щодо визначення сутності поняття «слідча ситуація» у науковій літературі, то вітчизняні вчені поки що не досягнули єдності з цього питання. На підставі аналізу й узагальнення розроблених ученими підходів, В. П. Бахін свого часу сформулював визначення цієї категорії у широкому та вузькому значеннях. У широкому сенсі вчений розуміє під цим поняттям сукупність умов, що найбільш повно характеризують та втілюють в собі, що визначає напрям розслідування та позначається на цій діяльності, зумовлюючи при цьому його особливості. У вузькому розумінні В. П. Бахін визначає слідчу ситуацію як сукупність відомостей, що характеризують стан розслідування на відповідному етапі [18, с. 196-197]. Наведені визначення дають підстави узагальнити, що центральною складовою досліджуваної категорії є сукупність вихідної інформації про подію кримінального правопорушення. Слід наголосити, що принципової різниці визначення, що наразі формулюються вітчизняними вченими, не мають.

Так, наприклад, Б. В. Стечик розуміє під слідчою ситуацією «обстановку об'єктивної реальності на конкретному моменті досудового розслідування, в умовах якої воно здійснюється та яка формується під впливом конкретних об'єктивних умов, обставин і діяльності суб'єкта розслідування і відображає та містить інформацію про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення, що розслідується, умови та стан розслідування й іншу інформацію, необхідну для виконання завдань кримінального провадження, що уможлиблює висування слідчих версій, вибір ефективних засобів і методів

розслідування та прийняття тактичних рішень» [212, с. 78]. Надав визначення, яке максимально повно увібрало в себе складові компоненти слідчих ситуацій, І. М. Вигівський. Автор вказав, що слідча ситуація – це обстановка об’єктивної реальності на конкретному етапі досудового розслідування, в умовах якої воно здійснюється, що формується під впливом діяльності суб’єкта розслідування, конкретних об’єктивних умов та обставин, містить в собі інформацію про вчинене, підготовлюване або приховуване кримінальне правопорушення, що розслідується, умови та стан розслідування й іншу інформацію, що необхідна для виконання завдань кримінального провадження, уможливорює формування слідчих версій, обрання ефективних засобів і методів розслідування, прийняття тактичних рішень [29, с. 113]. Тобто ним визначено чинники, що позначаються, а отже, й формують відповідну слідчу ситуацію. Слід зауважити, що в певних ситуаціях вони матимуть місце, а в інших – навпаки, чинитимуть менший вплив. Тому важливим під час визначення слідчих ситуацій та їх подальшого використання є дотримання принципу ситуативності або ситуаційного моделювання.

Подібного підходу при наданні визначення дотримувався також і Я. С. Олійник. Автор узагальнив чинники, що формують її та визначив слідчу ситуацію як «динамічну сукупність інформаційних, процесуальних, тактичних, психологічних, організаційно-технічних компонентів, що сформувалася на певний момент розслідування, визначає основні його напрями та зумовлює ухвалення відповідних процесуальних, тактичних, організаційних рішень і обрання способу дії» [172, с. 78-79].

Таким чином науковці досить активно займаються дослідженням сутності, різновидів слідчих ситуацій [17; 26; 81; 198], і це позитивно позначається на процесах розбудови й удосконалення сучасного криміналістичного знання. Разом із тим, незважаючи на вагомі теоретичні напрацювання багатьох вітчизняних учених, вважаємо доцільним проаналізувати визначення, сформульовані науковцями, які займалися

розробкою методики розслідування аналогічних чи подібних за механізмом учинення кримінальних правопорушень.

Так, М. Ю. Бузинарський розуміє під слідчою ситуацією взаємопов'язану систему об'єктивних і суб'єктивних факторів, які характеризують конкретну обстановку, що склалася на відповідному етапі розслідування та характеризується відносною стабільністю елементів слідчої діяльності і сукупністю умов, що впливають чи можуть вплинути на хід та результати розслідування [25, с. 8]. Як бачимо, усі наведені визначення мають спільні ознаки: 1) науковці констатують, що слідча ситуація притаманна певному етапу розслідування; 2) її формування обумовлене впливом ряду об'єктивних і суб'єктивних чинників; 3) за своїм інформаційним наповненням представляє собою сукупність інформації про кримінальне правопорушення; 4) ураховується та використовується під час прийняття тактичних рішень та ін.

Слід наголосити, що для слідчих ситуацій притаманний динамічний характер, що обумовлює дотримання і врахування принципу ситуативності, як при розслідуванні, так і при формуванні окремих криміналістичних методик розслідування. Сутність ситуаційного моделювання, як слушно вказує В. М. Шевчук, полягає в тому, що кількість слідчих ситуацій є нескінченною, проте вагома їх кількість є аналогічними в якомусь істотному відношенні, що дозволяє їх узагальнювати за певним критерієм та в одну чи декілька слідчих ситуацій, для кожної з яких в подальшому розробляються оптимальні програми ухвалення рішення та проведення тактичних заходів [248, с. 149].

Значення слідчих ситуацій полягає в тому, що їхня правильна оцінка дозволяє визначити оптимальний набір процесуальних дій і заходів, які є достатніми та сприятимуть обґрунтованому прийняттю процесуальних рішень, що спрямовані на вирішення тактичних завдань та обумовлені сукупністю вихідної інформації, встановленої на відповідному етапі розслідування, що стосується події кримінального правопорушення.

Типізацію слідчих ситуацій здійснюють за різними критеріями. Першочергово слід наголосити, що початковий та наступний етапи

розслідування відрізняються власне притаманними їм слідчими ситуаціями. Найбільш часто в якості основної класифікаційної підстави слідчих ситуацій початкового етапу розслідування визначають таку як наявність інформації про подію кримінального правопорушення та її учасників, зокрема, про особу злочинця. Саме цей критерій в якості основного обрав М. Ю. Бузинарський під час розробки методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу. Останній зокрема виокремив три такі типові ситуації: 1) зібрана первинна інформація про пожежу містить достовірні відомості про ознаки (сліди) підпалу; 2) встановлена інформація про пожежу містить достовірні відомості про те, що вона є наслідком неналежної поведінки людей, але залишається нез'ясованим характер таких дій: були ці дії умисними чи необережними; 3) з'ясована інформація про пожежу не містить достовірних даних про те, що вона стала наслідком «людського фактору» [25, с. 8].

Більш диференційованого підходу дотримується Б. К. Слободянюк, який окрім цього критерію, бере до увагу ще й інші. Так, залежно від характеру відомостей про умисне знищення або пошкодження майна (така, що характеризується дефіцитом інформації як про навмисні дії зі знищення (пошкодження) чужого майна, так і про особу злочинця; така, при якій встановлені обставини, що свідчать про навмисні дії зі знищення або пошкодження чужого майна, однак відсутні відомості про особу, що його вчинила; така, при якій є дані про вчинення злочину та особу злочинця, який переховується від слідства; така, при якій є дані про вчинення злочину, передбаченого ст. 194 КК України, особу злочинця встановлено та затримано. За критерієм характеру збереження початкової обстановки місця події науковець виокремлює дві слідчі ситуації, зокрема: 1) обстановка місця події не зазнала суттєвих змін, тобто частково або повністю зберіглася; 2) обстановка місця події не зберіглася через повне руйнування об'єкта посягання). Залежно від наявності інформації про підозрюваного та можливості його затримання у своєму дисертаційному дослідженні Б. К. Слободянюк визначив такі: 1) підозрюваного не затриманого, однак є інформація, що дозволяє

організувати його пошук; 2) підозрюваного не затримано, відомостей про його особу у розпорядженні правоохоронних органів немає або майже немає; 3) підозрюваний загинув, його особа відома; 4) підозрюваний загинув, його особа невідома; підозрюваного затримано на місці подій або відразу після вчинення кримінального правопорушення. Залежно від періоду часу, який минув з моменту вчинення злочину до надходження інформації про нього до правоохоронних органів, науковець виділив такі типові слідчі ситуації: 1) кримінальне провадження розпочато за фактом умисного знищення або пошкодження майна за результатами огляду місця події по «гарячих слідах»; 2) кримінальне провадження розпочато за матеріалами, які свідчать про наявність ознак умисного знищення або пошкодження майна, проте з певних причин матеріали надійшли до слідчого через відповідний проміжок часу після вчинення кримінального правопорушення [203, с. 101].

Ба більше, Б. К. Слободянюк усі типові слідчі ситуації умовно поділив на два види: 1) прості – сприятливі для розслідування, адже для них притаманна наявність відомостей про кримінальне правопорушення, особу злочинця, яка його вчинила, обстановку місця події, яка частково або повністю зберіглася; 2) складні – такі, що носять, проблемний характер, несприятливі для розслідування, адже у слідчого є лише інформація про кримінальне правопорушення, а відсутня про особу злочинця, або ж особа останнього встановлена, однак її місцезнаходження невідоме, обстановка місця події не зберіглася [203, с. 104]. Наведені положення свідчать, що науковець підійшов досить ґрунтовно до вирішення запитання про класифікацію слідчих ситуацій початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна й намагався визначити її якнайбільш повно, що в нього успішно вийшло.

Щодо слідчих ситуацій, які притаманні початковому етапу розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, В. О. Гусєва виокремила серед них три типові. Перша слідча ситуація є найбільш сприятливою та характеризується наявністю досить повної інформації про кримінальне правопорушення, адже

передбачає, що підозрюваного затримано на місці події чи одразу після його вчинення. Друга слідча ситуація, як визначає вчена, передбачає, що кримінальне правопорушення вчинено, однак злочинець зник із місця події, водночас є орієнтуюча інформація про його особу, що дозволяє організувати розшук останнього. Третя слідча ситуація має місце за умов, коли злочинець зник із місця події одразу після скоєння кримінального правопорушення, дані про нього відсутні [88, с. 208-212]. Слід зауважити, що хоча авторка додаткового не визначає критерій, який обрано нею за основу під час їх формування, можемо узагальнити, що їх класифіковано за критеріями наявності відомостей про кримінальне правопорушення та особу злочинця, інформації про нього.

Наведені слідчі ситуації є подібними до тих, що характерні й для умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку, водночас, ураховуючи механізм цих кримінальних правопорушень, слід зауважити, що для них характерна власне їм притаманна виключна специфіка. Такі специфічні особливості відображаються як в складових цих слідчих ситуацій, тактичних завданнях, у вирішенні яких виникає потреба під час розслідування, а також обумовлюють відповідні класифікаційні підстави слідчих ситуацій.

Залежно від характеру відомостей про умисне знищення або пошкодження майна правоохоронця, а також особу злочинця, слід виділяти такі типові слідчі ситуації:

1) злочин учинено: майно працівника правоохоронного органу або його близького родича знищено чи пошкоджено, особа злочинця невідома, очевидці не встановлені;

2) кримінальне правопорушення вчинене, злочинець зник з місця події, відома орієнтуюча інформація про його особу;

3) злочин учинено, особу злочинця відомо, його затримано на місці події або безпосередньо після його вчинення [237, с. 421-423].

Слідча ситуація, за якої злочинця відомо та затримано слід визнати простою, тобто найбільш сприятливою для розслідування. Серед тактичних завдань, які слід вирішити за таких обставин, такі: 1) з'ясування обставин, що стосуються безпосередньо обставин події кримінального правопорушення, зокрема: час, місце, спосіб учинення злочину, знаряддя, що використовувалися задля досягнення злочинного умислу, опис та фіксація обстановки на місці вчинення злочину тощо; 2) установлення та підтвердження мотиву і мети протиправного діяння, що полягає у помсті потерпілому чи його близькому родичу за здійснення ним та реалізації професійної діяльності, що полягає у реалізації правоохоронної діяльності; 3) збір доказів вини особи у вчиненні кримінального правопорушення;

Невідкладно має бути забезпечено здійснення огляду місця події, за участю відповідних спеціалістів, а також інших учасників, зокрема потерпілого або підозрюваного. Огляд місця події має бути спрямований не тільки на дослідження обстановки, що склалася, але й на дослідження й вилучення предмету посягання, окремих його елементів тощо.

Важливим також є негайне складення протоколу про затримання особи, під час чого доцільним є проведення особистого обшуку останнього, з вилучення його особистих речей та одягу. Доцільність вилучення одягу останнього обумовлена тим, що на ньому можуть бути в подальшому виявлено сліди паливно-мастильних речовин або продукти згорання порошу, тобто які утворилися внаслідок учинення злочину. Щодо особистих речей, то це стосується його мобільного телефону та інших гаджетів, на яких може бути збережено відомості, що пов'язані з подією кримінального правопорушення.

Після складення протоколу про затримання, останній набуває в кримінальному провадженні статусу підозрюваного, тому за його участю може бути проведено слідчі (розшукові) дії та інші заходи, передбачені кримінальним процесуальним законом. Так, зокрема, після затримання, на підставі постанови прокурора у підозрюваного може бути відібрано біологічні зразки. Зокрема, доцільним є здійснення змивів та зрізів нігтів, дактилоскопіювання останнього.

У випадку виявлення під час огляду місця події слідів, схожих на кров, може бути забезпечено відібрання зразків крові задля подальшого забезпечення проведення імунологічних досліджень. За наявності на тілі підозрюваного саден, синців, подряпин, інших ран, доцільним є здійснення освідування останнього.

Важливим під час проведення освідування підозрюваного є залучення спеціаліста у галузі медицини, зокрема судово-медичного експерта або лікаря. Це зумовлено потребою виявлення слідів злочину, зокрема біологічного походження, що залишилися на тілі суб'єкта або зразки речовин біологічного походження, які необхідно відібрати в особи [96, с. 182].

У подальшому доцільними є здійснення допитів потерпілого, свідків-очевидців, підозрюваного, під час яких слід з'ясувати обставини вчинення кримінального правопорушення, готування до його вчинення, приховування тощо.

Слідча ситуація, за якої відомо лише орієнтуючу інформацію про особу злочинця, є менш сприятливою для розслідування і зумовлює потребу вирішення більшої кількості завдань. Серед них зокрема такі: 1) за наявності підстав здійснити розшук злочинця по «гарячих» слідах; 2) установити та закріпити в матеріалах кримінального провадження обставин, що стосуються події злочину, особи потерпілого та його майна, щодо якого було здійснено протиправне посягання; 3) фіксація та збір доказів, що можуть бути покладені в вину особу та будуть достатніми для повідомлення йому про підозру й обрання щодо нього запобіжного заходу.

Щодо процесуальних дій, проведення яких має бути забезпечено негайно, то до них слід віднести такі: 1) огляд місця події з проведенням попередніх досліджень; 2) допит потерпілого чи його близьких родичів, майно яких знищено або пошкоджено; 3) установлення та проведення допитів осіб, які можуть набути статусу свідків у кримінальному провадженні; 4) з'ясування та закріплення інформації про ймовірного злочинця; 5) виявлення та вилучення фактичних даних, що свідчать про протиправність характеру дій злочинця,

зокрема виявлення відповідних відеозаписів, фотознімків, слідів учинення кримінального правопорушення тощо.

Окрім проведення слідчих (розшукових) дій, визначених у попередній слідчій ситуації, серед яких: огляд місця події, допит потерпілого, допит свідків, освідчування особи, отримання зразків для експертизи тощо, вагому роль відіграють окремі дії та заходи, спрямовані на отримання орієнтуючої інформації про особу злочинця. Вагому роль у цьому аспекті відіграють такі заходи як здійснення перевірок за криміналістичними обліками, використання відомостей з банків (баз) даних, інформаційних порталів тощо.

Результативною у цьому контексті може стати інформація, отримана з інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», до складу якої входять такі підсистеми як: «CUSTODY RECORDS» (тестова експлуатація); «Єдиний облік»; «Інспектор»; «Адмінпрактика»; «Атріум»; «Гарпун»; «ДТП»; «Домашній арешт»; «Дорожній лист»; «Доручення слідчого»; «ЕЗК» «РЕЗ та ВП»; «Затримані та доставлені»; «Коронавірус»; «Облік GPS-пристроїв»; «Облік SIM-карток»; «Облік ППОК»; «Облік тимчасово відсутніх»; «Об'єкти дозвільної системи»; «Особа»; «Паспорт поліцейської дільниці»; «Патрулі»; «Пізнання»; «Розслідування»; «Склад»; «Слід»; «Службове завдання»; «Службовий транспорт»; «Терміновий припис»; «Геопортал». На місці події слідчий вже може отримати доступ до них через планшет, який має доступ до мережі Інтернет, який він отримує як старший слідчо-оперативної групи.

Задля отримання детальної інформації про особу, зокрема про місце її проживання, попереднє притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності, перебування її у розшуку тощо, слідчий може здійснити її перевірки за анкетними даними в інформаційній підсистемі «Особа». У випадку притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, у цій підсистемі може бути розміщено її особистий фотознімок, що може використовуватися задля непроцесуальної ідентифікації особи за ознаками зовнішності [8; 79].

У разі виявлення під час розслідування вогнепальної зброї, за її характеристиками може бути здійснено пошук по інформаційній підсистемі «Об'єкти дозвільної системи» та встановлено інформацію про власника зброї, факти її викрадення тощо.

Досить часто умисне пошкодження майна, як ми вказували раніше, вчиняється з застосуванням транспортних засобів. Задля встановлення, розшуку та затримання злочинця, за номерним знаком може бути здійснено пошук транспортного засобу, встановлено його власника після чого реалізовано сукупність інших заходів, спрямованих на встановлення та розшук злочинця [46, с. 117-118].

Також перспективними у цьому аспекті є перевірки за криміналістичними обліками, функціонування яких забезпечується Експертною службою МВС України, результати яких хоча й не утворюють самостійних процесуальних джерел доказів [64, с. 102], однак сприяють отриманню орієнтуючої інформації, а отже, і вирішенню тактичних завдань розслідування. Потреба у здійсненні перевірок за криміналістичними обліками під час розслідування кримінальних правопорушень, зумовлена необхідністю розв'язання низки тактичних завдань, які виникають на певному етапі розслідування, серед яких найважливішим є встановлення особи злочинця [77, с. 121].

Система згаданих обліків представлена такими як трасологічний; дактилоскопічний; холодної зброї; балістичний; осіб за ознаками зовнішності; вибухотехнічний; пожежно-технічний; генетичних ознак людини; записів голосів та мовлення осіб та інших [112].

Здійснення перевірок виявлених об'єктів, які можуть бути наділені криміналістично значимою інформацією, за криміналістичними обліками відбувається на підставі відповідного запиту сторони кримінального провадження. Водночас результативність таких перевірок поки що, як констатують в юридичній літературі, занизька, через такі чинники як: 1) недостатнє наповнення обліку порівняльними зразками; 2) недостатня автоматизація процесу перевірок, яка обумовлена відсутністю належного

програмно-технічного забезпечення; 3) дефіцит кадрового потенціалу, який би кваліфіковано створював суб'єктивні портрети тощо [42, с. 114]. З метою активізації та розширення можливостей їх провадження, вважаємо доцільним розкрити можливості використання таких перевірок під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: ідентифікація особи, що залишила свої біологічні сліди, шляхом перевірок за обліком генетичних ознак людини, ідентифікація особи за слідами рук, шляхом перевірки за дактилоскопічним обліком, ідентифікація особи за обліком осіб за ознаками зовнішності чи голосу тощо.

Несприятливою є слідча ситуація, у якій не встановлено відомостей про особу злочинця. Зважаючи, що умисне знищення або пошкодження майна правоохоронця є злочином, який вчиняється з метою помсти потерпілому за його професійну діяльність, доцільним є аналіз матеріалів кримінальних проваджень, розслідуванням яких він займався, якщо потерпілим є слідчий, або інших матеріалів, за результатами складання яких особу було притягнуто до юридичної відповідальності. Досить важливими у цьому контексті є взаємодія з потерпілим, отримання від нього повних і детальних показань. У подальшому, якщо будуть сформульовані слідчі версії про ймовірність причетності до вчинення злочину певної особи та за відсутності можливості гласного отримання доказів її вини, слід оцінити потребу та визначити перспективність проведення негласних слідчих (розшукових) дій [1]. Результативними у цьому контексті можуть бути: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою в публічно доступних місцях, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження тощо.

За наявності підстав для призначення судових експертиз, зокрема вирішення запитань, які потребують наявності спеціальних знань, а також тих, що визначені у ст. 242 КПК України, доцільним є призначення на початковому етапі розслідування необхідних різновидів судових експертиз.

За критерієм характеру збереження початкової обстановки місця умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу та стану предмету посягання:

- 1) обстановка на місці злочину не зазнала суттєвих змін, предмет посягання частково зберіг свій первинний стан;
- 2) обстановка місця події не зберіглася, предмет посягання знищено.

Слідча ситуація, у якій обстановка на місці події суттєво не змінилася, має місце за умов, коли відбулося виключно пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близького родича. Для цієї слідчої ситуації не характерне вчинення злочину шляхом підпалу або вибуху. Убачається можливим провести огляд, який може стати достатньо результативним у контексті виявлення та вилучення слідів біологічного походження, об'єктів, що можуть у подальшому бути визнані в якості речових доказів.

У слідчих ситуаціях, в яких обстановка місця події не зберіглася доцільним є пошук альтернативних джерел криміналістично значимої інформації. Ними зокрема можуть стати очевидці, матеріали відеозаписів, предмети, що зберегли на собі сліди вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, на початковому етапі розслідування важливою є правильна оцінка слідчої ситуації, що сформувалася, з метою визначення оптимального переліку процесуальних дій і заходів, які доцільно реалізувати задля виконання тактичних завдань цього етапу розслідування.

2.3. Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування та відповідний комплекс слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій

Розслідування злочинів як динамічна процесуальна діяльність є процесом переходу від початкових ситуацій інформаційної невизначеності до подальших, пов'язаних із накопиченням обсягу доказів під час розслідування кримінальних проваджень [43, с. 71]. Тому після вирішення тактичних завдань початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника

правоохоронного органу відбувається логічний перехід на наступний етап розслідування, який є не менш складним, ніж попередній.

Під наступним етапом розслідування злочинів деякі вчені розуміють основний період роботи слідчого, що починається після проведення невідкладних початкових дій і заходів, з переходом до планомірної діяльності у кримінальному провадженні [88, с. 88-89]. Саме тому моментом початку відліку наступного етапу розслідування досить часто вчені визначають момент повідомлення особі про підозру, а моментом закінчення – складення обвинувального акту [39, с. 207; 172, с. 96].

Водночас тривають дискусії серед науковців з приводу того, який етап є кінцевим у процесі розслідування: наступний чи завершальний. Позиції щодо необхідності виокремлення трьох етапів у процесі розслідування з'явилися ще розпочинаючи з 70-х років XX ст. Деякі вчені, серед яких, наприклад, І. І. Когутич зауважують, що етапізація процесу розслідування має бути представлена трьохелементною структурою. Заключним періодом розслідування, на думку вченого, є завершальний етап, що розпочинається моментом прийняття слідчим або прокурором рішення про закінчення розслідування і завершується прийняттям одного з процесуальних рішень, передбачених у ст. 283 КПК України [124, с. 235–236]. Викладені положення потребують вирішення з урахуванням специфіки злочинів досліджуваного нами виду.

Першочергово слід наголосити, що процес розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є досить довготривалим періодом. З процесуальної точки зору загалом період досудового розслідування цього кримінального правопорушення, триває від моменту відкриття кримінального провадження (якщо воно розпочато у період дії правового режиму воєнного стану і одразу слідчий не мав можливості внести відомості до ЄРДР – з моменту складення постанови про початок досудового розслідування) і триває «до моменту звернення до суду з обвинувальним актом або клопотанням про застосування примусових заходів

медичного чи виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності чи клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження» [142]. При цьому, з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення у ЄРДР і до повідомлення особі про підозру досудове розслідування не може тривати більше ніж дванадцять місяців, якщо вчинено кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 347 КК України, і не більше вісімнадцяти місяців, у разі вчинення дій, передбачених ч. 2 ст. 347 КК України. Разом із тим, у порядку, визначеному ст. 298 КПК України, строк досудового розслідування може бути продовжено.

Ураховуючи передбачені строки досудового розслідування, визначені у кримінальному процесуальному законодавстві та позиції вчених, які зауважують, що наступний етап розслідування розпочинається після повідомлення особі про підозру, можна припустити, що за такого підходу, наступний етап розслідування має чіткі визначені процесуальні строки. Водночас виникає питання про етапізацію процесу розслідування у кримінальних провадженнях, в яких особу злочинця було затримано в порядку ст. 208 КПК України. За таких умов, особа одразу ж набуває статусу підозрюваного у кримінальному провадженні, а саме повідомлення про це – вручається їй «не пізніше 24-годин з моменту її затримання» [142]. Таким чином, розслідування переходить до наступного етапу так ґрунтовно і не розпочавшись. З точки зору обґрунтованості, ця позиція виглядає досить сумнівною. Разом із тим, виникає питання про визначення моменту відліку наступного етапу розслідування у кримінальних провадженнях, в яких особі не було повідомлено не підозру. Адже не може досудове розслідування розпочинатися початковим етапом і ним же закінчуватися після спливу 12-місячного або 18-місячного терміну.

З цього приводу вважаємо слушною позицію М. М. Коваль, відповідно до якої «моментом відліку початкового етапу досудового розслідування є внесення відомостей до ЄРДР, а момент його закінчення слід визначати крізь

призму виконання комплексу запланованих дій, спрямованих на досягнення проміжних цілей». Так, закінченням початкового етапу розслідування катування, на думку авторки, є «нагромадження інформації про всі обставини кримінального провадження, а саме після проведення огляду місця події докладне опрацювання заяви потерпілого, проведення допиту всіх учасників і після цього необхідно переходити до наступного етапу розслідування» [122, с. 99]. Слушною є позиція і О.В. Пчеліної, яка зазначає, що «... початковий етап розслідування спрямований на вирішення завдань, направлених не тільки і не виключно на встановлення особи злочинця, а й на збирання достатньої доказової бази про причетність цієї особи до злочину (низки злочинів), про її злочинні зв'язки, установлення обсягу її повноважень тощо. Відповідно тільки після проведення всіх запланованих заходів для вирішення криміналістичної ситуації, що склалася на початковому етапі, розпочинається наступний етап розслідування злочинів, що триває до завершення досудового розслідування» [192, с. 268]. Наведені позиції є цілком слушними і мають бути враховані й під час визначення меж початкового та наступного етапів розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Ба більше, викладені позиції відповідають і сучасній слідчій практиці розслідування злочинів досліджуваного нами виду, адже досить часто слідчі проводять слідчі (розшукові) і процесуальні дії, необхідні для виконання тактичних завдань, вирішення яких продиктоване сформованою слідчою ситуацією, однак повноцінне вирішення останніх неможливе. Це, як правило, пов'язане з відсутністю або не встановленням необхідного обсягу доказової інформації або ж спростуванням наявності доказового потенціалу у виявлених слідах, об'єктах тощо. Проте це не свідчить, що розслідування кримінального правопорушення розпочалося з початкового етапу і ним же закінчується, так і не перейшовши до наступного етапу розслідування. Тому ми вважаємо, що моментом відліку початку наступного етапу розслідування слід вважати момент завершення проведення комплексу слідчих (розшукових) і

процесуальних дій, визначених необхідними для проведення у слідчій ситуації, яка склалася на початковому етапі розслідування.

Щодо необхідності виокремлення у процесі розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу третього – завершального етапу розслідування, то ми не вбачаємо у цьому доцільності, адже для цього етапу у процесуальному аспекті не притаманні обов'язки щодо прийняття різного роду процесуальних рішень, проведення слідчих (розшукових) і інших процесуальних заходів. Так, відповідно до ч. 2 ст.283 КПК України «прокурор у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру зобов'язаний звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» [142]. Після повідомлення про закінчення розслідування сторони кримінального провадження мають право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, а не ініціювати проведення слідчих (розшукових) дій і прийняття процесуальних рішень. Звідси можемо зробити висновок, що навіть наступний етап розслідування не повинен буде довготривалим, а навпаки – одразу завершений після вирішення необхідних тактичних завдань розслідування.

Зважаючи, що концептуальні положення щодо етапізації розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, нами були висвітлені, пропонуємо визначити слідчі ситуації наступного етапу розслідування.

Щодо типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування злочинів, то тут слідчі також дотримуються різних позицій щодо їх типізації, тактичних завдань, особливостей планування процесуальних дій і заходів. Тому пропонуємо першочергово зупинитися на тактичних завданнях, які є загальними для всіх слідчих ситуацій.

За результатами проведення комплексу процесуальних дій, спрямованих на з'ясування обставин, що підлягають установленню під час розслідування, доцільним є скеровування зусиль на формування належної доказової бази,

оцінки тих фактів, окремі відомості про які вже були отримані за результатами проведення першочергових слідчих (розшукових) дій. Тобто важливою є оцінка тією слідчої ситуації, що вже сформувалася та визначення й окреслення перспектив її об'єктивного дослідження.

На наступному етапі розслідування можуть прийматися рішення про необхідність проведення повторних і додаткових слідчих (розшукових) дій за участю одних і тих же учасників. Наприклад, досить часто виникає необхідність додаткового допиту потерпілого щодо з'ясування додаткових фактологічних відомостей про предмет знищення або пошкодження.

За наявності підстав припускати, що злочин учинено певною особою, важливим є з'ясування її особистісних, демографічних і соціально-психологічних характеристик. Такі відомості можуть позначитися як на кваліфікації учиненого діяння, так і підтвердити наявність обтяжуючих чи пом'якшуючих покарання.

Об'єктивну оцінку слід надавати можливості підозрюваного самостійного вчинення злочину, адже досить часто останні вчиняють дії щодо приховування інших виконавців, пособників або навіть організаторів учинення злочину.

До окреслених завдань слід додати ще й завдання, про яке неодноразово вказували в юридичній літературі, а саме: щодо з'ясування причин та умов, які сприяли вчиненню злочину [162, с. 377; 219, с. 136-139].

Разом із тим, ураховуючи проведене узагальнення слідчої практики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, доцільним вважаємо наголосити на тому, що до таких завдань також належить і потреба у забезпеченні відшкодування завданої злочином шкоди. Адже це усуватиме потребу в майбутньому щодо подання цивільного позову, а тому не сприятиме додатковому завантаженню судової системи обов'язку щодо вирішення інших спорів.

На наступному етапі, як правило, надходять висновки експертів, складені за результатами проведення відповідних судових експертиз, призначення яких було ініційоване стороною обвинувачення. Тому важливими є оцінка

отриманих висновків та співставлення їх з уже здобутими фактичними даними, що стосуються події кримінального правопорушення.

Щодо слідчих ситуацій наступного етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, то залежно від ставлення та поведінки підозрюваного в юридичній літературі можемо виокремити сприятливу та несприятливу слідчі ситуації. Сприятлива – це та, у якій підозрюваний визначає свою вину і надає повні показання щодо обставин учинення ним злочину, до того ж, підтверджуються іншими встановленими доказами наявність мотиву і мети, якими керувався підозрюваний.

Несприятливою слідчою ситуацією є та, в якій підозрюваний провину не визнає та на підставі положень статті 63 Конституції України відмовляється надавати показання і брати участь в інших слідчих (розшукових) діях. Більш того, за такої ж ситуації, підозрюваний та його близьке оточення вживають заходи щодо здійснення протидії розслідуванню.

Водночас на підставі аналізу матеріалів кримінального провадження досліджуваної категорії, можемо зауважити, що ставлення підозрюваного та його поведінка можуть мати динамічний характер, адже до усвідомлення можливості його притягнення до кримінальної відповідальності, останній може визнавати свою провину, і лише після усвідомлення настання відповідних юридичних наслідків, підозрюваний може кардинально змінити свою позицію.

Ще однією підставою, яка використовується вченими для типізації слідчих ситуацій, зокрема, у випадку вчинення злочину групою осіб, є наявність співучасників учинення злочину. За цим критерієм виокремлюють такі ситуації: 1) встановлено одного підозрюваного, однак зібрані матеріали кримінального провадження вказують на наявність співучасників; 2) у вчиненні злочину повідомлено про підозру декільком особам [167, с. 138].

Варто наголосити, що наступний етап розслідування передбачає формування доказової бази, достатньої для складання обвинувального акту. Тому доцільним на цьому етапі є провадження такого комплексу

процесуальних дій і заходів: проведення обшуку за місцем мешкання підозрюваного, з подальшим накладенням арешту на вилучені предмети, за наявності очевидців-свідків учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, проведення пред'явлення підозрюваного для впізнання за їх участю, отримати від підозрюваного необхідні зразки для проведення кваліфікованих експертиз досліджень, у випадку добровільного надання ним зразків – забезпечити відповідний дозвіл суду та реалізувати його.

Щодо проведення обшуку, то слід наголосити про дотримання вимоги про його безперервну фіксацію, адже відповідно до ч. 2 ст. 104 КПК України дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані у записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні [142]. Відсутність безперервного запису може створити підстави для оскарження законності отриманих під час обшуку відомостей. Адже навіть відсутність відеозапису протягом певного часу може стати підставою для осіб, інтереси яких обмежувалися під час проведення обшуку, щоби оскаржувати законність дій сторони обвинувачення, які не фіксувалися. Крім того, у протоколі слідчої (розшукової) дії має фіксуватися її хід та результати. Виникнення будь-яких непередбачуваних під час обшуку ситуацій, які б мали бути зафіксовані у протоколі обшуку, унеможливлено внаслідок заборони вносити такі відомості до протоколу [205, с. 177-178].

У випадку вилучення під час обшуку предметів, що могли використовуватися підозрюваним як знаряддя злочину, доцільним ж призначення щодо них судових експертиз з метою виявлення на них слідів, які могли утворитися через їх безпосереднє застосування під час учинення злочину. Якщо слідчим вилучено речі, щодо яких є підстави вважати, що підозрюваний був одягнутий у них у момент учинення злочину, доцільним є їх пред'явлення для впізнання свідкам-очевидцям.

На підставі положень Закону України «Про Національну поліцію», а також у порядку ст. 93 КПК України слідчий має зібрати відомості, які

характеризують особу підозрюваного. У разі заподіяння значної матеріальної або моральної шкоди потерпілому, доцільним є з'ясування матеріального стану підозрюваного, установлення фактів перебування на його утриманні неповнолітніх дітей або непрацездатних батьків чи близьких осіб. Щодо майна, яке перебуває у приватній власності підозрюваного, слідчий може ініціювати накладення арешту з метою забезпечення неможливості його відчуження та подальшого використання під час забезпечення цивільного позову.

У несприятливій слідчій ситуації, за якої підозрюваний перешкоджає розслідуванню, доцільним є застосування певних заходів нейтралізації протидії. Так А. О. Новицький відносить до них такі: «1) передачу провадження слідчому, який має досвід з розслідування таких злочинів, зокрема у складі слідчих (слідчо-оперативних) груп; 2) ретельне і своєчасне закріплення показань свідків, потерпілих і вилучення предметів, що можуть набути статусу речових доказів; 3) проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням криміналістичної техніки з метою додаткової фіксації ходу слідчої (розшукової) дії і одержаних результатів; 4) налагодження відповідної взаємодії між слідчим і працівниками оперативних підрозділів; 5) виявлення за допомогою розшукових заходів фактів, що свідчать про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення» [167, с. 98-99].

За несприятливої слідчої ситуації, усі доводи та факти, повідомлені підозрюваним з метою побудови таким чином лінії захисту, мають бути перевірені та у процесуальному порядку спростовані. Саме такий підхід свідчитиме, що слідчий надав об'єктивну оцінку події кримінального правопорушення та обставинам, що пов'язані з нею. Ба більше, законодавцем чітко закріплено, що «всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» [142]. Тому зібрані докази мають бути належними, достовірними та достатніми.

Варто також зауважити, що на цьому етапі можуть виникнути підстави для оголошення розшуку підозрюваного, адже з метою уникнення кримінальної відповідальності, останній може почати переховуватися від органу досудового

розслідування. У випадку підтвердження цього та неможливості з'ясування його місцезнаходження, слідчий може зупинити досудове розслідування. Таке ж рішення може прийняти слідчий, якщо «підозрюваний захворів на тяжку хворобу, що перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього факту відповідним медичним висновком» [142].

За наявності згоди підозрюваного на участь у слідчому експерименті, з метою уточнення окремих фактів учинення злочину, перевірки окремих фактів або встановлення навичок останнього, може бути забезпечене провадження цієї слідчої (розшукової) дії. У випадку повідомлення підозрюваним показань, які суперечать свідченням інших учасників кримінального провадження, з метою уточнення окремих фактів, усунення суперечностей, слідчий може провести одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб.

У випадку наявності суперечностей у показаннях співучасників також доцільним є проведення одночасного допиту. У слідчих ситуаціях, коли підозрювані висувають суперечливі версії про подію кримінального правопорушення, доцільним є проведення комплексу процесуальних дій, спрямованих на їх усунення. В. А. Журавель та Є. І. Макаренко слушно у цьому аспекті зазначають, що «для розробки найбільш раціональних тактичних прийомів і методів розслідування головним є не факт позиції й поведінки співучасників, а знання причин зміни і вибору співучасниками тієї чи іншої позиції, оскільки вміле виявлення взаємин між членами злочинної групи, а також тактично грамотне і вчасне їх використання на досудовому слідстві забезпечують одержання від співучасників правдивих свідчень щодо злочинної діяльності у повному обсязі» [108, с. 160; 149, с. 213].

Таким чином, слідчі ситуації подальшого етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є ситуативно зумовленими, можуть бути як сприятливими, так і не сприятливими, а також обумовлені ставленням кожного окремого підозрюваного до учиненого суспільно небезпечного діяння.

Висновки до розділу 2

Підставами для початку кримінального провадження у зв'язку зі вчиненням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: заяви про вчинення кримінальних правопорушень; матеріали інших кримінальних проваджень, зокрема відомості зафіксовані в протоколах слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) діях; повідомлення підприємств, установ, організацій; матеріали відеозаписів, зокрема й ті, що зафіксовані на нагрудні (боді) відеокамери, відеореєстратори працівників правоохоронних органів; ухвали слідчих суддів; матеріали ЗМІ; інформація з соціальних мереж.

Розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу відбувається в два етапи: початковий і наступний. Під початковим етапом розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід розуміти перший етап розслідування, на якому відбувається виявлення ознак цього протиправного діяння, відмежування його від інших подібних складів злочинів, вирішення тактичних завдань щодо збирання вихідної інформації про вчинене кримінальне правопорушення; установлення обставин, що підлягають з'ясуванню, які будуть достатніми для його попередньої кримінально-правової кваліфікації; планування та проведення першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також отримання доказів щодо причетності певної особи до вчинення злочину.

До обставин, які треба встановити під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця, належать: 1) відомості, що характеризують особу потерпілого, яким безпосередньо є працівник правоохоронного органу (анкетні дані, професію, рід діяльності, перелік службових і функціональних обов'язків, посаду, правову основу діяльності); 1-1) відомості, що характеризують особу потерпілого, який є близьким родичом працівника правоохоронного органу (анкетні дані, рід діяльності близької

особи, їхні зв'язки, зокрема й зв'язки з особою підозрюваного); 2) відомості про професійну діяльність потерпілого, чи особливості здійснення такої діяльності кимось із близьких родичів потерпілого; 3) відомості про час, місце, обстановку вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, у разі якщо такі відомості неможливо встановити, то час, місце обстановка виявлення факту знищення чи пошкодження майна; 4) спосіб та знаряддя готування, безпосереднього вчинення умисного знищення або пошкодження майна, їхнього приховування; 5) приналежність потерпілому або його близьким родичам знищеного або пошкодженого майна, його фактологічні та характеристики, що індивідуалізують його, фактичний стан після вчинення протиправного діяння тощо; 6) відомості про особу злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, наявність судимостей, чи були факти притягнення до адміністративної відповідальності, фізіологічний та психологічний стан, сімейний стан, наявність осіб, які перебувають на утриманні чи неповнолітніх дітей, наявність офіційного місця працевлаштування, зв'язок з потерпілим, матеріальний стан, наявність майна, що може бути обернене на користь потерпілого задля відшкодування шкоди, завданої у результаті вчинення кримінального правопорушення); 7) співучасники або організатор учинення кримінального правопорушення, роль кожного з них у вчиненні злочину; 8) форма вини, мета та мотив вчинення злочину (мотив – помста за службову діяльність потерпілого); 9) причинно-наслідковий зв'язок між діями підозрюваного та заподіянням шкоди потерпілому; 10) вид, розмір шкоди, завданої потерпілому: моральної, фізичної, матеріальної (ринкова вартість на момент учинення злочину, чи придатне воно для відновлення та подальшого використання за цільовим призначенням); 11) розмір процесуальних витрат; 12) обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання винної особи; 13) обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, що виключають кримінальну відповідальність або ж є підставою для закриття кримінального

провадження; 14) причини й умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Залежно від елементу, який вони характеризують, їх може бути згруповано та представлено у таких групах: 1) відомості, що характеризують особу потерпілого та майно щодо якого було вчинено протиправне посягання; 2) дані, що стосуються події кримінального правопорушення; 3) відомості про особу злочинця, мотив і мету, якими він керувався, учиняючи суспільно небезпечне діяння; 4) інші обставини, що стосуються розміру процесуальних витрат, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину тощо.

На початковому етапі розслідування, залежно від характеру відомостей про умисне знищення або пошкодження майна правоохоронця, а також особу злочинця, типовими є такі слідчі ситуації:

1) злочин учинено: майно працівника правоохоронного органу або його близького родича знищено чи пошкоджено, особа злочинця невідома, очевидці не встановлені;

2) кримінальне правопорушення скоєно, злочинець зник з місця події, відома орієнтуюча інформація про його особу;

3) злочин учинено, особу злочинця відомо, його затримано на місці події або безпосередньо після його вчинення.

За критерієм характеру збереження початкової обстановки місця умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу та стану предмету посягання на початковому етапі розслідування, можуть сформуватися такі слідчі ситуації:

1) обстановка на місці злочину не зазнала суттєвих змін, предмет посягання частково зберіг свій первинний стан;

2) обстановка місця події не зберіглася, предмет посягання знищено.

Моментом відліку початку наступного етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, слід вважати момент завершення проведення комплексу слідчих (розшукових) і

процесуальних дій, визначених необхідними до проведення у слідчій ситуації, яка склалася на початковому етапі розслідування.

Слідчі ситуації наступного етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, можуть бути типізовані залежно від ставлення та поведінки підозрюваного в юридичній літературі на сприятливі та несприятливі слідчі ситуації. У випадку вчинення злочину групою осіб, можуть бути виокремлені такі слідчі ситуації: 1) встановлено одного підозрюваного, хоча матеріали кримінального провадження вказують на наявність співучасників; 2) у вчиненні злочину повідомлено про підозру декільком особам.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

3.1. Тактичні особливості огляду місця події

Одним зі структурних компонентів криміналістичної методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій. У сучасному вимірі під криміналістичною тактикою розуміють систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо:

1) організації та планування розслідування і судового розгляду, визначення доречної лінії поведінки особи або осіб, які здійснюють судові дослідження, прийомів проведення окремих процесуальних дій, що спрямовані на збирання і дослідження доказів, з'ясування причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень;

2) тактичного впливу на учасників кримінального провадження, поведінка яких пов'язана із формуванням джерел криміналістичної інформації, з метою подолання протидії або налагодження ефективної взаємодії з ними, шляхом їх залучення до розслідування (судового розгляду), установлення психологічного контакту і використання законних форм тактико-психологічного впливу й управління їх поведінкою з метою встановлення об'єктивної істини [247, с. 217-218]. Тобто основним завданням криміналістичної тактики є: визначення оптимальних шляхів щодо здійснення досудового розслідування та судового розгляду, що можливо досягнути шляхом застосування тактичних прийомів, сутність яких полягає, як правило, у здійсненні на особу в межах кримінального процесуального законодавства, з дотриманням норм етики та моралі, психологічного впливу з метою реалізації тактичних завдань процесуальної дії,

подолання протидії розслідування тощо.

Вивченню процесуальних і тактичних засад проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у кримінальному провадженні присвячені монографічні праці І. І. Войтовича [36], Л. П. Ковтуненко [123], В. О. Коновалової [130], С. М. Стахівського [207], К. О. Чаплинського [229], В. Ю. Шепітька [252] та багатьох інших. Науковцями здійснено вагомий внесок у формування категоріально-понятійного апарату, вироблення тактичних прийомів тощо, однак особливості тактики проведення процесуальних дій у контексті досліджуваної нами проблематики поки здійснено не було. Водночас учені констатують, що вдосконалення тактичного забезпечення розслідування й ефективності провадження окремих слідчих (розшукових) дій, підвищення їх якості та формування системи криміналістичного забезпечення їх проведення – протягом тривалого часу залишаються доволі назрілим запитанням [240, 40-51].

З урахуванням викладеного вище, зважаючи на вагоме значення криміналістичної тактики, зокрема у забезпеченні ефективності слідчих (розшукових) дій, ураховуючи складність їх планування та провадження під час досудового розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, що підтверджується результатами проведеного нами анкетування практичних працівників (додаток Б), а також у зв'язку з вагомою результативністю цих дій у забезпеченні повного та всебічного розслідування [68, с. 293].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні сторони кримінального провадження та їх учасники зобов'язані неухильно дотримуватися кримінального процесуального законодавства України й ураховувати практику Європейського суду з прав людини (ч. 5 ст. 9 КПК України), що стосується рішень як проти України, так і проти інших держав. Необхідними є своєчасна систематизація, переклад, доведення до суб'єктів правозастосування рішень Європейського суду з прав людини, формування на цьому підґрунті криміналістичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення законного й ефективного проведення слідчих (розшукових) дій

і досягнення завдань кримінального провадження [243, с. 99]. Тому вважаємо, що вивчення тактики проведення окремих слідчих (розшукових), і навіть негласних слідчих (розшукових) дій, у межах цього дослідження є цілком доцільним та обґрунтованим.

Найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близького родича є огляд. Перш за все, це огляд місця події, адже він проводився у 100% кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії кримінальних правопорушень (додаток А).

Огляд місця події – це слідча (розшукова) дія, ефективність провадження якої обумовлює успішність подальшого розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Під успішністю розслідування ми розуміємо можливість повноцінного виконання завдань кримінального провадження, що визначені та закріплені у ст. 2 КПК України.

Сутність огляду місця події, як визначає колектив авторів Національної академії внутрішніх справ, полягає у дослідженні матеріальної обстановки місця вчинення кримінального правопорушення (у тому числі місця виявлення його слідів чи знарядь учинення) шляхом безпосереднього особистого його сприйняття уповноваженою особою або іншими залученими учасниками огляду, задля виявлення, фіксації, а також вилучення слідів кримінального правопорушення й об'єктів, які можуть набути статусу речових доказів у кримінальному провадженні, з'ясуванні механізму події, інших вагомих обставин, що є вирішальними під час розслідування [140, с. 416].

Тактику проведення огляду місця події досліджували В. І. Алексейчук [12], В. О. Гусєва [86; 87], Л. Д. Скільська [201], М. Л. Цимбал [226], Ю. М. Черноус [242] та інші. Визначаючись з тактикою огляду місця вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, слід наголосити, що наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених є підґрунтям для проведення цього дослідження.

Огляд місця події у досліджуваній нами категорії злочинів, як правило, здійснюється до моменту внесення відомостей про виявлені ознаки кримінального правопорушення у ЄРДР. Це підтверджує проведене нами анкетування респондентів, які відмітили, що такий стан речей відбувається у 93% випадків (додаток Б). Така практика узгоджується з положеннями чинного кримінального процесуального законодавства, яким передбачено, що на місці вчинення кримінального правопорушення слідчий, серед усіх процесуальних дій, має право здійснити виключно огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України). Унесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, за таких умов, здійснюється невідкладно – одразу ж після завершення огляду [142].

Разом із тим, задля забезпечення встановлення обставин учинення кримінального правопорушення та з метою їх оцінки під час визначення попередньої правової кваліфікації вчиненого протиправного діяння, слідчий та інші учасники слідчо-оперативної групи уповноважені Законом України «Про Національну поліцію» на здійснення превентивних поліцейських заходів, визначених у ст. 31 згаданого закону. Найчастіше на місці події досліджуваного нами виду кримінального правопорушення виникає потреба у реалізації таких превентивних заходів як: перевірка документів особи, її, поверхнева перевірка і огляд, зупинення транспортного засобу, вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території, проникнення до житла чи іншого володіння особи, застосування технічних приладів і технічних засобів, з функціями фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису та ін.

Щодо попередньої правової кваліфікації, то як свідчить проведене нами анкетування працівників практичних підрозділів, початок кримінального провадження за ст. 347 КК України, здійснюється досить рідко. Це підтвердили 70% опитаних нами респондентів, яким доручалося проведення досудового розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, його близьких родичів. Причиною, що обумовлює формування такої слідчої практики, як вказали 90% з них, є не підтвердження наявності мотиву – помсти за професійну діяльність потерпілого на початку

розслідування. Тому типовим є внесення відомостей до ЄРДР за ст. 194 КК України і після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події, допиту потерпілого і свідків, відбувається зміна кваліфікації кримінального провадження на ст. 347 КК України. Ураховуючи це, тактичні прийоми проведення огляду місця події у цих двох категоріях кримінальних правопорушень є дещо подібними, проте досліджуване нами – усе ж таки відрізняється власне йому притаманними особливостями.

До проведення огляду місця вчинення умисного знищення або пошкодження майна слідчий повинен ставитися відповідально та забезпечувати його здійснення якісно, відповідно до засад законності, науковості, усебічності, повноти, ретельності тощо.

Усебічність, ретельність і повнота огляду місця події полягає у комплексному та повноцінному розв'язанні його тактичних завдань. На підставі узагальнення матеріалів слідчої та судової практики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, його близьких родичів, можемо узагальнити, що до таких тактичних завдань можуть бути віднесені:

1. Фіксація матеріальної обстановки, що склалася на місці події як шляхом опису в протоколі, так і з застосуванням технічних засобів фіксації (фото- і відеофіксації).

2. Виявлення, вилучення і процесуальне закріплення інформації про виявлені сліди (сліди рук і ніг, взуття, транспортних засобів тощо), об'єкти, зокрема знаряддя вчинення злочину, а також фрагменти й уламки пошкодженого предмету посягання (наприклад, уламки фари транспортного засобу, елементи форменого одягу тощо).

3. За можливості вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань під час проведення попередніх криміналістичних досліджень. Як правило, об'єктами таких досліджень є знаряддя і засоби вчинення злочину. У досліджуваній нами категорії злочинів, потреба їх проведення обумовлена тим, що злочинці, задля реалізації злочинного умислу, досить часто застосують в

якості знарядь вчинення злочину вогнепальною зброєю (29%), бойові припаси (18%), холодну зброю (6%), вибухові пристрої (6%) [238]. Тому виникає потреба у дослідженні цих об'єктів з метою отримання розшукової та іншої важливої для розкриття та розслідування злочину інформації [13, с. 98], а також задля її використання під час складення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення до отримання висновку експерта або ж для покладення її в основу клопотання про застосування запобіжних заходів, зокрема в частині підтвердження ризиків.

Так, наприклад, попереднє дослідження вогнепальної зброї здійснювалося у кримінальному провадженні, що розглядалося Костянтинівським міськрайонним судом Донецької області. Вирок щодо обвинуваченого вже наводився у межах нашого дослідження, тому детально на його аналізі ми зупинятися не будемо. Слід тільки відмітити, що відповідно до отриманої інформації, наданої спеціалістом, який обіймає посаду судового експерта Донецького НДЕКЦ МВС України, вилучений під час огляду предмет за своїми ознаками може бути віднесений до нарізної вогнепальної зброї, виготовлений промисловим способом та придатний до стрільби [30].

4. Установлення очевидців учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, за необхідності залучення їх до участі в огляді, виявлення інших джерел інформації про обставини його вчинення, зокрема камер відеонагляду або транспортних засобів з увімкненими відео реєстраторами.

З метою визначення та формулювання тактичних рекомендацій щодо проведення огляду місця події у кримінальних правопорушеннях досліджуваної нами категорії, вважаємо доцільним з'ясувати проблемні питання та типові помилки, що мають місце під час провадження цієї слідчої (розшукової) дії. Перш за все слід відмітити, що огляди місця вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є складними, тривалими, вимагають використання різного виду спеціальних знань та застосування численної кількості техніко-криміналістичних засобів, а також, як

слушно наголошує В. О. Гусева, застосування комплексу тактичних прийомів виявлення, закріплення і вилучення слідів і речових доказів [88, с. 247].

Складність оглядів у досліджуваних нами злочинах досить часто пов'язана з тим фактом, що здійснюються вони переважно у темну пору доби, адже більшість учинених злочинів вчиняється та виявляється або ввечері, або вночі чи рано зранку. Це підтверджують і опитані нами працівники правоохоронних органів (додаток Б). Хоча за загальним правилом у нічний час (з 22 години до 6 години) проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, при прийнятті рішення про проведення огляду, за винятком невідкладних випадків, якщо затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів злочину чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, установленому статтею 615 КПК України, слідчі приймають рішення про проведення оглядів невідкладно [216, с. 236-238].

Типовим є здійснення оглядів за умов поганої видимості, що безумовно позначається на перебігу слідчої (розшукової) дії, її тривалості та необхідності застосування освітлювальних приладів. Серед останніх виокремлюють: 1) засоби освітлення у видимій частині спектру (електроліхтарі, переносні софіти, електроосвітлювачі тощо); 2) засоби освітлення у невидимій частині спектра (ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні прилади) [145, с. 269]. Водночас слід відмітити, що техніко-криміналістичне забезпечення практичних підрозділів освітлювальними приладами, а також іншими засобами, наразі є недостатнім [56], а отже, не забезпечує потреб органів правопорядку.

Подібний стан речей і з металошукачами, потреба у використанні яких виникає під час оглядів місць учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, учинених з застосуванням вибухових пристроїв, вогнепальної зброї тощо, що обумовлює вирішення додаткового завдання щодо відшукування знарядь вчинення злочину або їх фрагментів з метою їх вилучення та подальшого дослідження [137, с. 207].

Слушною вбачаємо і позицію М. Л. Цимбала, який відзначає, що під час

проведення огляду місця події щодо підпалу в розпорядженні СОГ повинні бути: слідчий портфель, слідча валіза, фото-, аудіо-, відеоапаратура, пакувальні матеріали (посудини зі щільно закритими пробками, скляні банки, щільний папір, целофанові пакети, картонні коробки різних розмірів, мотузки, парафін), набори жиро- та спирторозчинних барвників (для виявлення слідів легкозаймистих рідин), газоаналізатори (для визначення домішок у повітрі), механічні щупи, засоби освітлення [226, с. 41-42]. Однак у більшості підрозділів така комплектація слідчої валізи не забезпечена, що актуалізує залучення спеціалістів-криміналістів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих управлінь ГУНП в областях.

У продовження попередньої тези, слід відмітити, що негативно позначається на якості проведення оглядів недостатнє використання спеціальних знань, що під час огляду можливе у такій процесуальній формі як участь спеціалістів у слідчих (розшукових) діях. Адже покладати на слідчого, як на старшого на місці події, функції організатора і спеціаліста – означає ідеалізувати індивідуальні можливості однієї людини. Ба більше, без спеціаліста, який є компетентним фахівцем у своїй галузі знань, слідчий на сьогодні може виявитися безпомічним у виявленні необхідних слідів (особливо невидимих) [93, с. 499-500].

Спеціалісти на підставі власних спеціальних знань і навичок, сприяють кваліфікованому проведенню слідчої (розшукової) дії, а це сприяє реалізації таких засад огляду як науковість, ретельність, повнота тощо.

До участі в огляді місць учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід залучати спеціалістів, зокрема у галузі криміналістики. Фотографування, яке слід здійснювати під час огляду, а у разі огляду житла чи іншого володіння особи – відеофіксацію можливо доручати залученому спеціалісту-криміналісту. З метою виявлення та відшукування слідів і об'єктів, на яких збереглися сліди вчинення кримінальних правопорушень, у якості спеціалістів доцільно залучати фахівців у галузі криміналістики і вибухотехніків [85, с. 21], які мають відповідні спеціальні

знання, а також навички застосування необхідних науково-технічних засобів. Як свідчить здійснений аналіз матеріалів кримінальних проваджень, найчастіше до участі в огляді умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу залучаються працівники вибухотехнічної служби Національної поліції України [88, с. 255].

До участі в оглядах місць учинення умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу доцільним є залучення спеціалістів працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС). Така можливість забезпечена положеннями «Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби МВС України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами», затвердженого наказом МВС України 24 липня 2017 року № 621 [180]. Під час проведення огляду місця події його завдання полягають у допомозі слідчому щодо планування проведення слідчої (розшукової) дії, висуненні версій та їх перевірки, передусім що стосуються причин виникнення пожежі. Спеціаліст з дослідження пожеж встановлює осередок пожежі, механізм її розвитку, виявляє, попередньо досліджує, фіксує, вилучає зразки, технічну й іншу документацію та предмети, що стосуються події кримінального правопорушення і надалі можуть бути визнані речовими доказами. Також спеціаліст із дослідження пожеж надає допомогу в складенні протоколу й додатків до нього, адже володіє необхідною термінологією, надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо [144, с. 90].

Будь-який огляд, як і інші слідчі (розшукові) дії, проводиться послідовно, у декілька етапів. Загальноприйнятою у криміналістиці є позиція, відповідно до якої у тактиці проведення слідчої (розшукової) дії доцільно виокремлювати три етапи – підготовчий, робочий і заключний, на кожному з яких вирішуються відповідні тактичні завдання, що пояснює складність цієї дії.

Підготовчий етап огляду місця умисного знищення або пошкодження

майна працівника правоохоронного органу розпочинається одразу після отримання повідомлення про вчинення цього кримінального правопорушення, зареєстрованого відповідно до «Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» [179]. Водночас деякі вчені у криміналістичній літературі виокремлюють дві стадії підготовчого етапу, зокрема до виїзду на місце події та на місці події [19, с. 7]. Ми підтримуємо таку позицію, адже вважаємо, що підготовчі дії повинні здійснюватися ще до виїзду слідчого у складі слідчо-оперативної групи на місце події, а вже на місці – мають бути переглянуті та реалізовані з урахуванням існуючої там обстановки. Планування слідчим огляду вже під час безпосереднього перебування на місці події може виявитися неефективним.

З урахуванням розроблених наукових положень, а також на підставі проведеного опитування респондентів, доходимо висновку, що до підготовчих дій, які слідчий зобов'язаний здійснити до виїзду на місце вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, належать:

- з'ясування вичерпної інформації щодо події, яка сталася;
- вжиття заходів щодо надання допомоги потерпілим, а також щодо охорони місця події. Надання допомоги потерпілим особливо актуальне у разі вчинення злочину загальнонебезпечним способом, що є досить типовим для досліджуваної категорії злочинів, про що вказано в юридичній літературі [203, с. 24]. Підтверджується це і отриманими нами результатами, адже шляхом вибуху вчинено 24% проаналізованих проваджень, а підпал мав місце у 12% злочинів. У зв'язку з цим слід наголосити на необхідності реалізації на місці події аварійно-відновлювальних і рятувальних заходів та подальшої кваліфікації такого діяння за ч. 2 ст. 347 КК України;
- формування складу слідчо-оперативної групи, зокрема визначення суб'єктів, яких доцільно залучити в якості спеціалістів, а за необхідності – здійснити виклик спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби

МВС України;

- підготовка техніко-криміналістичних засобів, необхідних для якісного проведення огляду місця події тощо.

Уже перебуваючи на місці події слідчий, іноді після консультації з залученими спеціалістами, визначає межі огляду, обирає метод його здійснення, роз'яснює права і обов'язки залучених до огляду осіб, а також доводить до них тактичні завдання, задля вирішення яких їх залучено й які планується вирішити шляхом проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Перед виконанням відповідних дій, слідчий визначається з послідовністю їх виконання. За певних умов, першочерговою дією має стати участь кінолога та запуск службової собаки, вилучення запахів слідів, наступним має стати відшукування біологічних слідів, адже подальше перебування учасників слідчо-оперативної групи на місці події може призвести до їх знищення, пошкодження або забруднення тощо.

Типовим способом учинення досліджуваного нами злочину є вибух або підпал. Пожежа та вибух – це явища, які відрізняються своєю матеріальною сутністю, тому завжди пов'язані зі значними змінами оточуючого середовища, які залежать від характеру навколишньої обстановки до вибуху й під час вибуху, потужності вибухового пристрою, ліквідації наслідків вибуху та ряду інших обставин [202, с. 258]. У зв'язку з цим, у найкоротший строк на місці підпалу або вибуху, через який відбулося знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, слід забезпечити провадження аварійно-відновлювальних і рятувальних заходів.

Робочий етап огляду місця вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близького родича полягає у безпосередньому комплексному аналізі обстановки на місці події та слідової картини. Досить часто на практиці така діяльність зводиться до дослідження окремих слідів у випадковій послідовності, залежно від того, в якій черговості вони помічаються слідчим, спеціалістом або іншою уповноваженою особою, що недопустиме, адже може призвести до знищення слідів, за результатами дослідження яких може бути зібрано достатні докази для

підтвердження вини особи у вчиненні кримінального правопорушення. Слушним у цьому контексті є зауваження Б. К. Слободянюка, що саме за допомогою системного аналізу слідової картини можна: визначити закономірність появи та обґрунтованість наявності певного сліду в обстановці злочину; визначити взаємозв'язок між обстановкою злочину та особою злочинця, способом злочину та об'єктом злочинного посягання; установити детермінуючі фактори; ретроспективно відтворити модель події, що сталася у наявних умовах; визначити наявність негативних обставин тощо [202, с. 258].

Об'єктом огляду у досліджуваних нами злочинах, як правило стають приміщення або ділянка місцевості, на якій розміщено предмет посягання, його фрагменти або сліди вчинення кримінального правопорушення, сам предмет посягання – майно, що пошкоджене, його фрагменти, уламки тощо, знаряддя вчинення кримінального правопорушення, зокрема вибухові пристрої, зброя, бойові припаси тощо.

Об'єктом огляду місця події, у разі вчинення умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, є: 1) територія, що прилягає до місця пожежі, і виявлені на ній сліди; 2) обгорілі та обвалені споруди, конструкції, незгорілі предмети й місця їхнього знаходження, залишки електропроводки, устаткування, речей, документи; 3) місце осередку пожежі; 4) обгорілі трупи, залишки згорілих трупів людей, що загинули та ін., об'єктів, наявні на них ушкодження; 5) попіл, сажа, шлаки й інші похідні сліди, що виникли при тлінні, горінні; засоби й знаряддя підпалу або їхні залишки (бікфордові шнури, змочене горючою речовиною ганчір'я, каністри з-під пального та ін.); 6) двері й запори або їхні залишки, пожежне сміття [202, с. 258].

Зважаючи на те, що у деяких випадках безпосередньому вчиненню злочину передуює підготовка, доцільним є проведення огляду місцевості чи приміщення, де перебував злочинець або ж могли залишитися сліди його протиправної діяльності. Ці місця могли використовуватися як місце підготовки до вчинення злочину, там могли зберігатися знаряддя або ж звідки здійснювалося спостереження за потерпілим. Наприклад, це можуть бути

покинуті будівлі або дахи приватних чи багатоповерхових будинків, нежитлових приміщень тощо.

Безпосереднім об'єктом огляду місця події у разі вчинення злочину шляхом вибуху, є осередок вибуху (якщо він очевидний). Для нього характерні руйнування, деформовані предмети, окіпчення, воронка в ґрунті тощо [85, с. 22].

Робочий етап огляду розпочинається з опису загальних характеристик об'єктів огляду з детальним відображенням їх місцезнаходження, характеристик, стану та особливостей розміщення щодо нединамічних об'єктів. Як свідчить аналіз матеріалів кримінальних проваджень, недооцінка слідчими всіх обставин у їх сукупності призводить до того, що в протоколах огляду недостатньо повно відображається загальна обстановка місця події, особливо щодо стану та взаємного розташування різних предметів, що її складають. Слушно наголошує Б. К. Слободянюк, що під час збирання доказів ще на місці події, так і при подальшому їх дослідженні й використанні, необхідно враховувати взаємозв'язок різних слідів, за допомогою яких можна уявно відтворити подію того, що сталося [202, с. 259]. Викладене в черговий раз засвідчує необхідність ретельного дослідження обстановки на місці події, її фіксацію шляхом фотографування, відеозапису, а також в описовій частині протоколу.

Після фіксації згаданих відомостей у протоколі огляду, здійснюється відшукання біологічних слідів, адже подальше перебування учасників слідчо-оперативної групи на місці події, може призвести до руйнування слідів біологічного походження, контамінації ДНК-зразків тощо [211, с. 29-30]. У подальшому здійснюється виявлення і відбір інших матеріальних слідів. Типові сліди є надзвичайно важливим елементом криміналістичної характеристики, адже, як слушно відмічає Б. К. Слободянюк, фактично від якості роботи зі слідами залежить формування доказової бази. Іншими словами, досягнення мети повного, оперативного, всебічного та об'єктивного розслідування неефективне,

без детального, належного, кваліфікованого збирання, зберігання, дослідження і оцінки слідів кримінально протиправного діяння [202, с. 258].

На робочому етапі огляду здійснюється детальне дослідження предмету злочинного посягання, зокрема його пошкоджені або не знищені елементи, фрагменти, уламки, у певних випадках також знаряддя, що використовувалися винною особою й інші сліди різноманітного походження [20].

Під час огляду місця пожежі доцільним є вилучення слідів та об'єктів, що зберегли на собі сліди вчиненого кримінального правопорушення, зокрема обгорілих предметів, вугілля, золи). Такі дії слід проводити оперативно та відбирати: 2-4 зразки – з осередку загорання, контрольні 2-4 – на значній відстані. Їх упаковують герметично в скляну, поліетиленову тару. У протоколі огляду слід зазначити скільки часу пройшло до вилучення і які зовнішні чинники впливали на зразок, при цьому важливим є складення схеми вилучення, фотографії [135, с. 29]. Обов'язковому виявленню та вилученню підлягають пошкоджене майно та його фрагменти зі слідами кіптяви, виявлене на місці події пожежне сміття, каністри, пляшки та інші ємності, адже в подальшому доцільним є їх направлення на дослідження експертів [5, с. 90].

У разі знищення пошкодження майна, шляхом вибуху, до огляду місця події слід залучати спеціалістів-вибухотехніків. Свої зусилля слідчий і залучені спеціалісти, як слушно зазначає В. О. Гусева, мають зосереджувати на пошуку та правильному відборі фрагментів вибухових пристроїв і предметів, на яких могли залишитися вибухові речовини, адже найбільшу інформативність в експертних дослідженнях мають частини, що стосуються зовнішньої складової вибухового пристрою: уламки від корпусу вибухового пристрою, сам предмет, в який було заховано цей вибуховий пристрій, джерела струму тощо [86, с. 113]. Також останні, шляхом застосування хімічних і технічних валіз, що містять засоби і реактиви для вилучення мікрочастинок вибухових речовин, продуктів вибуху, контрольних проб, зразків, набір фізико-хімічних засобів для експрес-аналізу вибухових речовин і порохів, а також інструменти і пристосування для вилучення осколків з перешкод і роботи з об'єктами, пошкодженими вибухом

[73], сприяють підвищенню ефективності та якості проведеного огляду.

Важливим на робочому етапі є скерування зусиль слідчого і залучених спеціалістів, як слушно зазначає В. О. Гусєва, на правильному відборі фрагментів вибухових пристроїв і предметів, на яких могли залишитися вибухові речовини, адже найбільшу інформативність в експертних дослідженнях мають частини, що стосуються зовнішньої складової вибухового пристрою: джерела струму, уламки від корпусу вибухового пристрою і безпосередньо сам предмет, в який було заховано цей вибуховий пристрій, тощо [86, с. 113].

Заключний етап огляду місця умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу включає в себе: упакування виявлених слідів та об'єктів, складання протоколу, долучення до нього заяв учасників огляду, а також пояснень, довідок, складених залученими спеціалістами, забезпечення ознайомлення з протоколом огляду усіх його учасників, а також внесення до нього заяв, зауважень і доповнень, висловлених останніми.

Усі дії під час огляду місця події ретельно фіксують у протоколі й додатках до нього – фототаблиці, відеозапису. Необхідно обов'язково проводити відеозапис, якщо місце огляду мало динамічні ознаки: пожежа, що триває, наявні певні ділянки, де відбувається горіння. Важливим видом додатка до протоколу є плани та схеми, які оформлюють згідно з криміналістичними рекомендаціями. З огляду на необхідність залучення до правозастосовної практики інноваційних технологій, досягнень науково-технічного прогресу, перспективним вбачається залучення до проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу і вибухів, технологій 3D сканування об'єктів, що дає змогу зафіксувати на електронних носіях обстановку місця події, слідову картину, зокрема сліди пожежі і вибухів на об'єктах, а також електричні прилади й обладнання, технічне устаткування, характерні зміни конструкцій, виявлені в зоні осередку пожежі, вибуху [6; 77; 144, с. 92].

3.2. Особливості допиту потерпілого, підозрюваного та свідків

Допит є не менш поширеною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близького родича, ніж огляд. Слідчі проводили його у 99% досліджуваних нами кримінальних проваджень. Водночас слід наголосити, що допит, проведений у загальному порядку не сприяє створенню самостійних джерел доказів, адже відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України «суд може обґрунтовувати свої висновки на показаннях, які він сприймав безпосередньо під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України» [142]. При цьому виключення становлять випадки, якщо слідчий, прокурор здійснює кримінальне провадження в умовах воєнного стану. За таких умов показання свідка та потерпілого, у тому числі, отримані під час одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, можуть визнаватися доказами в суді, за умов, якщо перебіг слідчої (розшукової) дії фіксувався за допомогою технічних засобів відеофіксації, а щодо показань підозрюваного, то, окрім дотримання згаданих умов, законодавцем закріплено ще й обов'язкове положення щодо отримання їх у присутності захисника [142].

Дослідженням процесуальних особливостей проведення допиту, тактики його здійснення займалися багато науковців. Комплексні дослідження з цієї проблематики провів В. К. Весельський [28], Н. В. Грищенко [45], Н. М. Калинюк [113], Н. В. Павлюк [173], Д. М. Пісун [176], Л. Д. Удалова [221], Ю. В. Шепітько [251] та багато інших. Більшість напрацювань вітчизняних і зарубіжних вчених успішно впроваджені та застосовуються у практичній діяльності органів правопорядку. Однак деякі проблеми потребують більш ґрунтовних досліджень, адже вони не були раніше предметом комплексних досліджень. До однієї з таких належать і особливості допиту

потерпілого, підозрюваного та свідків під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Допит належить до складних слідчих (розшукових) дій, успішність його провадження обумовлена раціональним плануванням, розпочинаючи з етапу підготовки до його проведення. Адже як слушно зауважує В. О. Гусєва, Важко собі уявити слідчу дію, при проведенні якої взагалі не потрібно було б вирішувати ніяких організаційних заходів, планування її проведення [70].

При безпосередньому здійсненні слідчої дії також важливе місце займають організаційні питання [5, с. 66].

У юридичній літературі визначають такі основні складові етапу підготовки до допиту як: ретельне вивчення зібраних матеріалів кримінального провадження, визначення переліку суб'єктів, які підлягають допиту та послідовності проведення їхніх допитів; вивчення особи допитуваного; складання детального плану допиту, що передбачає визначення переліку запитань, які необхідно з'ясувати; вирішення питання про залучення до допиту фахівця з відповідної галузі знань (спеціаліста) [119, с. 233]. Разом із тим, слід додати, що окрім визначених вище складових, до запитань, які слід вирішити на етапі підготовки до проведення допиту належать ті, що стосуються необхідності застосування технічних засобів фіксації, залучення захисника або забезпечення можливості отримання особою правової допомоги адвоката, визначення часу та місця проведення процесуальної дії, необхідності залучення перекладача тощо.

На етапі підготовки, а також безпосереднього провадження слідчої (розшукової) дії, доцільним є визначення оптимальної сукупності тактичних прийомів, у застосуванні яких може виникнути необхідність під час допиту того чи іншого учасника. Безумовно, обрання конкретних прийомів обумовлене ситуацією допиту, процесуальним статусом потенційного учасника процесуальної дії, особистим ставлення особи до слідчого або прокурора, який провадитиме процесуальну дію тощо. Разом із тим, слід наголосити на важливості дотримання загальних засад застосування тактичних прийомів.

Тактичні особливості провадження окремих слідчих (розшукових) дій, як було відзначено нами раніше, пов'язані з реалізацією прийомів психологічного впливу, однак для того, щоб їх застосування у подальшому було визнано законним, доцільним є дотримання ряду процесуальних вимог. Зокрема, тактика проведення допиту та прийомів, що застосовуються стороною обвинувачення, мають відповідати положенням чинного законодавства України, а також міжнародним нормативно-правовим актам, ратифікованим Верховною Радою України. Це важливо, адже допит – це взаємодія двох осіб, на провадженні якої можуть позначитися вагома кількість чинників, як психологічного, так і організаційного характеру.

У досліджуваній нами категорії злочинів потерпілим є працівник правоохоронного органу чи його близький родич, а мотивом учинення кримінального правопорушення щодо них обов'язково має стати професійна діяльність потерпілої особи, пов'язана з реалізацією правоохоронної функції. Тому слідчий або прокурор розуміють, що на місці потерпілого, який здійснював свої законні повноваження, міг би опинитися будь-який працівник органу правопорядку, і це може породжувати формування у представника сторони обвинувачення упередженого ставлення до підозрюваного або свідка, який намагається уникнути надання повних та об'єктивних показань. Через це, неумисно слідчий або прокурор можуть здійснювати психологічний тиск на допитувану особу або вдаватися до вжиття інших заходів тиску. Тому цілком логічним є закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві вимоги щодо недопущення застосування будь-яких дій, що принижують честь і гідність особи або ж непередбачених законом засобів примусового характеру [2; 142].

Тактичні прийоми, до застосування яких вдається слідчий або прокурор мають відповідати засадам законності та верховенства права, що передбачає відповідність їх положенням чинного законодавства, а також дотримання прав і свобод учасника допиту. Тому досить важливим під час допиту будь-якої особи є роз'яснення її прав та обов'язків, для певної категорії учасників – ще й

попередження про кримінальну відповідальність, а також їх безумовне дотримання.

До застосування прийомів психологічного впливу слід ставитися уважно. Слушно зауважує з цього приводу Ю. М. Чорноус, яка зауважує, що вони мають відповідати таким засадам: 1) повідомлена учаснику процесуальної дії інформація, не містить завідомо неправдивих даних; 2) особа має право вільно обирати лінію своєї поведінки; 3) усі права й обов'язки учасника процесуальної дії йому роз'яснені та зрозумілі; 4) тактичні прийоми, що застосовуються не становлять загрозу фізичному та психічному здоров'ю людини [241, с. 18].

У юридичній літературі серед тактичних прийомів проведення допиту виокремлюють такі як: 1) установлення психологічного контакту з допитуваним, а саме: 2) переконання в необхідності активному сприянні органам досудового розслідування у розкритті кримінального правопорушення; 3) роз'яснення суті наслідків учиненого кримінального правопорушення або можливості їх виникнення в майбутньому; 4) демонстрація фотознімків (предметів) і речових доказів, що пов'язані з учиненим кримінальним правопорушенням та його наслідками; 5) надання позитивної оцінки якостям особи допитуваного та ін. Також вчені наголошують, що слід підштовхувати учасника допиту до логічних висновків і роз'яснювати значення встановлених розслідуванням фактів. Іноді також як застосування тактичного прийому можна розглядати проведення одночасного допиту двох або більше раніше допитаних осіб, що покликано усунути наявні істотні суперечності в їхніх свідченнях, викликані сумлінною, щирою оманю одного з них [9; 90, с. 153]. У цілому вважаємо доречним наведений перелік тактичних прийомів допиту, але щодо встановлення психологічного контакту, то нам імпонує позиція Ю. М. Чорноус, яка зауважує, що це не тактичний прийом, а все ж таки – завдання, що слід розглядати як умову проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій і, яке вирішується шляхом застосування тактичних прийомів психологічного впливу [241, с. 17].

Водночас однією з тактичних особливостей організації допитів під час розслідування кримінального правопорушення є визначення правильної послідовності допитів залежно від учасників. Уважаємо, що найбільш правильним є першочергове проведення під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу допиту потерпілого. Саме він може надати найбільш повну інформацію про події, що передували допиту та про свою професійну діяльність, яка могла б викликати бажання у злочинця помститися за неї, а також про особливості та індивідуальні характеристики знищеного або пошкодженого майна. Такий підхід вбачаємо найбільш доцільним, навіть у слідчій ситуації, коли особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення, затримано на місці вчинення злочину. Варто наголосити, що особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [142; 217, с. 506].

Щодо підготовки до проведення допитів потерпілих, то як слушно зауважує С. В. Кобець, то обов'язковою їх складовою є вивчення нормативно-правових документів різного рівня, що регламентують службову діяльність потерпілого [119, с. 237]. До таких документів безумовно належать профільні закони, підзаконні нормативно-правові акти, посадові інструкції, функціональні обов'язки, приписи або витяги з наказів щодо призначення на посаду тощо.

Під час допиту потерпілого доцільно з'ясовувати: анкетні дані, професію, рід діяльності, протягом якого часу обіймає займану посаду, функціональні обов'язки потерпілого, що пов'язані з реалізацією ним правоохоронної функції тощо.

Визначившись з загальними особливостями здійснення професійної діяльності потерпілим, доцільним є дослідження його особистісних характеристик, які б могли спровокувати у потенційного правопорушника бажання помститися за професійну діяльність працівника правоохоронного органу. Якщо ж потерпілий усвідомлює, хто може бути причетним до знищення

або пошкодження його майна або є замовником цього злочину, від потерпілого слід отримати якомога детальну інформацію, що характеризує потенційного підозрюваного, а саме: анкетні дані, особисті якості, професійні знання та вміння, фізіологічний і психологічний стани, наявність судимостей, зв'язки між потерпілим і злочинцем, матеріальний стан останнього, наявність майна, що може бути обернуто на користь потерпілих як відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення [88, с. 189]. Також доцільним є з'ясування того, яким чином формувалися взаємовідносини потерпілого з імовірним злочинцем, яку роль відіграє у них службове становище потерпілого тощо. Як правило, для досліджуваних нами злочинів характерним є факт попереднього притягнення потерпілим особи злочинця до кримінальної або адміністративної відповідальності, рідше – за притягнення до юридичної відповідальності родича злочинця або безпосереднє виявлення потерпілим факту вчинення злочину особою.

Додатково слід з'ясовувати відомості, що підтверджували б мотиви і мету протиправної діяльності винної особи. У подальшому з'ясуванню підлягають факти про безпосередню реалізацію винним протиправних дій, спрямованих на реалізацію його злочинного умислу. Ними зокрема є: обстановка вчинення злочину (відомості про час і місце), спосіб вчинення злочину, відомості про застосовані злочинцем знаряддя вчинення злочину, розташування або місцезнаходження пошкодженого або знищеного майна, наявність очевидців на місці події, чи був потерпілий очевидцем учинення кримінального правопорушення; чи здійснювалися раніше щодо потерпілого дії, що свідчили б про намір перешкодити або помститися за його професійну діяльність, висловлювалися на його адресу погрози або вимоги чи здійснювався щодо нього шантаж тощо [238]. Вагому увагу слід приділити майну, що стало предметом посягання – знищення або пошкодження. Під час допиту слід обов'язково з'ясувати у потерпілого: за яких обставин було придбано таке майно, на якій підставі це майно перебуває в праві власності потерпілого, яким чином це засвідчується, індивідуальні характеристики знищеного або

пошкодженого майна, фактологічні відомості про знищене або пошкоджене майно.

Як відмічає С. В. Кобець, варто з'ясовувати, що відбувалося після вчинення протиправних дій щодо правоохоронця (якими були подальші дії потерпілого та злочинця; які наслідки вчинення злочину; які рішення були прийняті щодо злочинця чи було складено відповідні документи; куди його було доставлено після затримання) [119, с. 236].

Невід'ємною частиною показань потерпілого є його думки та припущення, висловлені під час допиту. Це допустимо з огляду на те, що потерпілий безпосередньо стикається з кримінальним правопорушенням або самим правопорушником, а отже, більше, ніж будь-хто, обізнаний про обставини кримінального правопорушення, яким йому заподіяно шкоду [1]. Зважаючи на це, вагому увагу слід приділяти з'ясуванню того, яким чином потерпілий оцінює завдану йому шкоду, зокрема чи завдано на ряду з матеріальною шкодою ще й моральну, яким чином це проявляється, у чому полягають його моральні страждання, зокрема, чи виникли у нього відчуття страху чи сорому, приниження, а також в інших несприятливих для людини у психологічному аспекті переживаннях, пов'язаних з обмеженням або позбавленням яких-небудь прав громадян тощо, тобто чи є підстави вважати, що потерпілому завдано моральну шкоду [88, с. 368].

Усі вище перераховані відомості слід з'ясовувати і під час допиту потерпілого, який є близьким родичом працівника правоохоронного органу.

Невідкладно слід забезпечувати і допит свідків, що обумовлене необхідністю найбільш детального з'ясування вагомих обставин учинення кримінального правопорушення. Адже чим більше часу минає з моменту сприйняття події до виклику їх на допит, тим менш повними будуть показання за інформативністю. Окрім цього, у разі встановлення особи, яка вчинила злочин або групи осіб, показання свідків будуть підставою для затримання їх за підозрою у скоєнні кримінального правопорушення [88, с. 262] або покладені в основу клопотання про застосування щодо особи запобіжних заходів.

Слід зауважити, що приналежність слідчої (розшукової) дії у вигляді допиту свідка до категорії невідкладних обумовлена ще й тим фактом, що на цього учасника кримінального провадження може вчинятися тиск зі сторони захисту, а тому, за певних обставин щодо таких осіб, відповідно до п. 8 ст. 66 КПК України, а також положень Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» слід вживати заходи безпеки.

Слушно у контексті отримання повних і правдивих показань свідків зауважує Б. К. Слободянюк. Автор наголошує, що відповідність показань наведеним характеристикам залежить від вирішення слідчим чи прокурором таких тактичних завдань як: 1) визначення зацікавленості свідків у результатах розслідування чи перебування їх у залежності від осіб, які зацікавлені в цьому; 2) нейтралізації чинників, що негативно позначаються на поведінці під час допиту (ухилення від дачі достовірних або повних показань, надання неправдивих показань); 3) урахування соціальних і психологічних особливостей допитуваного; 4) вжиття заходів, що спрямовані на попередження подальшої відмови від раніше наданих правдивих показань [203, с. 119].

Під час допиту свідків у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, слід з'ясовувати: за яких обставин він опинився на місці події, з якої відстані спостерігав подію кримінального правопорушення, що бачив; кількість злочинців, їх зовнішність, наявність транспортного засобу, шляхів підходу-відходу, які дії вчиняли злочинці, чи чув свідок звуки, які саме, чи мали злочинці при собі якісь речі, якщо так, які саме, чи зможе свідок відтворити дії злочинців і потерпілого, очевидцем яких він став тощо [88, с. 264]. Також слід встановлювати, хто ще став очевидцем злочину, яким чином розповсюджувалося полум'я або як та що відбувалося після вибуху, у чому полягали дії присутніх на місці події осіб тощо.

Важливим під час розслідування посягань щодо працівників правоохоронних органів є допит у якості свідків колег потерпілого. Так,

В. О. Гусєва відмічає, що під час таких процесуальних дій важливим є з'ясування у згаданих осіб запитань про: психологічні характеристики потерпілого, зокрема про його рішучість чи обачливість, сміливість або боягузтво, навички та звички, особливості здійснення службових обов'язків, чи були у потерпілого конфлікті ситуації на робочому місці з учасниками кримінальних проваджень, які прибували до відділу чи відділення поліції для участі процесуальних дій тощо, яка саме діяльність потерпілого могла призвести до конфліктних ситуацій або подібних; чи чинився на нього тиск у зв'язку з його професійною діяльністю та виконанням службових обов'язків (розслідування кримінальних проваджень, виконання функцій щодо підтримання публічної безпеки та порядку тощо); чи надходили на його адресу погрози, якого змісту, від кого та в який спосіб тощо [72, с. 37].

Досить складною слідчою (розшуковою) дією з тактичної сторони є допит підозрюваного. Його проведенню мають передувати ретельне планування, що передбачає вивчення особи підозрюваного, визначення переліку питань та деталей, з'ясування яких планується шляхом проведення цієї процесуальної дії, з метою недопущення не з'ясування важливих обставин під час допиту.

На початку допиту важливим є встановлення психологічного контакту з підозрюваним. Це можливе шляхом нетривалої розмови з допитуваним на другорядну тему. Налагодження такого контакту може сприяти виникненню у підозрюваного бажання надання повних та об'єктивних свідчень. Це важливо, адже за певних умов лише шляхом проведення допиту стає можливим установлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Слід урахувати той факт, що відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК України «у разі відмови підозрюваного відповідати на питання, надавати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу ж після отримання такої заяви» [142].

На підставі вивчення та узагальнення юридичної літератури [88, с. 271; 95, с. 52], матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії, доходимо висновку, що до тактичних прийомів проведення допиту підозрюваного у вчиненні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу належать:

- шляхом використання позитивних якостей, емоційної напруженості допитуваної особи схилити до надання повних та об'єктивних свідчень, недопущення надання ним неправдивих свідчень;

- оголошення викривальних показань за матеріалами кримінального провадження або експертних висновків, довідок спеціалістів для протидії перешкоджанню розслідування;

- підштовхування допитуваного до логічних висновків та роз'яснювати значення і наслідки встановлених розслідуванням фактів;

- використовувати фактор раптовості для викриття неправдивих показань;

- проводити повторний допит з обмеженим переліком запитань, їх деталізацією, уточненнями, установленням суттєвих суперечностей та їх умисного характеру;

- проведення відеозйомки під час складних допитів, адже перевага відеозапису полягає в тому, що він фіксує не лише вербальну інформацію, а й поведінку допитуваної особи, мовленнєві особливості допитуваних осіб, їх інтонацію, жестикуляцію і міміку, що характеризують особу злочинця;

- задля усунення суперечностей між показаннями проводити одночасний допит осіб, у свідченнях яких вони присутні тощо.

Щодо фактичних відомостей, які слід з'ясувати під час допиту підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, до групи яких належить і досліджуваний нами злочин, то до них відносять:

– здійснення готування до вчинення кримінального правопорушення, якщо «так», то встановлюються обставини підготовки: підшукування чи виготовлення знарядь вчинення, які обставини враховувалися тощо;

– час, місце й які технічні засоби використовувалися;

– обставини безпосереднього вчинення кримінального правопорушення (яким чином, коли, із ким прибув на місце вчинення злочину; де, коли, за яких умов, з чиєю допомогою, в який спосіб здійснено злочинні наміри; які знаряддя та яким чином використовував тощо);

– спосіб приховування злочину: фальсифікація обстановки місця події, переміщення (приховування, знищення) трупа потерпілого, спосіб, транспортні засоби, за допомогою яких виконавець утік з місця події; місце, куди підозрюваний подів зброю, одяг, інші речі тощо;

– особу потерпілого (наявність особистого знайомства, характер відносин, ознаки зовнішності, в чому був одягнений, які речі й документи мав при собі, чи усвідомлював підозрюваний приналежність потерпілого до органів правоохоронної діяльності, як повадився під час нападу; наявність конфліктних ситуацій, які передували ухваленню рішення про вчинення кримінального правопорушення, та їх причини тощо) [41, с. 44-45];

– ставлення винного до вчиненого: чи визнає свою провину, усвідомлює протиправність своїх дій, розкаюється у вчиненому та готовий активно сприяти подальшому розслідуванню тощо [71, с. 272].

У разі надання підозрюваним неправдивих показань або зміни їх при проведенні допитів або інших слідчих (розшукових) дій, слідчий може використовувати такий тактичний прийом як деталізація показань [53, с. 38]. Водночас під час проведення допиту останнього не слід обмежуватися виключно отриманням його зізнання у вчиненні злочину. Якщо підозрюваний добровільно погодився надати показання, то в протоколі допиту необхідно з максимальною детальністю описати всі обставини, що характеризують елементи механізму злочину та підтверджуватимуть рівень обізнаності

підозрюваного щодо обстановки вчинення кримінального правопорушення [54, с. 42-43].

Слід зауважити, що наведені вище переліки обставин (предмет допиту), які слід з'ясувати під час допиту потерпілого, свідка, підозрюваного мають ситуаційну зумовленість, адже обумовлені механізмом учинення злочину та іншими обставинами його вчинення.

3.3. Особливості тактики слідчого експерименту

Під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу виникає потреба у перевірці показань, отриманих під час допиту потерпілого, свідків, підозрюваного, з'ясування й уточнення обставин кримінального правопорушення, отримання нових процесуальних джерел доказів тощо. Одним зі способів виконання згаданих завдань може бути проведення слідчого експерименту.

Грунтовну увагу дослідженню тактики проведення слідчого експерименту приділили Т. М. Балицький [16], Д. Д. Заяць [110], В. В. Негребецький [165], О. К. Чернецький [231] та інші вчені. Комплексно вивчила специфіку використання спеціальних знань під час проведення такої слідчої (розшукової) дії як слідчий експеримент Є. О. Даніч [97]. Напрацювання науковців є вагомими, однак деякі з них проведено до вимог застарілого законодавства, що й вимагає перегляду тактики його здійснення з урахуванням специфіки розслідування злочинів досліджуваного нами виду, особливостей їх механізму тощо.

У кримінальному процесуальному законодавстві визначено, що «з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань» [142]. Ця слідча

(розшукова) дія є досить складною, зважаючи на той факт, що слідчий має дотримуватися багатьох правил й виконати вагому кількість дій і завдань.

Основними завданнями слідчого експерименту, як слушно відмічає К. О. Чаплинський, є: 1) перевірка, уточнення й отримання нових доказів у кримінальному провадженні; 2) установлення механізму вчинення злочину; 3) перевірка можливості існування певних фактів чи явищ; 4) установлення або перевірка можливості сприймати будь-які явища в певних умовах; 5) визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про протиправне суспільно небезпечне діяння; 6) виявлення причин та умов, що сприяли чи перешкоджали вчиненню злочину; 7) перевірка й оцінювання визначених слідчих версій; 8) установлення й усунення суперечностей у показаннях потерпілого, свідків, підозрюваних; 9) перевірка й уточнення фактичних даних, отриманих за результатами проведених окремих слідчих дій тощо [229, с. 254]. Таким чином, слідчий експеримент досить результативна слідча (розшукова) дія, значення якої в розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення є вагомим.

Досить важливим під час проведення слідчого експерименту є недопущення того, щоб вона перетворилася на отримання показань на місці. Ба більше, зважаючи на те, що слідчий експеримент є надзвичайно трудомістким і складним заходом, він вимагає ретельної підготовки від слідчого, належної організації, використання вагомої кількості техніко-криміналістичних засобів, залучення відповідних учасників тощо. Через ці й інші причини, важливим є визначення та дослідження особливостей тактики проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні, зокрема й під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Водночас за результатами аналізу кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії, можемо зауважити, що потенціал цієї процесуальної дії слідчими використовується недостатньо. Серед проаналізованих нами кримінальних проваджень, лише деякі з них містили

відповідні протоколи, а саме: лише 11% проваджень (додаток А). Вважаємо, що такі факти дозволяють припустити, що слідчі не повністю усвідомлюють можливості та вагоме значення цієї дії, тому й не ініціюють її проведення. Водночас слід наголосити, що за участю підозрюваного така слідча (розшукова) дія повинна проводитися лише за наявності його добровільної згоди. Ініціювання її проведення всупереч його бажанню – не відповідає положенням чинного законодавства та не буде результативним. Таким чином, вважаємо доцільним визначити особливості тактики проведення слідчого експерименту й сформулювати відповідні практичні рекомендації.

Проведення слідчого експерименту, як і інших процесуальних дій, відбувається у декілька етапів: підготовчого, робочого й заключного.

На першому етапі – підготовчому, важливо вагому увагу приділити плануванню цієї процесуальної дії. Обов'язкових вимог щодо плану, зокрема має бути він письмовим чи усним, кримінальне процесуальне законодавство не містить. На нашу думку, письмовий план слід розроблювати у складних слідчих ситуаціях, коли зокрема умісне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, учинене шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або таке, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

У криміналістичній літературі зауважують, що плануванню слідчого експерименту має передувати проведення допиту потенційного учасника, обшук чи судова експертиза. Про це зокрема зауважила А. С. Кашпур, яка на прикладі аналізу проблематики розслідування кримінальних проступків, учинених неповнолітніми, наголосила, що під час провадження цих слідчих (розшукових) дій можуть бути з'ясовані обставини, які планується перевірити під час слідчого експерименту або ж вони забезпечать більш повне окреслення предмету майбутнього слідчого експерименту [116, с. 178]. На нашу думку, яка засвідчується й результатами аналізу слідчої та судової практики, слідчий експеримент в алгоритмі слідчих (розшукових) дій вже є кінцевим заходом, спрямованим на пізнання злочинної події, фактичних обставин справи, адже

інакше забезпечити перевірку показань, попередньо не встановивши найсуттєвіших обставин учинення кримінального правопорушення, неможливо.

План проведення слідчого експерименту має містити чітко визначену мету, відповідні їй завдання, час і місце проведення, перелік учасників та сукупність техніко-криміналістичних засобів, застосування яких заплановане або може виникнути потреба у їх застосуванні.

Щодо мети і завдань слідчого експерименту, то тут слід наголосити, що ці характеристики навіть можуть бути підставою для виокремлення окремих різновидів цієї процесуальної дії. Наприклад, В. О. Гусєва виокремлює такі його різновиди: задля з'ясування можливості сприйняття певної дії або факту, явища; зі встановлення можливості здійснення певної дії; задля встановлення можливості існування будь-якого факту, явища; зі встановлення механізму події або окремих його деталей; з метою встановлення часу, який необхідно витратити на здійснення тих або інших дій [91, с. 54]. М. Г. Щербаковський наводить таку класифікацію слідчих експериментів:

1. Слідчий експеримент за участю особи з метою встановлення:

- суб'єктивних властивостей особи: можливість чути, бачити (зокрема за допомогою певних технічних засобів), виконати певні дії (зокрема за певний проміжок часу), наявність професійних, кримінальних чи інших навичок;
- відповідності показань особи обстановці певного місця (перевірка показань на місці).

2. Слідчий експеримент без участі особи з метою встановлення:

- існування об'єктивного факту, явища;
- механізму, перебігу певної події в цілому або окремих її деталей: послідовності, часу, умов тощо;
- механізму утворення слідів [257, с. 328].

Для кожного з виокремлених різновидів слідчого експерименту важливим є визначення часу та місця проведення слідчої (розшукової) дії. Л. Г. Дунаєвська та О. П. Пилипчук наголошують, що місце проведення слідчого експерименту визначає його організаційне та тактичне забезпечення. З

урахуванням цього факту, за такою класифікуючою ознакою як «місце проведення експерименту» авторки виокремлюють два таких його різновиди як: 1) слідчий експеримент, що проводиться на місці певної події (на місці вчинення злочину чи кримінального проступку, де були виявлені речові докази, на місці, де за показаннями підозрюваного сталася подія, учасником якої він був, тоді, коли було вчинено злочин в іншому місці й іншою особою (перевірка алібі) тощо; 2) слідчий експеримент, який проводиться у будь-якому іншому місці, визначеному слідчим, не пов'язаному жодним чином з кримінальним правопорушенням [102, с. 31-32]. Безумовно наведені класифікації є актуальними, а наведені різновиди відповідають сформованій слідчій практиці, однак для практичної діяльності вони не мають вагомого значення, адже визначаються вченими для розробки практичних рекомендацій.

Якщо слідчим буде прийнято рішення про проведення слідчого експерименту на місці події, а ним є житло чи інше володіння особи, слідчому попередньо на етапі планування доцільно з'ясувати чи надасть законний володілець добровільну згоду на проведення процесуальної дії у такому приміщенні. За відсутності добровільної згоди володільця, слідчий може звернутися з відповідним клопотанням, погодженим з прокурором, до слідчого судді з метою отримання відповідної ухвали [142]. У випадку прийняття рішення про те, що якість та ефективність проведення слідчого експерименту не зменшиться у разі його провадження в іншому місці, то потреба в отриманні таких дозволів спростовується. Разом із тим, вважаємо доцільним наголосити, що специфіка досліджуваного нами виду злочину обумовлює той факт, що місцем проведення слідчого експерименту має ставати обов'язково місце вчинення злочину, адже за інших умов досить складно буде відтворити обстановку та створити максимально наближені умови до тих, що існували на момент учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Тому слідчому доцільно завчасно подбати про отримання відповідного дозволу на проведення слідчого експерименту.

Водночас слідчий має зважати на той факт, що заплановані дії та заходи, визначені у плані майбутнього експерименту, не завжди в повному об'ємі відповідатимуть тим, що фактично будуть проведені на робочому та заключному етапах, адже обставини фактичної дійсності можуть розвиватися по-різному. У зв'язку з цим, доцільно мати альтернативний план.

Окрім визначених вище обставин, під час планування майбутнього експерименту обов'язково слід визначитися з учасниками цієї процесуальної дії. Чинним кримінальним процесуальним законодавством передбачено, що до участі в слідчому експерименті можуть залучатися «підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник» [142]. Обов'язковою є участь в слідчому експерименті представників сторони захисту, якщо його проведення було ініційоване саме ними. Останні можуть ставити запитання, висловлювати заперечення та зауваження, що підлягають обов'язковій фіксації у протоколі слідчої (розшукової) дії (ч. 6 ст. 223 КПК України) [142].

Свідками вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу можуть бути неповнолітні. Особливості провадження слідчого експерименту за участю малолітніх або неповнолітніх впливають зі змісту положень ст. 227 КПК України. З аналізу їх змісту виходить, що слідча (розшукова) дія, яка проводиться за участю малолітніх або неповнолітніх осіб, обов'язково передбачає залучення законного представника такого учасника, педагога, психолога чи лікаря [142].

Вагому роль в ефективному провадженні слідчих експериментів відіграють залучені спеціалісти. Про важливість залучення останніх до цього різновиду слідчих (розшукових) дій неодноразово наголошувалося в юридичній літературі [80]. Можливість залучення до слідчого експерименту спеціаліста гарантується положеннями чинного КПК України. Залежно від особливостей специфіки застосування спеціальних знань під час проведення слідчих експериментів, в юридичній літературі навіть виокремлюють певні їх різновиди. Так, зокрема А. Г. Вуйма, розподілила їх на дві групи. До першої групи нею віднесені ті, що проводяться з метою перевірки відомостей, що

мають значення під час розслідування кримінального провадження, зокрема для: 1) перевірки можливості бачити, чути за певних умов, можливість розрізняти деталі, які характеризують певний об'єкт, у тому числі з застосуванням технічних засобів; 2) установлення можливості вчинити певну дію за деякий проміжок часу; 3) виявлення та з'ясування спеціальних професійних навичок особи. До другої групи А. Г. Вуйма відносить слідчі експерименти, що проводяться задля уточнення відомостей, які мають значення для кримінального провадження, серед яких: 1) слідчий експеримент, метою проведення якого є встановлення механізму вчинення відповідних дій, що стосуються події злочину; 2) слідчий експеримент з метою встановлення механізму утворення слідів [42, с. 131-136]. З урахуванням виокремлених нею видів, авторка розкрила можливості участі в кожному з них спеціалістів відповідних фахів, їх функцій та завдань, задля вирішення яких їх доцільно залучати. На підставі аналізу цих положень можемо узагальнити, що типовою у слідчому експерименті в якості спеціаліста є участь інспектора-криміналіста. Останній долучається до проведення вимірювання, фотографування, здійснення звуко- чи відеозапису, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень, фотознімків, відбитків і зліпків, які, відповідно до ч. 2 ст. 240 КПК України, додаються до протоколу [142].

Щодо техніко-криміналістичних засобів, то їх види, особливості застосування, кількості та окремих технічних характеристик, які слід ураховувати під час обрання того чи іншого конкретного їх різновиду, то тут також слід виходити зі слідчої ситуації, кількості та специфіки запланованих завдань, які планується вирішити шляхом їх застосування. Критерієм допустимості їх використання слід вважати «відсутність загрози життю та здоров'я осіб, які залучені до його провадження чи оточуючих, не принижуються їхні честь та гідність, не завдається шкода» [142]. Це ж і обов'язкова умова, якої слід дотримуватися під час провадження слідчого експерименту, адже «людина, її життя та здоров'я, честь і гідність,

недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [131].

На етапі підготовки слід подбати про інші об'єкти, що необхідні для проведення слідчого експерименту. Можливо певні елементи можна підібрати, а деякі – доведеться виготовити чи зробити самостійно або за допомогою відповідного спеціаліста. Об'єкти, використання яких може завдати шкоду життю чи здоров'ю особи, слід замінити на безпечні аналоги чи копії. На цьому ж етапі, слід подбати і про способи доставки цих об'єктів до місця проведення слідчого експерименту.

Робочий етап розпочинається з роз'яснення учасникам процесуальної дії їхніх прав і обов'язків, а щодо потерпілого та свідків – ще й попередження про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань та ухилення від їх надання. За умов здійснення технічної фіксації, зокрема, безперервного відеозапису, який є підставою не залучення до процесуальної дії понятих, усім учасникам повідомляється про вид та технічні характеристики застосованих технічних засобів. За участі понятих, їм має бути роз'яснено у зв'язку з розслідуванням якої події їх залучено до цієї процесуальної дії.

У подальшому всім учасникам доцільно роз'яснити порядок проведення слідчого експерименту, який заплановано слідчим, послідовність проведення дослідів або випробувань, експериментальних дій, після чого відбувається їх безпосереднє проведення.

На робочому етапі доцільним, зокрема задля перевірки й уточнення показань, є використання тактичних прийомів, які можуть бути застосовані як самостійно слідчим, так і реалізовані за допомогою залученого спеціаліста. Серед них зокрема: створення обстановки, що сприятиме наданню та з'ясуванню якомога детальніших відомостей про обставини кримінального правопорушення; постановка запитань учаснику слідчого експерименту, з метою деталізації його пояснень, оцінювання його відповідей; неодноразове проведення дослідів і контролю за їх виконанням; використання макетів, застосування науково-технічних засобів і залучення спеціалістів, наділених

спеціальними знаннями у відповідній галузі науки; застосування технічних засобів фіксації, зокрема безперервного відеозапису [233; 238].

Під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу досить часто виникає потреба у з'ясуванні можливості слідчого уточнити, звідки кожен зі свідків спостерігав за розвитком подій, що стосуються кримінального правопорушення. Як відмічає А. В. Боднар слідчий експеримент дозволяє залучати ресурси їх зорової та асоціативної пам'яті, уточнювати й доповнювати дані, що повідомляються. На нашу думку, показання свідків можуть бути перевірені з виходом на місце за участю спеціаліста, про допомогу якого, на жаль, вкрай рідко згадується в методичній літературі [20, с. 101].

Підозрюваний, як правило, під час слідчого експерименту відтворює напрямок свого пересування до місця, де було безпосередньо реалізовано злочинний умисел, демонструє дії, які вчиняв задля умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку. Після цього роз'яснює та вказує напрям у якому він пересувався після реалізації злочинного умислу, вказуючи на місця, де ним були залишені знаряддя вчинення злочину чи сліди або місця, у яких він заховав предмети, що пов'язані з кримінальним правопорушенням.

Отже, як засвідчує проведений аналіз емпіричних даних, під час проведення слідчого експерименту у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням особою умисного знищення або пошкодження майна працівники правоохоронного органу, найчастіше перевіряють і з'ясовують: 1) вірогідність існування окремих подій, процесів, явищ; 2) можливість сприймати конкретною особою певну подію, явище, процес, окремі характерні риси відповідного об'єкта; 3) можливість учинення певних дій за відповідних умов, у тому числі перевірки навичок особи; 4) установлення окремих обставин події кримінального правопорушення.

На заключному етапі проведення слідчого експерименту слідчий має здійснити оцінку отриманих результатів. За певних обставин, важливою на

цьому етапі є участь спеціаліста, який допоможе визначити, чи достатнім було проведення певних дослідів чи випробувань. У цьому аспекті слушним є зауваження С. К. Чернецького про те, що результати слідчого експерименту можуть засвідчувати необхідність повторного проведення окремих слідчих (розшукових) дій і в забезпеченні певних умов проведення інших процесуальних дій, які ще не проводили або взагалі не планували проводити [231].

Перебіг слідчого експерименту й отримані при цьому результати необхідно належним чином зафіксувати – у протоколі слідчого експерименту, з дотриманням вимог ст.ст. 103-105 КПК України.

Як слушно відмічає О. В. Коташевський, до протоколу слідчого експерименту підлягають внесенню такі відомості: 1) мета проведення слідчого експерименту; 2) підтвердження добровільної участі особи, чії показання чи перевірка навичок якої здійснюється; 3) вказівку на момент початку і закінчення руху та маршрут прямування з фіксацією точок, що були проміжними пунктами зупинок під час показань на місці; 4) детальне відображення послідовності та характеру проміжних дій; 5) вказівка про наявність, характер і результати дослідницьких дій; 6) відображення відомостей про на місце і характер виявлених об'єктів, слідів, що мають або можуть мати відношення до події кримінального правопорушення; 7) інформацію про вид застосованих техніко-криміналістичних засоби, їхні характеристики; 8) детальні відомості про вилучені речові докази; 9) заяви, зауваження, доповнення учасників слідчої (розшукової) дії [134, с. 37–38].

Окрім внесення необхідних відомостей, які є реквізитами протоколу слідчої (розшукової) дії, у протоколі слідчого експерименту обов'язково детально мають зазначатися умови проведення дослідів, випробувань тощо і отримані результати, адже про це вказав законодавець у положеннях ст. 240 КПК України [142].

За результатами ознайомлення з протоколом, а також технічними носіями інформації, на яких відображено перебіг слідчої (розшукової) дії, учасники

слідчого експерименту можуть додатково внести до нього свої зауваження, доповнення та заяви, після чого зобов'язані підписати його.

Після завершення слідчого експерименту, слідчий виготовляє фотознімки процесуальної дії, якщо застосовувалися засоби фотозйомки, після чого зберігає їх, разом з оригінальними примірниками технічних носіїв інформації, у матеріалах кримінального провадження. Резервні копії результатів зафіксованої процесуальної дії зберігають окремо.

3.4. Проведення судових експертиз

Розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу складна діяльність, адже вимагає від слідчого вирішення комплексну різноманітних тактичних завдань. Численна кількість останніх включає в себе ті, вирішення яких вимагає використання спеціальних знань.

Спеціальним знанням притаманні такі ознаки як: наукова обґрунтованість; практичну цінність; приналежність їх до незагальнодоступних і загальновідомих відомостей; отримані у результаті спеціального навчання та/або практичної діяльності; відповідність сучасному стану розвитку науки та техніки; системність знань, умінь і навичок; застосування обізнаною особою у певній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла; спрямованість на забезпечення процесу доказування, що здійснюється у встановленому законом порядку; використання з метою досягнення завдань кримінального провадження [244, с. 478].

Носіями спеціальних знань у кримінальному судочинстві є спеціалісти й експерти. З урахуванням вимог кримінального процесуального законодавства науковці констатують, що експерт і спеціаліст наділені різними правовими статусами, вимогами, що висуваються до рівнів їхньої професійної компетентності тощо. Ці фактори позначаються на можливості вирішення ними й окремих тактичних завдань і визначають певним чином можливі шляхи їх

вирішення, з метою подальшого забезпечення реалізації засад кримінального провадження.

Науковці постійно приділяють вагому увагу дослідженню окремих аспектів використання спеціальних знань під час розслідування знищення чи пошкодження майна [20; 25; 144; 203], які розробили окремі криміналістичні методики розслідування злочинів згаданого виду, під час формування яких приділили й увагу особливостям використання спеціальних знань.

Особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, зокрема й посягань на майно правоохоронців, дослідила В. О. Гусєва. Авторка проаналізувала особливості участі спеціалістів під час проведення огляду досліджуваного нами кримінального правопорушення, а також деякі проблемні питання призначення судово-криміналістичних експертиз і окремих непроцесуальних форм використання спеціальних знань [5; 50; 64]. І хоча суміжним питанням вітчизняні науковці приділяли ґрунтовну увагу, особливості використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу комплексно не вивчалися, що негативно позначається на правозастосовній практиці, адже слідчі не «озброєні» науково-обґрунтованими рекомендаціями щодо забезпечення швидкого, повного розслідування кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії. Необхідність дослідження цієї проблематики обумовлена ще й потребою впровадження міжнародного досвіду, зокрема, особливостям застосування інноваційних техніко-криміналістичних засобів під час проведення процесуальних дій, сучасних апробованих методик проведення судових експертиз тощо.

Дефініція ключового поняття цього підрозділу – наукової категорії «спеціальні знання», поки що не містить свого нормативного визначення й закріплення у чинному національному законодавстві. Фрагментарно або описово це поняття зустрічається у кримінальному процесуальному

законодавстві та в деяких положеннях Закону України «Про судову експертизу». Як наголошують деякі вчені, більш повно визначення поняття «спеціальні знання» знаходить своє висвітлення в наукових працях учених радянської доби і наших сучасників [163].

Науковці по-різному підходять до визначення цієї наукової категорії. Наприклад, Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков та С. Ю. Петряєв під спеціальними знаннями розуміють систему відомостей певної галузі науки чи виду діяльності (ремесла), яка застосовується слідчим, прокурором, судом чи залученою ними для цього особою задля вирішення конкретних завдань кримінального провадження [146]. Нам імпонує визначення вчених, проте викликає деякі дискусії формулювання про те, що суб'єктами використання спеціальних знань є представники сторони обвинувачення, адже такий підхід не знаходить загального визнання, тому що для останніх професійними є знання у галузі знань «Право». Ми також підтримуємо останній підхід, першочергово через те, що використання спеціальних знань має здійснюватися компетентними фахівцями, для яких це заняття є професійною діяльністю.

Чинним кримінальним процесуальним законодавством передбачено залучення як носіїв спеціальних знань до участі в кримінальному провадженні таких суб'єктів як експерт і спеціаліст. Така ініціатива під час досудового розслідування здебільшого покладається на слідчого як суб'єкта ініціювання проведення судових експертиз. До основних повноважень останнього у цьому контексті покладається збір та аналіз матеріалів, вирішення питання про обставини кримінального провадження, які потребують перевірки шляхом проведення експертизи, оцінка висновку експерта.

Згідно з положеннями чинного кримінального процесуального законодавства «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та

дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [142].

Відповідно до положень Закону України «Про судову експертизу», «судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності» [185].

На експерта у кримінальному провадженні покладається обов'язок проведення кваліфікованого дослідження, за результатами якого складається висновок, що віднесений чинним кримінальним процесуальним законодавством до процесуальних джерел доказів. Тому судова експертиза визнається найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань, адже її провадить компетентний суб'єкт, відповідно до загальноприйнятих та апробованих методик, з застосуванням інноваційних техніко-криміналістичних засобів тощо.

Судова експертиза, як слушно наголошує Г. К. Авдєєва, є важливим елементом науково-технічного забезпечення слідчої діяльності. Залучення експерта під час розслідування дозволяє підвищити результативність розслідування цього кримінального правопорушення та прискорює строки його здійснення. У висновку експерта міститься доказова інформація, яку слідчому досить часто неможливо отримати без використання спеціальних знань. У кримінальному провадженні залучення експерта відбувається за дорученням сторони кримінального провадження у випадках, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [142].

Потреба у дослідженні проблематики призначення судових експертиз у кримінальному провадженні зумовлена порушеннями, які допускають слідчі на етапі підготовки та призначення експертизи. До них зокрема в юридичній літературі відносять: «процесуальні порушення у збиранні об'єктів експертного

дослідження; нез'ясованість походження зразків порівняння, несправжність наданих на експертизу об'єктів; відсутність повноважень у суб'єкта призначення та проведення експертизи [258, с. 174].

Особливу увагу слід приділяти висновку експерта, який складає останній за результатами проведення судової експертизи. Його не розглядають як особливе джерело доказів, а під час його оцінювання за загальними правилами регламентують установлення його достовірності. Стандарт достовірності означає, що умови належності й допустимості висновку дотримано, подані на експертизу об'єкти є доброякісними, умовиводи експерта обґрунтовано загальними науково-методичними положеннями й заснованими на них результатами конкретного експертного дослідження, логічно аргументовано, узгоджено з рештою доказів кримінального провадження та визнано такими, що відповідають поза розумним сумнівом фактичним обставинам правопорушення [259, с. 36]. Таким чином, проведенню будь-якої експертизи має передувати ретельна підготовка, що має відбуватися з дотриманням відповідних нормативно-правових положень.

Найчастіше під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слідчі призначають такі судові експертизи як: товарознавча (42%), автотоварознавча (85%), трасологічна (22%), експертиза матеріалів, речовин та виробів (21%), пожежно-технічна експертиза (12%), вибухово-технічна експертиза (5%), фототехнічна і портретна експертиза (9%), експертиза відеозвукозапису (7%), судово-психіатрична експертиза (8%), судово-психологічна експертиза (5%), молекулярно-генетична експертиза (3%) тощо [3].

Однією з найбільш поширених судових експертиз у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії є товарознавча експертиза, об'єктом дослідження якої є предмет посягання. Цей різновид кваліфікованого дослідження є способом збирання доказів (фактичних даних), що мають значення для встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, тих неочевидних фактів, які можуть бути з'ясовані

спеціалістом-товарознавцем шляхом кваліфікованого дослідження відповідних об'єктів [20; 210].

Водночас О. В. Шевченко під товарознавчою експертизою розуміє процесуальну дію, що полягає у проведенні судовим експертом, за завданнями сторін кримінального провадження і суду, науково-обґрунтованого дослідження товарів, робіт, послуг, задля встановлення їх товарних властивостей, іншої споживчої інформації, що сприяє вирішенню завдань кримінального провадження з застосуванням систем і методів, що в кінцевому варіанті набуває вигляду висновку експерта [246, с. 155].

До об'єктів судово-товарознавчої експертизи належать: 1) вироби товарного походження, зокрема промислової і продовольчої груп; 2) сировина, напівфабрикати, допоміжні матеріали; 3) тара, пакувальні засоби товарного призначення, серед яких зразки (проби) тощо; 4) документи, що містять відомості про походження, вид, артикул, сорт, комплектність, а також інші показники товарів; 5) речові докази та матеріали кримінального провадження [20]. Водночас під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця предметом товарознавчої експертизи найчастіше є: вироби товарного походження, що перебувають у стані повної непридатності або тимчасової непридатності, які унеможливають їх використання за цільовим призначенням [3].

Призначення судово-товарознавчої експертизи відбувається поетапно. Досить детально до їх виокремлення та формулювання підійшла А. В. Боднар. Відповідно до позиції авторки, перший етап передбачає визначення доцільності проведення судово-товарознавчої експертизи у кримінальному провадженні. У подальшому здійснюється вибір експертної установи та експерта.

За наявності достатніх відомостей, що встановлені під час кримінального провадження, слідчий може перейти до наступного етапу – складання постанови про проведення судово-товарознавчої експертизи. Особливу увагу слід приділити формулювання запитань, які будуть поставлені на вирішення експертів. Завершальним етапом є ознайомлення з цією постановою

підозрюваного та роз'яснення йому його прав [20]. На нашу думку, не всі виокремлені етапи мають місце у призначенні кожної судової експертизи. Так, дискусійним вважаємо етап про ознайомлення з постановою про призначення експертизи підозрюваного та роз'яснення йому його прав. Чинний КПК України, на відміну від КПК УРСР 1960 р. прямої вказівки про це немає, однак у юридичній літературі неодноразово вказувалось про це. Як зауважує В. В. Бажанюк, сторона захисту також повинна мати закріплене право на ознайомлення з відповідним рішенням слідчого (прокурора) про призначення експертизи та висновком експерта. На думку вченого такий порядок правового регулювання виключатиме необхідність самостійного залучення експерта стороною захисту [15, с. 125-126]. Більш того, доречно наводить аргументи з цього приводу О. М. Несінов, підкріплюючи їх відповідними положеннями чинного законодавства. Серед них, зокрема той факт, що одним з проявів особи права на захист – є можливість заявити відвід експерту або експертній установі. Не забезпечення реалізації цього права, на думку автора, порушує право підозрюваного (обвинуваченого) на захист і надає підстави наполягати на визнанні отриманого висновку експерта недопустимим (п. 3. ч. 2. ст. 87 КПК України). Водночас призначення судової експертизи є слідчою (розшуковою) дією, а відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК України «слідчий, прокурор вживає належних заходів, що необхідні для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені КПК України, а також відповідальність, встановлена законом» [142].

Ба більше, згідно зі ст. 4 Закону України «Про судову експертизу» «правильність висновку експерта гарантується присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи» [185]. Таким чином, не роз'яснення особі її права на участь в експертному дослідженні не тільки порушує її право на захист, але й не відповідає вимогам

чинного законодавства щодо правильності висновку експерта [166]. Безумовно така позиція є правильною та відповідає вимогам чинного законодавства, однак на практиці, на момент призначення судової експертизи не завжди може бути встановлено підозрюваного, а отже, виокремлення його в якості самостійного етапу в процедурі призначення судової експертизи, не може визнаватися в якості обов'язкового самостійного етапу.

Щодо доцільності призначення судово-товарознавчої експертизи у кримінальних правопорушеннях досліджуваної нами категорії, то вважаємо, що її провадження слід забезпечувати у кожному провадженні. Така позиція обґрунтовується і нормативними положеннями, тому що згідно з п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України «слідчий або прокурор зобов'язані призначити експертизу для визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням» [142]. Водночас з приводу виокремлення в якості самостійного етапу – етапу про вирішення питання про доцільність проведення судово-товарознавчої експертизи, з урахуванням положень чинного законодавства є недоцільним під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника органів правопорядку.

Перед реалізацією подальших етапів, зокрема, етапу зі складання постанови про проведення судово-товарознавчої експертизи та формулювання запитань, які виносяться на вирішення експертів, слідчий зобов'язаний реалізувати комплекс процесуальних заходів, спрямованих на забезпечення ефективного проведення такого роду досліджень. До них, зокрема, належать заходи, що спрямовані на зібрання всіх необхідних вихідних даних про об'єкт дослідження й обставини події, з'ясування фактологічних відомостей про предмет посягання [210].

Установлення та збір детальних відомостей про об'єкт дослідження й обставини події зумовлені тим фактом, що вартість майна, а саме: предметів, речей, які вже перебували у вжитку, слід визначати відповідно до її ринкової

вартості саме на момент учинення кримінального правопорушення. З метою оцінки вартості майна експерт зобов'язаний вирахувати відсоток зносу предмету, що обумовлений її попереднім використанням за цільовим призначенням, а отже, призводить до її зносу, який може позначитися на їх вартості. Більш того, слідчий повинен установити, які пошкодження мав об'єкт дослідження до події кримінального правопорушення, чи перебував він у придатному для подальшого використання стані, вид і наслідки заподіяних пошкоджень через учинення злочину тощо. Усі ці відомості слідчий повинен встановити та оформити у передбаченому законом порядку, а отримані матеріали, разом з постановою надати на дослідження судового експерта.

Водночас слідчий повинен вирішити чи буде він надавати на дослідження експерта речові докази або обмежитися виключно наданням матеріалів кримінальних проваджень чи їх копій. Ми вважаємо, що вирішення цих запитань залежить від слідчої ситуації, яка склалася на певному етапі розслідування. Задля найбільш оптимального вирішення цих питань слідчий може звернутися до спеціаліста за консультацією – експерта-товарознавця. Останній також надасть консультаційну допомогу щодо правильно формулювання запитань, які слід поставити на розв'язання експерта.

Під час розслідування досліджуваної нами категорії кримінальних проваджень на експерта, якому доручається проведення судово-товарознавчої експертизи, покладається завдання не тільки щодо визначення вартості пошкодженого майна, але й знищеного. Так, у кримінальному провадженні №12018170190000353, яке розглядалось Ленінським районним судом м. Полтави, обвинувачений повністю знищив майно правоохоронця. Відповідно до обставин судової справи, задля помсти дільничному інспектору поліції одного з територіальних відділів ГУНП в Полтавській області обвинувачений, через те, що потерпілий неодноразово складав щодо нього протоколи про адміністративні правопорушення. Для реалізації свого злочинного умислу обвинувачений, перебуваючи на території домоволодіння потерпілого, за допомогою запальнички підпалив 95 тюків сіна. Таким чином, обвинувачений

умисного знищив, шляхом підпало, майно потерпілого – працівника правоохоронного органу, чим завдав йому матеріальну шкоду у розмірі 4750 грн. [32]. Знищене майно потерпілого не володіло індивідуальними ознаками, які дозволяли його ідентифікувати з-поміж іншого, на нього ж відсутні відповідна правовстановлюючі документи, тому за таких умов, окрім визначення суми завданої шкоди, слідчому доцільно провести комплекс дій, що спрямовані як на встановлення індивідуальних ознак знищеного або пошкодженого майна, так і на підтвердження його наявності.

Ще однією особливістю, яку слід брати до уваги під час призначення експертизи – вирішення питання про забезпечення огляду пошкодженого майна, а особливо у випадках, за яких предметом посягання стало нерухоме майно. Такі дії проводилися слідчим у кримінальному провадженні №12018200060000317, розгляд якого був здійснювався Охтирським міськрайонним судом Сумської області. Відповідно до встановлених обставин справи, обвинувачений, шляхом застосування наступальної осколкової ручної гранати (РГД-5) дистанційної дії, зокрема використання вражаючих факторів її вибуху пошкодив майно потерпілого, застосовуючи вказаний бойовий припас. Обвинувачений перекинувши його до двору домоволодіння потерпілого у напрямку розташованого автомобіля «CHEVROLET NIVA 2123». Через дію вражаючих факторів вибуху, що мали місце внаслідок застосування обвинуваченим згаданого знаряддя вчинення злочину, відбулося пошкодження належного потерпілому майна, а саме: легкового автомобіля, фасаду та даху житлового будинку, вікон, чим заподіяно матеріальну шкоду [33]. Наведені матеріали справи, з урахуванням кількості пошкодженого майна, підтверджують, що за таких умов та в подібних слідчих ситуаціях слід забезпечувати можливість безпосереднього дослідження експертом пошкодженого майно. Більш того, про це вказано у ч. 3 ст. 101 КПК України, згідно з якою «висновок має ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо чи вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, які були надані для проведення дослідження» [142]. Водночас доцільно не тільки

обмежуватися оглядом місця події, але й допитувати власника та користувачів майна про попередній його стан, а також за неможливості проведення огляду.

До типових судових експертиз, що призначаються під час розслідування досліджуваного нами кримінального правопорушення, належить автотоварознавча експертиза.

Автотоварознавство вивчає системно транспортні засоби, їх складові частини, як товар, досліджує методи пізнання їх споживної вартості (цінності), а також вартісні значення технологічних аспектів їх відновлювального ремонту, вимог, що висуваються до якості ремонту [151, с. 305]. Одним з етапів такого дослідження є технічний огляд колісного транспортного засобу, що дає змогу ідентифікувати колісний транспортний засіб; з'ясувати його технічний стан; комплектування; характер та обсяг завданих транспортному засобу пошкоджень; установити пробіг та інші необхідні для дослідження показники, відомості.

Водночас, як слушно зауважують О. В. Малишко й О. Г. Єсипенко, чинне законодавство України дозволяє здійснювати автотоварознавче дослідження та складати висновок без особистого огляду транспортного засобу експертом. Таке можливо у випадку, якщо у рішенні чи за рішенням органу (або особи), який залучив експерта, надано всі необхідні вихідні дані, що необхідні для проведення дослідження [151, с. 306-307]. У цілому специфіка призначення, а також і проведення автотоварознавчих експертиз є аналогічною до тієї, що визначає порядок провадження товарознавчих досліджень.

Слід наголосити, що висновки, отримані за результатами проведення товарознавчих, автотоварознавчих досліджень, відіграють вагомe значення у з'ясуванні обставин, що підлягають установленню під час розслідування, тому що вони дозволяють констатувати не тільки факт завдання матеріальної (майнової) шкоди потерпілому, але й сприяють визначенню фактичного розміру заподіяної шкоди, що може бути стягнена на користь потерпілого, зокрема шляхом подання цивільного позову [3].

Ще одним різновидом судової експертизи, яка призначається є трасологічна експертиза, різновидами якої є: «дактилоскопічна експертиза, експертиза слідів ніг людини та взуття, слідів лап та зубів тварин, слідів зламу та інструментів та засобів виробництва масових виробів, замикальних та запобіжних пристроїв, цілого за частинами, холодної зброї та експертиза вузлів» [183].

До основних завдань трасологічного дослідження належать такі: «1) ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь; 2) діагностика (встановлення властивостей, станів) об'єктів; 3) ситуалогічні завдання (встановлення механізму слідоутворення тощо); 4) встановлення фактів, що належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворювальних об'єктів» [183].

Важливою особливістю, яка позначається на результатах трасологічних досліджень, є сукупність об'єктів, що надсилаються на дослідження експерта, зокрема такі як: 1) надання сліду з об'єктом носієм, а за неможливості – надіслання копії сліду; 2) об'єкт, яким імовірно був залишений слід; 3) за необхідності надання схем та відомостей про місце, час виявлені сліди, умови, за яких зберігалися об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу [20].

Визначаючись з можливостями й особливостями призначення трасологічних експертиз, слід відмітити, що за результатами аналізу слідчої та судової практики, основним джерелом надходження об'єктів для подальшого трасологічного дослідження є огляд місця події (додаток А). Як відмічає А. В. Боднар, обстановка на місці події у провадженнях щодо знищення або пошкодження майна може включати в себе всі види трасологічних слідів, що утворились через механічний, хімічний, біологічний і температурний вплив.

Для досліджуваних нами злочинів характерними є наявність слідів, що утворилися переважно через механічний і температурний вплив. Відповідно до

даних, отриманих за результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень, трасологічні експертизи, спрямовані на встановлення механізму знищення або пошкодження майна правоохоронця, призначаються слідчими лише за умов виявлення знарядь учинення злочину (вогнепальної зброї, ножів, сокир тощо). При цьому, у більшості кримінальних правопорушень, де, наприклад, відбулося зіткнення транспортних засобів чи їх пошкодження шляхом завдання ударів по окремим фрагментам нерухомого майна (наприклад, ударів по бічним дзеркалам заднього виду чи ногою по фарах тощо) експертизи не призначалися. Зазначене дозволяє констатувати, що слідчі в повному об'ємі не враховують і не використовують можливості трасологічних експертиз.

Для досліджуваних нами злочинів характерними є призначення трасологічних експертиз, які спрямовані на ідентифікацію слідів взуття та транспортних засобів, зокрема за слідами шин. Разом з тим, слід відмітити, що за відбитками шин автомобіля, виявлених на ґрунті, ідентифіковано транспортний засіб може бути не завжди.

Неможливість ідентифікації транспортного засобу досить часто обумовлена тим фактом, що до моменту його направлення на кваліфіковане дослідження злочинцем може буди здійснено заміну колес або шин. Через це, задля забезпечення ідентифікації автомобіля, слід здійснити такі дії: 1) для ідентифікації транспортного засобу варто використовувати не тільки відбитки шин, але й показання свідків щодо моделі, кольору транспортного засобу, а також сліди осипу скла та лакофарбових матеріалів, виявлених на місці дорожньо-транспортної пригоди і пошкодження, виявлені на самому автомобілі; 2) для встановлення факту заміни шин на автомобілі вже після вчинення злочину, слідчому необхідно вилучити всі комплекти шин, які відшукано та вилучено в домоволодінні або гаражі підозрюваного; 3) підтвердити факт заміни шин можливо шляхом допиту працівників станцій технічного обслуговування, розташованих поблизу місця проживання

підозрюваного чи на шляху руху автомобіля від місця вчинення злочину до його будинку [230, с. 114].

У випадку виявлення під час розслідування об'єктів, наприклад, на місці події, які в минулому належали підозрюваному та які могли зберегти на собі сліди біологічного походження, зокрема, запахів, у кримінальному провадженні може бути призначено одорологічну експертизу [75]. Головними завданнями цього експертного дослідження є встановлення тотожності людини за залишеним запахом і визначення того, одним чи кількома особами залишено запахів сліди на одному чи декількох предметах. За результатами дослідження запахових слідів людини можна встановити походження запахових слідів від конкретної особи, учасників події за їх індивідуальним запахом, а також належність предметів певній особі [63, с. 230], стать особи, якою залишено сліди цього виду [47].

Щодо експертизи матеріалів, речовин та виробів, то вона призначається у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії, які вчинені шляхом підпалу. Для них характерне також призначення пожежно-технічних експертиз.

Криміналістичне дослідження місця пожежі передбачає збір, аналіз та інтерпретацію речових доказів, що виявлені на місці події, задля того, щоб допомогти визначити чи стала пожежа наслідком нещасного випадку або умисних дій. Стандартизовані методи використовуються задля визначення того, чи було використано прискорювач, для ініціювання чи збільшення швидкості поширення вогню [4, с. 8]. За таких обставин, досить поширеною для провадження є експертиза нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів. Під час цього дослідження експерт може визначити групу горючості конкретного матеріалу, швидкість поширення полум'я, тривалість горіння деяких предметів у конкретних умовах, температуру займання, горіння нафтопродуктів і будь-яких інших матеріалів. Типовими питаннями, що ставляться на розв'язання експерта, під час призначення експертизи нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів, є такі:

«1) Чи належать надані на дослідження об'єкти до нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? Якщо так, то до яких саме?

2) Чи є на наданих на дослідження об'єктах сліди нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів, легкозаймистих або горючих рідин (у залишках, вилучених на місці пожежі чи змивах, відібраних у особи)?

3) Чи мають надані на дослідження зразки нафтопродуктів спільну родову, групову належність та чи складали раніше єдиний об'єм (єдину масу)» [183]?

Для кримінальних проваджень досліджуваного нами виду характерним є призначення і комплексних судових експертиз. Їхніми основними процесуальними ознаками є такі: установлення фактичних даних та обставин, які потребують доказуванню по справі; дослідження, що проводяться на основі взаємозв'язку різних галузей знань, методів і прийомів; проведення експертизи декількома (не менше ніж двома) експертами, які мають різні спеціалізації та з розділенням функцій між ними; складна сукупність експертних досліджень, кожне із яких самостійне в процесуальному відношенні, однак пов'язані між собою спільною метою; дослідження не виключає можливості роздільного вивчення об'єкта дослідження; спільний аналіз і колегіальна оцінка проведеного дослідження; логічна узгодженість і несуперечність одержаних висновків; оформлення спільного висновку [143, с. 96].

Якщо під час умисного знищення або пошкодження майна правоохоронцю було заподіяно тілесні ушкодження чи це призвело до загибелі людей, щодо потерпілих може бути призначено судово-медичну експертизу. Судово-медична експертиза живих осіб забезпечується задля визначення характеру і рівня тяжкості тілесних ушкоджень, давності їх настання, механізму спричинення тощо [88]. На етапі підготовки та призначення вона складається зі складання постанови про призначення експертизи, у якій визначено перелік запитань, забезпечення прибуття особи до експертної установи, направлення матеріалів для ознайомлення з обставинами провадження, а також медичної документації щодо особи, яка є потерпілою [88].

У разі настання смерті потерпілого забезпечується призначення та проведення судово-медичної експертизи трупа, основним питанням якої є встановлення причини смерті, давності її настання, наявності на тілі загиблого тілесних ушкоджень, механізму їх спричинення тощо [51]. Разом із тим, слід відмітити, що під час аналізу матеріалів слідчої, судової та експертної практик, нами не встановлено слідчих ситуацій, за яких наставала смерть потерпілого через умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (додаток А).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за фактом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України) свідчить, що через їх учинення потерпілому завдається не тільки майнова, але й моральна шкода.

Під моральною шкодою розуміють втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або ж бездіяльністю інших осіб. У Постанові Пленуму ВС України від 31.03.1995 №4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» визначено, що моральна шкода може полягати «у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я; у порушенні права власності (серед іншого інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом; у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків» [186].

Дослідженню проблемам установлення факту моральної шкоди, особливостей її відшкодування приділяли свою увагу В. О. Гусєва [49; 84], Г. В. Єрьоменко [104], Т. А. Корчевна [132], В. П. Паліюк [174], М. В. Сіроткіна [200], С. І. Шимон [254] та ін.

З'ясування розміру завданої шкоди, зокрема й моральної, як нами вже було зазначено, є однією з обставин, що підлягає з'ясуванню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Вирішення завдань, зокрема підтвердження психотравмуючого впливу події злочину на потерпілого, можливого розміру грошової компенсації за завдані страждання (моральної шкоди) здійснюється під час проведення судової психологічної експертизи.

На підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень, можемо констатувати, що слідчими майже не вживаються належні заходи, спрямовані на підтвердження заподіяння потерпілому моральної шкоди [62]. Навіть під час допитів потерпілих не ставляться відповідні запитання, а в матеріалах справи зберігається тільки копія отриманої потерпілим пам'ятки про його права і обов'язки, у якій серед іншого визначено право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди (п. 10 ч. 1 ст. 56 КПК України). Тобто можливості психологічних експертиз у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії на належному рівні не використовуються.

Подібна практика склалася через те, що окремі представники правоохоронних і правозастосовних органів спростовують вагоме значення висновку експерта, складеного за результатами проведеної судової психологічної експертизи. Ми ж, навпроти, є прихильниками тої позиції, що висновок експерта у питаннях оцінки завданої потерпілому моральної шкоди та розміру її грошового відшкодування, є єдиною науково-обґрунтованою гарантією реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди [84, с. 262].

Вагомість значення експертного висновку полягає у тому, що саме під час психологічної експертизи здійснюється об'єктивна оцінка індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивують чинників психічного життя і поведінки, емоційних реакцій і станів та їхній взаємозв'язок з обставинами справи. Безперечно, за своєю

суттю установлення таких обставин, потребує застосування спеціальних психологічних знань, які не є професійними для слідчого, а тому повинні вирішуватися саме в межах експертного дослідження.

Окрім підтвердження психотравмуючого впливу події злочину на психіку потерпілого, під час проведення психологічної експертизи можна вирішити питання про визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди [236, с. 174-177]. Експертний висновок у цій частині матиме науково-рекомендаційний характер, адже відповідно до ч. 3 ст. 23 ЦК України, розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості [225]. Водночас за наявності такого висновку у матеріалах кримінального провадження, суд повинен буде надати йому оцінку, а незгода з експертизою – потребуватиме процесуально обґрунтованого мотивування [245].

Не призначення психологічних експертиз під час розслідування, а також не вжиття заходів щодо їх ефективного проведення, призводить до того, що суди, під час надання правової оцінки факту завдання моральної шкоди та встановлення належного розміру грошового еквіваленту завданої шкоди, беруть за основу суб'єктивну оцінку потерпілого, надану цим фактам. На нашу думку, така практика певним чином не відповідає засадам законності, адже вирішення цього питання потребує застосування спеціальних психологічних знань, а отже, у цьому випадку слід призначати судову експертизу (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Тому судова психологічна експертиза у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії відіграє вагоме значення. Висновок, складений за результатами експертного дослідження, є єдиним науково-обґрунтованим

методом підтвердження психотравмуючого впливу події злочину на психіку потерпілого, і способом установлення грошового еквіваленту завданої моральної шкоди. У зв'язку з цим перспективним напрямом діяльності вчених і працівників експертних і науково-дослідних установ має стати розробка ефективних рекомендацій щодо призначення та проведення психологічних експертиз, а також подальше впровадження їх у практику розслідування злочинів цієї та іншої категорій.

З метою визначення психічного стану підозрюваного на момент учинення злочину, а також до постановлення вироку, призначаються судово-психіатричні експертизи. Підставою її призначення та проведення, як правило, стають обгрунтовані сумніви у психічній адекватності особи, що може вплинути на можливість притягнення такої особи до кримінальної відповідальності [214, с. 159].

Досить поширеною процесуальною формою використання спеціальних знань, що застосовуються під час розслідування досліджуваного нами злочину є залучення спеціалістів. Відповідно до статті 71 КПК України «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [142]. Тобто слідчий уповноважений залучати спеціаліста для отримання технічної допомоги або консультацій, які передбачають застосування спеціальних знань [78, с. 116].

Спеціаліст звертає увагу особи на обставини, які мають значення для кримінального провадження, виявлені ним при вивченні слідів, предметів, технічних засобів і знарядь, які могли використовуватися при вчиненні кримінального правопорушення. Останній повідомляє необхідні довідкові відомості; зазначає обставини, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення; висловлює міркування з приводу можливості перевірки зібраних даних за криміналістичними обліками (інформаційно-пошуковими системами, автоматизованому банку даних). Через це проведення огляду місця

події без залучення спеціаліста можна розцінювати як тактичну помилку [20, с. 88].

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень можемо зробити висновок, що найчастіше слідчі залучають інспекторів-криміналістів. Під взаємодією слідчого й інспекторів-криміналістів слід розуміти спільну узгоджену діяльність згаданих суб'єктів із застосування технічних або інших засобів під час виявлення, фіксації, вилучення, пакування та попереднього дослідження слідової інформації, а також техніко-криміналістичного забезпечення фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення ефективності кримінального провадження [187, с. 111].

Інспектор-криміналіст як спеціаліст у галузі криміналістики може бути залучений до участі в огляді, найчастіше – огляді місця події, слідчому експерименті, обшуку та інших слідчих (розшукових) діях, якщо слідчий вбачатиме у цьому необхідність. Основною функцією цього спеціаліста є надання безпосередньої технічної допомоги у здійсненні фіксації перебігу процесуальної дії, відшукування, вилучення і пакування речових доказів, складення схем, планів тощо [88, с. 291]. Більш того, спеціаліст-криміналіст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця або окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження [224, с. 18].

Характерним для цих кримінальних правопорушень є проведення додаткового огляду місця події, оглядів предметів чи інших приміщень, обшуків і слідчих експериментів. До участі в них залучаються інспектори-криміналісти, а також спеціалісти у галузі пожежної безпеки, спеціалісти у галузі експертизи матеріалів, речовин та виробів, працівники Державної служби з надзвичайних ситуацій України й інших органів та установ.

Також залучення спеціаліста можливе задля отримання від нього консультацій щодо запитань, вирішення яких потребує спеціальних знань. Як

свідчить аналіз кримінальних проваджень, типовим було залучення слідчими судових експертів у статусі спеціаліста для отримання від нього консультації щодо формулювання запитань, які слід вирішити під час проведення судових експертиз. Адже суб'єкти правозастосування погано орієнтуються в основах судової експертології (зокрема в теорії ідентифікації) і нерідко ставлять запитання, які з наукової точки зору не мають сенсу [256, с. 185].

Не менш поширеною формою використання спеціальних знань є залучення спеціалістів до проведення перевірок за обліками (найчастіше – криміналістичними), а також з метою фіксації, збереження та вилучення інформації, що розміщено в мережі Інтернет.

Проведення перевірки за криміналістичними обліками здійснюється на підставі відповідного запиту, форма якого визначена у Інструкції. Нею ж регламентовано і форму відповіді, що складається за результатами проведеної перевірки. Актуальним питанням, що виникає серед науковців та практичних працівників залишається проблематика встановлення значення отриманих результатів для подальшого розслідування. За своїми характеристиками отримані матеріали не можуть бути віднесені до жодного з процесуальних джерел доказів. У зв'язку з цим, отримана інформація є лише орієнтуючою. Тобто за результатами такої перевірки можливо встановити особу злочинця, однак даний факт не є підставою для повідомлення особі про підозру, оскільки на слідчих покладається обов'язок встановити інші достатні докази вини особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). У зв'язку з цим на науковців покладається завдання щодо вирішення даної проблематики та віднесення отриманої інформації до одного з джерел доказів [65, с. 102; 76, с. 125-129].

Ще одним важливим інструментом фіксування інформації з Інтернет-ресурсів – відкритих джерел є Протокол Берклі – практичний посібник з використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом при розслідуванні порушень міжнародного кримінального права, права людини та гуманітарного права, розроблений школою права Університету Каліфорнії в

Берклі разом з представниками ООН Протокол Берклі про дослідження цифрових відкритих джерел. У ньому містяться керівні положення щодо міжнародних стандартів для проведення інтернет-розслідувань передбачуваних порушень, керівництво про методи та процедури для збирання, аналізу та зберігання цифрової інформації з дотриманням професійних, правових та етичних принципів. Відповідно до нього з метою правильного збору та збереження отриманих даних і недопущення видалення інформації з мережі Інтернет розроблений відповідний алгоритм, який у тому числі передбачає архівізацію, опис у протоколі огляду процесу отримання та змісту інформації, графічну візуалізацію та вимоги щодо збереження на відповідному носії [215, с. 775]. Саме задля надання такої допомоги може виникнути потреба у залученні спеціаліста.

Висновки до розділу 3

Одним зі структурних компонентів окремої криміналістичної методики, зокрема й методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника органу правопорядку є особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій.

Обґрунтовано, що основним завданнями криміналістичної тактики є: визначення оптимальних шляхів забезпечення ефективного досудового розслідування та судового розгляду, шляхом застосування тактичних прийомів, сутність яких полягає, як правило, у здійсненні на особу в межах кримінального процесуального законодавства, з дотриманням норм етики та моралі, психологічного впливу, кінцевою метою якого є реалізація тактичних завдань процесуальної дії, подолання протидії розслідування тощо. Своєю чергою здійснення протидії тому чи іншому антигромадському чи протиправному явищу, обумовлене фаховістю співробітників у своєчасному виявленні в навколишній дійсності ознак такого явища [48, с. 84]. Це зокрема можливо і під час проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій.

Типовим під час розслідування злочинів цього виду є проведення огляду місця події, огляду транспортних засобів, допитів потерпілого, свідків і підозрюваного, слідчого експерименту, а також деяких негласних слідчих (розшукових) дій, доцільність проведення яких виникає у випадку неможливості реалізації інших заходів, спрямованих на встановлення та зібрання доказів вини особи.

З'ясовано, що у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, огляд місця події переважно передуює моменту внесення відомостей про виявлені ознаки кримінального правопорушення до ЄРДР, однак це не виключає необхідності проведення його відповідно до вимог кримінального процесуального закону, з дотриманням засад науковості, усебічності, повноти, ретельності тощо. Констатовано, що огляди у кримінальних провадженнях цієї категорії є складними, тривалими, вимагають використання різного виду спеціальних знань та застосування численної кількості техніко-криміналістичних засобів, обумовлюють застосування комплексу тактичних прийомів виявлення, вилучення і закріплення слідів і речових доказів.

Узагальнено, що типовими тактичними завданнями огляду місця події під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: 1) фіксація матеріальної обстановки, що існує на місці події як шляхом опису в протоколі, так і з застосуванням технічних засобів фіксації; 2) забезпечення виявлення, вилучення і процесуального закріплення інформації про виявлені сліди (сліди рук і ніг, взуття, транспортних засобів тощо), об'єкти, зокрема знаряддя вчинення злочину, а також фрагменти й уламки пошкодженого предмету посягання (наприклад, уламки фари транспортного засобу, елементи форменого одягу тощо); 3) за можливості, вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань під час проведення попередніх криміналістичних досліджень; 4) установлення очевидців учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного

органу, за необхідності залучення їх до участі в огляді, виявлення інших джерел інформації про обставини вчинення злочину тощо.

На основі узагальнення емпіричних матеріалів охарактеризовано особливості реалізації підготовчого, робочого і заключного етапів проведення огляду, визначено чинники, що негативно позначаються на якості їх проведення, окреслено перспективи участі у слідчих (розшукових) діях в якості спеціалістів інспектора-криміналіста, вибухотехніків, працівників ДНСН та ін.

Визначено, що тактичні прийоми, які застосовуються під час допитів, мають відповідати положенням чинного кримінального процесуального законодавства, а також морально-етичним нормам, не створювати загрозу шкоди психічному і фізичному здоров'ю особи. У досліджуваній категорії злочинів першочергово слід здійснювати допит потерпілого, навіть у слідчій ситуації, коли особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення, затримано на місці вчинення злочину, після цього допит свідків і підозрюваного. Визначений перелік обставин, які слід з'ясувати під час допиту потерпілого, свідка, підозрюваного має ситуаційну зумовленість, адже обумовлений механізмом учинення злочину та іншими обставинами.

До тактичних прийомів проведення слідчих експериментів у розслідуванні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, належать: неодноразове проведення дослідів і контролю за їх виконанням; створення обстановки, що сприятиме наданню якомога детальніших відомостей про обставини вчинення кримінальних правопорушень; постановка запитань учаснику слідчого експерименту, з метою деталізації його пояснень, оцінювання його відповідей; використання макетів, застосування науково-технічних засобів і залучення спеціалістів, наділених спеціальними знаннями у відповідній галузі науки; застосування технічних засобів фіксації, зокрема безперервного відеозапису.

Обґрунтовано, що використання спеціальних знань є головною гарантією забезпечення ефективного та кваліфікованого розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

Типовими експертизами, які проводяться під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід вважати: товарознавчу (42%), автотоварознавчу (85%), трасологічну (22%), експертизу матеріалів, речовин і виробів (21%), пожежно-технічну експертизу (12%), фототехнічну і портретну експертизу (9%), судово-психіатричну експертизу (8%) експертизу відеозвукозапису (7%), вибухово-технічну експертизу (5%), молекулярно-генетичну експертизу (3%), судово-психологічну (1%), судово-одорологічну експертизу тощо. До типових комплексних судових експертиз належать: комплексна автотоварознавча та трасологічна експертиза, а також комплексна судова пожежно-технічна, матеріалознавча і трасологічна експертиза.

Визначено, що основним фактором, який відіграє вирішальне значення у швидкому та повному вирішенні запитань, поставлених слідчим на вирішення судового експерта, є надання повних вихідних даних як щодо події, що мала місце, так і щодо об'єктів, направлених на дослідження.

Найчастіше до участі в слідчих (розшукових) діях залучаються інспектори-криміналісти, спеціалісти у галузі пожежної безпеки, спеціалісти у галузі експертизи матеріалів, речовин та виробів, працівники Державної служби з надзвичайних ситуацій України та інші спеціалісти.

ВИСНОВКИ

За результатами здійснення комплексного теоретичного дослідження розв'язано наукове завдання, що полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. До найбільш ґрунтовних і вагомих результатів, які засвідчують досягнення згаданої мети, відносимо такі:

1. З'ясовано, що актуальність і своєчасність розробки методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу засвідчується такими чинниками: поширеністю у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень цих злочинів; високим ступенем їх суспільної небезпеки; відсутністю комплексних досліджень, присвячених проблемам розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, наявністю цілої низки теоретичних і практичних проблем, які вимагають наукового вивчення та вирішення, побудови криміналістичної методики розслідування цього кримінального правопорушення; потребою реалізації прогностичної та праксеологічної функцій криміналістики, що полягають у виробленні найефективніших наукових методів, засобів, способів і прийомів розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу.

2. Визначено, що криміналістична методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу за своїм видом є простою – видовою, оскільки має за мету дослідження одного конкретного злочину, а структурними елементами її є: 1) криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 2) особливості початку кримінального провадження; 3) обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 4) початковий етап розслідування, алгоритм першочергових слідчих і

негласних слідчих (розшукових) дій; 5) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 6) тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій; 7) особливості проведення судових експертиз під час розслідування.

3. Обґрунтовано, що криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є першим базисним елементом криміналістичної методики розслідування злочину цього виду, адже на підставі слідчої, судової та експертної практики вона акумулює в собі узагальнену сукупність криміналістично значимих відомостей про елементи механізму скоєння злочину цього виду, стосовно різних аспектів злочинної діяльності, які в подальшому використовуються задля висунення слідчих версій про подію кримінального правопорушення, а також забезпечує можливість інших елементів криміналістичної характеристики, формування інших елементів криміналістичної методики. Наголошено, що без установлення закономірностей учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу неможливо побудувати науково обґрунтовані, ситуативно зумовлені та придатні до використання рекомендації щодо ефективного розслідування злочинів цього виду.

4. Установлено, що структура криміналістичної характеристики як система знань детермінована структурою механізму вчинення злочинів як об'єкту пізнання. Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень становлять елементи механізму їх вчинення, у зв'язку з чим, задля визначення перших доцільно з'ясувати останні. Визначено, що обов'язковими елементами механізму умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: суб'єкт злочину, предмет посягання, жертва злочину, обстановка злочину, спосіб учинення злочину, сліди злочину. З урахуванням виокремлених елементів механізму умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, визначено, що до елементів криміналістичної характеристики цих злочинів, належать: обстановка, що включає час і місце вчинення, спосіб готування,

безпосереднього вчинення та приховування кримінального правопорушення, сліди та знаряддя їх учинення, предмет знищення чи пошкодження, особа злочинця, особа потерпілого.

5. Визначено, що умисне знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних вчиняється як в умовах очевидності (39%), так і в умовах неочевидності (61%). Ті умисні знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, які вчиняються в умовах очевидності, реалізуються за умов безпосереднього виконання працівниками правоохоронних органів покладених на них функцій. Умисні знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, що вчиняються за умов неочевидності, усе одно обумовлені професійною діяльністю потерпілих – працівників правоохоронних органів, однак спосіб їх вчинення є таємним, а реалізація злочинного умислу відбувається за відсутності очевидців.

Установлено, що для умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів типовим є їх вчинення у вечірню та нічну пору доби без прив'язки до сезонних коливань. Місцями їх безпосереднього вчинення є відкриті простори (вулиці, автостоянки, розважальні заклади, магазини тощо). Більшість кримінальних правопорушень учиняється в містах і селах, зрідка злочин учиняється поза межами населених пунктів.

Визначено, що предметом знищення або пошкодження найчастіше стають: 1) транспортні засоби (87 %), з яких 23% – службові автомобілі, 69% – автомобілі, що перебували у приватній власності потерпілих, 3% – автомобілі, що перебували у приватній власності їх близьких родичів, 5% – автомобілі, що перебували у користуванні працівників правоохоронних органів; 2) речі (11%), серед яких: електронні пристрої (37%), господарські предмети (28%), формений одяг (35%) тощо; 3) нерухоме майно (2%), а саме: фасади, вікна будівель тощо.

Обґрунтовано, що способи умисного знищення майна працівників правоохоронних органів є повно структурними, а для умисного пошкодження майна працівників правоохоронних органів – переважно притаманна лише стадія безпосередньої реалізації злочинного умислу, тобто спосіб учинення.

Готування до вчинення умисного знищення майна працівника правоохоронного органу спостерігалось у 59 % випадків та полягало у встановленні майна, що належить потерпілому, у підшукуванні й підготовці знарядь учинення злочину. Безпосередні способи вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, їхніх близьких родичів, полягають в активних діях, спрямованих на пошкодження цілісності або повне знищення майна указаних суб'єктів. Знищення або пошкодження рухомого майна, до якого вдаються злочинці полягає у вчиненні активних дій, спрямованих приведення у непридатний для використання стан і пошкодження цілісності таких предметів (наприклад, предметів побуту, транспортних засобів, форменого одягу тощо).

Пошкодження транспортних засобів полягає у активних діях, що полягають у: 1) підпалі транспортних засобів; 2) пошкодженні шин транспортних засобів; 3) побитті скла, дзеркал, фар та інших частин транспортних засобів; 4) наїздах на транспортні засоби тощо. Щодо нерухомого майна, то злочинці вдаються до дій, спрямованих на його пошкодження, зокрема й унаслідок застосування вибухових пристроїв. Пошкодження іншого рухомого майна полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на: 1) повне знищення або пошкодження цілісності таких предметів (найчастіше предметів побуту та одягу); 2) приведення цих речей у непридатний для цільового використання стан (телефонів, планшетів тощо).

Установлено, що знаряддями умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, є ножі (господарські), запальнички, бензин та інші нафтопродукти, транспортні засоби (автомобілі чи трактори), палиці, сокири тощо, рідше – бойові припаси та вогнепальна зброя.

Визначено, що типовими слідами умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, є: трасологічні сліди, сліди біологічного походження, сліди паливно-мастильних матеріалів, пожежне сміття та фрагменти бойових припасів. До ідеальних слідів належать ідеальні відображення у пам'яті потерпілих, свідків-очевидців, злочинців.

Потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів стають чоловіки (93%), що пояснюється фактичним їх превалюванням у лавах правоохоронних органів. Середній вік потерпілих – 25-45 років, при цьому у 97% випадків злочин вчиняється лише щодо одного потерпілого. Щодо займаної посади, то найчастіше потерпілими є: працівники поліції (71%); працівники Державної прикордонної служби (7%); працівники Державної лісової охорони України (10%); працівники Державного агентства рибного господарства (5%), а також працівники Служби безпеки України (менше 1%), органів прокуратури (менше 1%) та органів і установ виконання покарань (менше 1%) та ін. Також потерпілими від умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів є близькі родичі останніх, до яких належать: дружина (чоловік), батьки, рідні брати і сестри, дід, баба, діти, онуки.

Констатовано, що для особи злочинця найбільш притаманні такі ознаки та характеристики як: громадянство України, середній вік – 25-45 років, повна загальна середня освіта, відсутність офіційного місця працевлаштування та попередньої судимості, сімейний стан, як правило, розлучений, має на утриманні малолітніх і неповнолітніх дітей. Третина осіб учиняла злочин, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння.

6. Аргументовано, що підставами для початку кримінального провадження у зв'язку зі вчиненням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: заяви про вчинення кримінальних правопорушень; матеріали інших кримінальних проваджень, зокрема відомості зафіксовані в протоколі допиту потерпілого, свідка або підозрюваного; повідомлення підприємств, установ, організацій; матеріали відеозаписів, зокрема й ті, що зафіксовані на нагрудні (боді) відеокамери, відеореєстратори працівників органів правопорядку; ухвали слідчих суддів; матеріали ЗМІ; інформація з соціальних мереж.

7. Визначено, що розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу відбувається в два етапи:

початковий і наступний. Під початковим етапом розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід розуміти перший етап розслідування, на якому відбувається виявлення ознак цього протиправного діяння, відмежування його від інших подібних складів злочинів, вирішення тактичних завдань щодо збирання вихідної інформації про вчинене кримінальне правопорушення; установлення обставин, що підлягають з'ясуванню, які будуть достатніми для його попередньої кримінально-правової кваліфікації; планування та проведення першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також отримання доказів щодо причетності певної особи до вчинення злочину.

8. Обґрунтовано, що під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна правоохоронця встановленню підлягають такі обставини: 1) відомості, що характеризують особу потерпілого, яким безпосередньо є працівник правоохоронного органу (анкетні дані, професію, рід діяльності, перелік службових і функціональних обов'язків, посаду, правову основу діяльності); 1-1) відомості, що характеризують особу потерпілого, який є близьким родичом працівника правоохоронного органу (анкетні дані, рід діяльності близької особи, їхні зв'язки, зокрема й зв'язки з особою підозрюваного); 2) відомості про професійну діяльність потерпілого, чи особливості здійснення такої діяльності кимось із близьких родичів потерпілого; 3) відомості про час, місце, обстановку вчинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, у разі якщо такі відомості неможливо встановити, то час, місце обстановка виявлення факту знищення чи пошкодження майна; 4) спосіб та знаряддя готування, безпосереднього вчинення умисного знищення або пошкодження майна, їхнього приховування; 5) приналежність потерпілому або його близьким родичам знищеного або пошкодженого майна, його фактологічні та характеристики, що індивідуалізують його, фактичний стан після вчинення протиправного діяння тощо; 6) відомості про особу злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, наявність судимостей, чи були факти

притягнення до адміністративної відповідальності, фізіологічний та психологічний стан, сімейний стан, наявність осіб, які перебувають на утриманні чи неповнолітніх дітей, наявність офіційного місця працевлаштування, зв'язок з потерпілим, матеріальний стан, наявність майна, що може бути обернене на користь потерпілого задля відшкодування шкоди, завданої у результаті вчинення кримінального правопорушення); 7) співучасники або організатор учинення кримінального правопорушення, роль кожного з них у вчиненні злочину; 8) форма вини, мета та мотив вчинення злочину (мотив – помста за службову діяльність потерпілого); 9) причинно-наслідковий зв'язок між діями підозрюваного та заподіянням шкоди потерпілому; 10) вид і розмір шкоди, завданої потерпілому: моральної, фізичної, матеріальної (ринкова вартість на момент учинення злочину, чи придатне воно для відновлення та використання за цільовим призначенням); 11) розмір процесуальних витрат; 12) обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання винної особи; 13) обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; 14) причини й умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень. Залежно від елемента, який вони характеризують, їх згруповано та представлено у таких групах: 1) відомості, що характеризують особу потерпілого та майно щодо якого було вчинено протиправне посягання; 2) дані, що стосуються події кримінального правопорушення; 3) відомості про особу злочинця, мотив і мету, якими він керувався, учиняючи суспільно небезпечне діяння; 4) інші обставини, що стосуються розміру процесуальних витрат, причин та умов, що сприяли вчиненню злочину тощо.

9. Визначено, що на початковому етапі розслідування, залежно від характеру відомостей про умисне знищення або пошкодження майна правоохоронця, а також особу злочинця, типовими є такі слідчі ситуації: 1) злочин учинено: майно працівника правоохоронного органу або його близького родича знищено чи пошкоджено, особа злочинця невідома, очевидці

не встановлені; 2) кримінальне правопорушення скоєно, злочинець зник з місця події, відома орієнтуюча інформація про його особу; 3) злочин учинено, особу злочинця відомо, його затримано на місці події або безпосередньо після його вчинення.

За критерієм характеру збереження початкової обстановки місця умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу та стану предмету посягання на початковому етапі розслідування, можуть сформуватися такі слідчі ситуації: 1) обстановка на місці злочину не зазнала суттєвих змін, предмет посягання частково зберіг свій первинний стан; 2) обстановка місця події не зберіглася, предмет посягання знищено.

10. Констатовано, що моментом відліку початку наступного етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, слід вважати момент завершення проведення комплексу слідчих (розшукових) і процесуальних дій, визначених необхідними до проведення у слідчій ситуації, яка склалася на початковому етапі розслідування.

Типізовано слідчі ситуації наступного етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу залежно від ставлення та поведінки підозрюваного в юридичній літературі на сприятливі та несприятливі слідчі ситуації. Визначено, що у випадку вчинення злочину групою осіб, можуть бути виокремлені такі слідчі ситуації: 1) встановлено одного підозрюваного, хоча матеріали кримінального провадження вказують на наявність співучасників; 2) у вчиненні злочину повідомлено про підозру декільком особам.

11. Обґрунтовано, що основним завданнями криміналістичної тактики є: визначення оптимальних шляхів забезпечення ефективного досудового розслідування та судового розгляду, шляхом застосування тактичних прийомів, сутність яких полягає, як правило, у здійсненні на особу в межах кримінального процесуального законодавства, з дотриманням норм етики та моралі,

психологічного впливу, кінцевою метою якого є реалізація тактичних завдань процесуальної дії, подолання протидії розслідування тощо.

12. Визначено, що типовим під час розслідування є проведення огляду місця події, огляду транспортних засобів, допитів потерпілого, свідків і підозрюваного, слідчого експерименту, а також деяких негласних слідчих (розшукових) дій, доцільність проведення яких виникає у випадку неможливості реалізації інших заходів, спрямованих на встановлення та зібрання доказів вини особи.

З'ясовано, що у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі вчиненням умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, огляд місця події переважно передуює моменту внесення відомостей про виявлені ознаки кримінального правопорушення до ЄРДР, однак це не виключає необхідності проведення його відповідно до вимог кримінального процесуального закону, з дотриманням засад науковості, усебічності, повноти, ретельності тощо. Констатовано, що огляди у кримінальних провадженнях цієї категорії є складними, тривалими, вимагають використання різного виду спеціальних знань та застосування численної кількості техніко-криміналістичних засобів, обумовлюють застосування комплексу тактичних прийомів виявлення, закріплення та вилучення слідів і речових доказів.

Узагальнено, що типовими тактичними завданнями огляду місця події під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є: 1) фіксація матеріальної обстановки, що існує на місці події як шляхом опису в протоколі, так і з застосуванням технічних засобів фіксації; 2) забезпечення виявлення, вилучення і процесуального закріплення інформації про виявлені сліди (сліди рук і ніг, взуття, транспортних засобів тощо), об'єкти, зокрема знаряддя вчинення злочину, а також фрагменти й уламки пошкодженого предмету посягання (наприклад, уламки фари транспортного засобу, елементи форменого одягу тощо); 3) за можливості, вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань під час проведення

попередніх криміналістичних досліджень; 4) установлення очевидців учинення умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, за необхідності залучення їх до участі в огляді, виявлення інших джерел інформації про обставини вчинення злочину тощо.

13. Визначено, що тактичні прийоми допиту мають відповідати положенням чинного кримінального процесуального законодавства, а також морально-етичним нормам, не створювати загрозу шкоди психічному і фізичному здоров'ю особи. У досліджуваній категорії злочинів першочергово слід здійснювати допит потерпілого, навіть у слідчій ситуації, коли особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення, затримано на місці вчинення злочину, після цього допит свідків і підозрюваного. Визначено, що перелік обставин, які слід з'ясувати під час допиту потерпілого, свідка, підозрюваного має ситуаційну зумовленість, адже обумовлений механізмом учинення злочину та іншими обставинами.

14. До тактичних прийомів проведення слідчих експериментів у розслідуванні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, належать: неодноразове проведення дослідів і контролю за їх виконанням; створення обстановки, що сприятиме наданню якомога детальніших відомостей про обставини вчинення кримінальних правопорушень; постановка запитань учаснику слідчого експерименту, з метою деталізації його пояснень, оцінювання його відповідей; використання макетів, застосування науково-технічних засобів і залучення спеціалістів, наділених спеціальними знаннями у відповідній галузі науки; застосування технічних засобів фіксації, зокрема безперервного відеозапису.

15. Обґрунтовано, що використання спеціальних знань є головною гарантією забезпечення ефективного розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Типовими експертизами під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу слід вважати: товарознавчу (42%), автотоварознавчу (85%), трасологічну (22%), експертизу матеріалів, речовин і

виробів (21%), пожежно-технічну експертизу (12%), фототехнічну і портретну експертизу (9%), судово-психіатричну експертизу (8%) експертизу відеозвукозапису (7%), вибухово-технічну експертизу (5%), молекулярно-генетичну експертизу (3%), судово-психологічну експертизу (1%), судово-одорологічну експертизу тощо. До типових комплексних судових експертиз належать: комплексна автотоварознавча та трасологічна експертиза, а також комплексна судова пожежно-технічна, матеріалознавча та трасологічна експертиза.

Визначено, що основним фактором, який відіграє вирішальне значення у швидкому і повному вирішенні запитань, що поставлені на вирішення судового експерта є надання повних вихідних даних як щодо події, що мала місце, так і щодо об'єктів, направлених на кваліфіковане дослідження.

З'ясовано, що найчастіше до участі в слідчих (розшукових) діях залучаються інспектори-криміналісти, спеціалісти у галузі пожежної безпеки, спеціалісти у галузі експертизи матеріалів, речовин та виробів, працівники Державної служби з надзвичайних ситуацій України та інші спеціалісти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ablamskyi S., Hlobenko H., Chycha R., Martovytska O., Burlaka I. Ensuring Protection of the Rights of the Aggrieved Person in Criminal Proceedings through the Prism of Requirements of International Law Acts. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2020. №23(1). Pp. 1-7.
2. Ablamskyi S. Ye., Havryliuk, L. V., Drozd, V., G. Nenia, O. V. Substantial Violation of Human Rights and Freedoms as a Prerequisite for Inadmissibility of Evidence. *Justicia*. 2021. № 26(39). Pp. 47-56. DOI: <https://doi.org/10.17081/just.26.39.4819>.
3. Chyzh A. P. Use of Special Knowledge during Investigation of Intentional Destruction or Damage of Property of a Law Enforcement Officer. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. № 3 (120). Pp. 56-65. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211203.56>.
4. DeTata D. Forensic Sciences – arson residues. Reference Module in Chemistry, Molecular Sciences and Chemical Engineering. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-409547-2.14450-6>.
5. Husieva V. Comprehensive Study of Traces Found at the Crime Scene During the Investigation of Intentional Damage to Law Enforcement Property. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2021. № 2 (4). Pp. 87-94.
6. Husieva V., Avdieiev O., Kornienko V., Kryvoruchko L. Innovative technologies as alternative means of improving the efficiency of criminal justice in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. №11(52). Pp. 260-268.
7. Husieva V., Shynkarenko I., Pylyp V. Theoretical and practical problems of conducting criminal and administrative proceedings in Ukraine under martial law. *Amazonia Investiga*. 2023. №12(65). Pp. 20-28. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.65.05.2>.
8. Kryvoruchko L., Kucher O., Husieva V., Timush I., Timush D. Legal and organizational principles of person identification by appearance during the investigation of criminal offenses in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. №11(56). Pp. 82-90.

9. Mohilevskyi L., Husieva V., Perlin S., Chycha R., Shynkarenko I. Determinants and methods of diagnosing criminal proceedings participants false testimony in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol.11, Iss. 51. Pp. 71-79.
10. Абрамський С. Є., Конюшенко Я. Ю. Деякі особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних кримінальних правопорушень дослідили. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 205-212. DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2022.18.30>.
11. Акіфзаде С.М. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 248 с.
12. Алексейчук В. І. Огляд місця поліції і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.
13. Арешонков В. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2021. 559 с.
14. Архів Турківського районного суду Львівської області // Справа № 1-132/2010. 2010 рік.
15. Бажанюк В. В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні: дис. ...докт. філософії: 081 Право. Кропивницький, 2023. 256 с.
16. Балицький Т. М. Слідчий експеримент у системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь., 2015. 18 с.
17. Бахин В. П. Понятие и виды следственной ситуации // Методика расследования отдельных видов преступлений. Киев, 1988. С. 118-123.
18. Бахин В. П. Следственная ситуация и тактическое решение // Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВС СССР: учебник. Киев: НИ и РИО КВШ МВС СССР, 1987. С. 196-202.

19. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Скільська Л.Д. Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології. Монографія / За ред. П.Д. Біленчука. Київ: УкрДГРІ, 2019. 112 с.
20. Боднар А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 205 с.
21. Боднарчук О. М., Гусар Л. В. Поняття та специфіка криміналістичної характеристики серійний убивств. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 201-204. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.32>.
22. Бондар А. Р. Типова особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики побоїв і мордувань. *Право і суспільство*. 2018. № 2. Частина 3. С. 177-181.
23. Ботнаренко І. А. Домашнє насильство: початковий етап розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 2 (36). С. 82-92.
24. Бузинарський М. Ю. Способи вчинення умисного знищення майна шляхом підпалу з метою приховання інших злочинів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2009. №3. С. 1-10.
25. Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.
26. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 19 с.
27. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112-114.
28. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1999. 16 с.
29. Вигівський І. В. Захоплення заручників. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 225 с.

30. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 01 грудня 2015 р. / справа № 233/6133/15-к/ [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53917264>.
31. Вирок Краси́лівського районного суду Хмельницької області від 21.09.2015, судова справа 677/438/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50888872> (дата звернення: 23.09.2022).
32. Вирок Ленінського районного суду м. Полтава від 29.10.2019 у справі № 532/2033/18// Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85461427> (дата звернення: 01.03.2020).
33. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 04 вересня 2019 р., судова справа №583/3476/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень: офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84027151>.
34. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 01.04.2020 у справі № 712/15674/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88532506> (дата звернення: 24.05.2020).
35. Возьний В. І. Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності за «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу» (ст. 347 КК України). *Науково-інформаційний вісник «ПРАВО»*. 2012. № 5. С. 105-110.
36. Войтович І. І. Процесуальні і тактичні особливості провадження невідкладних слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2012. 19 с.
37. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
38. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2001. 420 с.

39. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.
40. Волобуєв А. Ф. Проблемні питання початку досудового розслідування // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали V міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України, 1 листоп. 2013 р., м. Одеса. О.: Фенікс, 2013. С. 237–240.
41. Волобуєв А. Ф., Матюшкова Т. П. Про затримання і допити осіб, які підозрюються у вчиненні вбивства на замовлення. *Право і Безпека*. 2009. №1. С. 41-46.
42. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.
43. Галаган В. І., Яковенко М. О. Особливості методики розслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років : монографія. Луганськ: РВВ. 2013. 256 с.
44. Герасимов И. Ф. Криминалистическая классификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий. Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений. Свердловск, 1980. С. 4-6.
45. Грищенко Н. В. Тактика допиту підозрюваного з участю захисника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.
46. Гусева В. О. Використання відомостей з інформаційного порталу Національної поліції України у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених щодо працівників правоохоронних органів // Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики : матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.) Харків : ХНУВС, 2021. С. 116-118.
47. Гусева В. О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 68-71.

48. Гусєва В. О. Деякі аспекти протидії правоохоронними органами України терористичній та екстремістській діяльності // *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2016 р.). Київ: НАВС, 2016. С. 83-85.
49. Гусєва В. О. Деякі можливості судово-криміналістичних досліджень у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку із вчиненням посягань відносно правоохоронців // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : матер. міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15-16 квітня 2021 р.) Харків : Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2021. С. 143-145.
50. Гусєва В. О. Деякі особливості використання судово-криміналістичних експертиз у злочинах проти працівників правоохоронних органів // *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-рр. д. ю. н., проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ; Маріуполь, ПВНЗ «Європейський університет», 2018. С. 94–96.
51. Гусєва В. О. Деякі особливості призначення судових експертиз під час розслідування посягань на життя працівників правоохоронних органів // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. 437 М. С. Бокаріуса. (м. Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків: ХНДІСЕ, 2019. С. 167–169.
52. Гусєва В. О. Деякі проблеми розслідування злочинів проти життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, що вчинені організованими групами // *Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали II регіон. круглого столу (м. Одеса, 28–29 верес. 2017 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 37–40.
53. Гусєва В. О. Деякі способи протидії розслідуванню злочинів та шляхи їх подолання // *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.) Дніпропетровськ: ДДУВС, 2016. С. 36-38.

54. Гусєва В. О. До питання тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягання на життя працівника правоохоронного органу // *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали II наук-практ. конф. (27 лютого 2019 р.). Київ ; Маріуполь. 2019. С. 40–43.
55. Гусєва В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 211–216.
56. Гусєва В. О. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів: поняття та складові. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 243-253. <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.22>
57. Гусєва В. О. Кримінальний вибух, як спосіб вчинення злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Криміналістичне забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв : матеріали міжнар. круглого столу (м. Київ, 7 черв. 2017 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 40–44.
58. Гусєва В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: монографія. Харків: ТОВ «У справі», 2020. 452 с.
59. Гусєва В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування втручання в діяльність працівника правоохоронного органу. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 97-103.
60. Гусєва В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню при посяганні на життя працівника правоохоронного органу // *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ: НАВС, 2017. С. 208–210.
61. Гусєва В. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих з оперативними працівниками у розслідуванні тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи.

Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 3 (58). С. 91–96.

62. Гусєва В. О. Окремі аспекти розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // *Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 березня 2021 р.) Харків : ХНУВС, 2021. С. 214-217.

63. Гусєва В. О. Окремі питання використання запахових слідів під час розслідування кримінальних проваджень // *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 04 груд. 2015 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 229–232.

64. Гусєва В. О. Окремі проблеми виявлення та вилучення слідів запаху під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики* : тези наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.). Харків: ХНДІСЕ, 2016. С. 65–67.

65. Гусєва В. О. Окремі проблеми формування та використання криміналістичних обліків під час розслідування кримінальних правопорушень // *Розвиток науки та техніки: проблеми і перспективи* : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 р.) Київ : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2021. С. 101-103

66. Гусєва В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2018. № 3 (83). С. 232–240.

67. Гусєва В. О. Особливості відкриття кримінального провадження і початкового етапу розслідування у злочинах проти працівників // *Актуальні питання кримінального процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.,

присвяченої пам'яті професора М. Й. Курочки (м. Сєвєродонецьк, 19 трав. 2017 р.). Сєвєродонецьк, 2017. С. 186 – 189.

68. Гусєва В. О. Особливості методики розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи // *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Харків, 05 квіт. 2013 р). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. С. 290-294.

69. Гусєва В. О. Особливості обстановки та способу вчинення злочину як елементів криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (84). С. 220-229.

70. Гусєва В. О. Особливості планування та організації розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу // *Актуальні проблеми 440 криміналістики та судової експертології: матеріали міжвід. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: НАВС. 2018. С. 127–130.

71. Гусєва В. О. Особливості тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. № 2 (82). С. 221-226.

72. Гусєва В. О. Особливості тактики допиту потерпілого та свідка під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Судова та слідча практика в Україні*. 2019. №9. С. 34-40.

73. Гусєва В. О. Особливості тактики обшуку під час розслідування злочинів, пов'язаних із посяганням на життя працівників правоохоронних органів // *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 50.

74. Гусєва В. О. Особливості формування методики розслідування кримінальних проступків проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. *Вісник Харківського національного університету*

внутрішніх справ. 2021. № 2 (93). С. 266-275. :
<https://doi.org/10.32631/v.2021.2.23>

75. Гусєва В. О. Перспективи використання одорологічного методу дослідження запахових слідів при розслідуванні корупційних правопорушень // *Профілактика корупційних правопорушень* : зб. тез доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 квітня 2015 р.) Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2015. С. 36-40

76. Гусєва В. О. Перспективи впровадження зарубіжного досвіду використання ДНК-обліків у практику України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (119). С. 121-131.
<https://doi.org/10.33270/01211192.121>

77. Гусєва В. О. Перспективи впровадження інноваційних технологій у практику розслідування кримінальних правопорушень // *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 170-173.

78. Гусєва В. О. Проблеми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *National law journal: theory and practice*. 2019. № 2–2 (36). С. 114–119.

79. Гусєва В. О. Проблеми ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. № 2 (24). С. 109-122.
<https://doi.org/10.32353/khrife.2.2021.07>

80. Гусєва В. О. Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. № 1 (77). С. 176–182.

81. Гусєва В. О. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 218–223.

82. Гусєва В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (56). С. 84–88
83. Гусєва В. О. Сучасний стан наукового забезпечення та перспективи формування методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квітня 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 40–41.
84. Гусєва В. О. Сучасні можливості психологічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2021. № 3 (95). С. 256-267.
85. Гусєва В. О. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами // *Криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування*: матер. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 29 квітня 2020 р.) Одеса : ОДУВС, 2020. С. 20-23.
86. Гусєва В. О. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 3-1 (31). С. 111-114.
87. Гусєва В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 1 (81). С. 228–234.
88. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.
89. Гусєва В. О. Установлення в ході досудового розслідування причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень щодо працівників

правоохоронних органів. *Наука і правоохорона*. 2021. №3. С. 148-157. [https://doi.org/10.36486/np.2021.3\(53\).76](https://doi.org/10.36486/np.2021.3(53).76)

90. Гусєва В. О. Формування та реалізація тактичного прийому в слідчій практиці. *National law journal: theory and practice*. 2018. №2-2 (30). С. 151-154.

91. Гусєва В. О. Характеристика окремих видів слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень. *Судова та слідча практика в Україні*. 2019. № . 8. С. 52–56.

92. Гусєва В. О. Щодо питання відкриття кримінального провадження у злочинах проти працівників правоохоронних органів // *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.)*. 2018. С. 53–54.

93. Гусєва В. О., Безсонна Т. Ф. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях реформування правоохоронних органів України // *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25– 26 січня 2019 р.)*. Арад: Західний університет ім. Васіле Голдіш, 2019. С. 499–502.

94. Гусєва В. О., Прокопенко О.Ю. Теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника. *Право і безпека*. 2023. №2 (89). С. 121-132. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.11>.

95. Давиденко В. Тактика викриття неправдивих показань при розслідуванні економічних злочинів. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. №1. С. 45–57. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019\(102\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2019(102)05).

96. Даниленко А. В., Савчук Т. І., Купріянова Л. С., Гусєва В. О. Деякі проблемні питання освідчування осіб. *Ученые записки Таврического национального ун-та им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 180-185.

97. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 238 с.
98. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2000. 210 с.
99. Демидов Н. Н. Изучение личности преступника в процессе расследования: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2003. 187 с.
100. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1 (22). С. 152–159.
101. Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 240–246.
102. Дунаєвська Л. Г., Пилипчук О. П. Перевірка показань на місці як вид слідчого експерименту. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. №4. С. 24-34.
103. Єрмолаєва-Задорожня С. В. Кримінологічна характеристика перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та його запобігання: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків. 2019. 216 с.
104. Єрьоменко Г. В. Відшкодування моральної шкоди // Цивільне право України. Академічний курс: підруч.: у 2-х т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2003. Т. 2. Особлива частина. 408 с.
105. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.
106. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. № 10. С. 12-20.
107. Журавель В. А. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 136-144.
108. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. Харків: Право, 1999. 303 с.
109. Затенацкий Д. В. Идеальные следы в криминалистике. *Проблеми законності*. 2006. Вип. 78. С. 177-178.

110. Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
111. Ізай І. М. Окремі питання відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України). *Правова держава*. 2016. № 27. С. 551-562.
112. Інструкція з організації та функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: затв. наказом МВС України від 10.09.2009 №390. БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 29.04.2023).
113. Калинюк Н. М. Тактика проведення очної ставки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 19 с.
114. Карпенко Р. С. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 144–148.
115. Карпов Н. С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3(15). С. 268-273.
116. Кашпур А. С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Київ, 2023. 250 с.
117. Клименко Н. І. Наука судова експертологія та її проблеми. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали засідання круглого столу, присвяч. 85-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса (11-12 лист. 2008 р.). Харків, 2008. С. 47-53.
118. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.
119. Кобець С. В. Особливості допиту свідка та потерпілого під час розслідування погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №3. С. 232-237.

120. Ковалевська Є. С. Визначення понять «знищення» та «пошкодження» військового майна для кваліфікації діяння за статтями 411 та 412 КК України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 119-124.
121. Коваленко А. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Право і Безпека*. 2016. № 1 (60). С. 103–108.
122. Коваль М. М. Методика розслідування катувань, що вчиняються співробітниками Національної поліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 237 с.
123. Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 20 с.
124. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.
125. Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. №1. 2013. С. 233-247.
126. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений. Харьков: Юрид. ин-т, 1965. 125 с.
127. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 717 «Криминалистика». Х., 1967. 38 с.
128. Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 180 с.
129. Комісарчук Р. Обстановка вчинення злочину як окремий елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері приватизації державного та комунального майна. *Вісник прокуратури*. 2007. № 11. С. 63-70.
130. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной тактики (Познавательная функция логики и психологии в следственной тактике): автореф. дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1966. 30 с.

131. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.02.2023).
132. Корчевна Т. А. Компенсація моральної шкоди, завданої порушенням особистих немайнових прав, у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 1998. 24 с.
133. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 21 с.
134. Коташевський О. В. Посібник для слідчого. Огляд, відтворення, інші методичні розробки. Рівне: Каліграф, 2005. 108 с.
135. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Криміналістичне дослідження нафтових продуктів та паливно-мастильних матеріалів : методичні рекомендації. Київ : КИЙ, 2010. 44 с.
136. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва та ін. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 504 с.
137. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с
138. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.
139. Криміналістика: підручн. / П.Д. Біленчук В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін.; за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.
140. Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]. Київ : Право, 2020. 752 с.
141. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2010. 464 с.
142. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 12.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна

Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 19.08.2023).

143. Лисенко Н. В., Мартосенко М. Г. Возможности комплексных судебных товарознавчих досліджень // Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung: міжнародна науково-практична конференція. (Вінниця, Цюрих, 10 вересня 2021 р.). Вінниця Європейська наукова платформа. 2021. 312 с.

144. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: дис. ... доктора філософії: 081 Право. Київ, 2023. 298 с.

145. Лозова С. М., Кокорін О. В., Лозовий А. О. Використання освітлювальних приладів під час огляду місця події в утруднених умовах. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2021. №3(95). С. 267-275. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.95.267-275>

146. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. Вип. 4 (44). С. 125–130. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»).

147. Лук'янчиков Є. Щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 107-113.

148. Лукашевич В. Г., Салтевский М. В. Дидактические материалы к специализированному курсу криминалистики. *Научные основы криминалистической методики: в помощь слушателям оперативно-розыскной специализации*. Киев: КВШ МВД СССР, 1986. 35 с.

149. Макаренко Є. І. Закономірності, що є типовими для розслідування злочинів, учинених організованими угрупованнями. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2003. № 3. С. 208-220.

150. Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершённых группой лиц: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ташкент, 1985. 22 с.

151. Малишко О. В., Єсипенко О. Г. Загальні аспекти автотоварознавчої експертизи // *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук – 2021*: матер. міжнар. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.). Чернігів: Академія ДПТС, 2021. 398 с.
152. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91.
153. Малярова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право*. 2015. № 32. Ч. 1. Т.3. С. 111–114.
154. Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 3 (62). С. 88–97. 5. 6. 7.
155. Манько Д. Г. Юридичні технології та алгоритми формалізації права у вимірі юридичної діяльності: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 280 с.
156. Манько Д. Г., Макаров А. І. Криміналістична класифікація злочинів, вчинених щодо працівників поліції у зв'язку із виконанням службових обов'язків як складова методики розслідування. *Держава та регіони*. 2020. № 2 (68). С. 23–242.
157. Матусовський Г. А. Юридична характеристика злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 2 (13). С. 120–123.
158. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця. *Юридична Україна*. 2008. № 11. С. 97–102.
159. Метельський І. Окремі аспекти юридичного змісту посягання, передбаченого статтею 347 КК України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №2. С. 208–211.
160. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений: Лекция. М., 1973. 38 с.

161. Мороз В.Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2014. №5. С. 122-136.
162. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 376-380.
163. Мотлях О. І. Спеціальні знання в поліграфології та їх особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. Том 118, №1. С. 58-66. doi: <https://doi.org/10.33270/01211181.58>.
164. Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов та ін. К.: Ін Юре, 2007. 728 с.
165. Негребецький В. В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
166. Несінов О. М. Дотримання процедури отримання висновку експерта в слідчо-судовій практиці майже завжди підлягає сумніву. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/159644_dotrimannya-protseduri-otrimannya-visnovku-eksperta-v-sldcho---sudovy-praktits-mayzhe-zavzhdi-pdlyaga-sumnvu
167. Новицький А. О. Особливості розслідування незаконної порубки і контрабанди лісу, вчиненої організованою злочинною групою: дис. ...докт. філософ.: 081 Право. Харків: ХНУВС, 2022. 250 с.
168. Одерій О. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: проблеми побудови та використання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Випуск 12. С. 51-60.
169. Одерій О. В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.
170. Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 258-263.
171. Олійник Ю. Я. Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

172. Олійник Я. С. Методика розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Львів, 2021. 239 с.
173. Павлюк Н. В. Процес формування показань неповнолітніх (інтерпретація та використання під час допиту): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2011. 246 с.
174. Паліюк В. П. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди: монографія. Вид. 2-е, випр. та доп. Київ: Право, 2000. 272 с.
175. Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 229 с.
176. Піскун Д. М. Очна ставка: тактика і психологічні основи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 20 с.
177. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 93-103.
178. Поліщук В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 229 с.
179. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: затв. наказом МВС України від 08.02.2019 №100 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (дата звернення 10.02.2022).
180. Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами: затв. наказом МВС України від 24.07.2017 № 621 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text> (дата звернення 15.01.2022).

181. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: закон України від 23.12.1993 №3781-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення 20.11.2022).
182. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 р. № 8 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>.
183. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 (зі змінами та допов.) / БД «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
184. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 18.06.2021).
185. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. №4038-XII. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
186. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 05.02.2022).
187. Пчеліна О. В. Взаємодія слідчого та інспекторів-криміналістів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Знання європейського права*. 2020. № 1. С. 107-111.

188. Пчеліна О. В. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 167-170.
189. Пчеліна О. В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 176-182.
190. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2 (31). С. 187–190.
191. Пчеліна О. В. Сутність і зміст обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 12. С. 177–183.
192. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 571 с.
193. Родіонова Т. В. Місце вчинення злочину за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 247 с.
194. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
195. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підруч. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
196. Салтевський М. В., Лукашевич В.Г., Глібко В.М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. Київ: Рад. шк., 1994. 180 с.
197. Самойленко О. А. До питання співвідношення механізму вчинення злочину з криміналістичною характеристикою злочину // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської

інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 417-420.

198. Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 54-56.

199. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1966. 16 с.

200. Сіроткіна М. В. Інститут моральної шкоди в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.

201. Скільська Л. Д. Кримінально-процесуальні та тактико- криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.

202. Слободянюк Б. К. Обстановка та слідова картина умисного знищення або пошкодження чужого майна як елементи криміналістичної характеристики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 257-259.

203. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 172 с.

204. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/kharakterystyka> (дата звернення 05.11.2021).

205. Смірнов О. С., Тетерятник Г. К. Організаційно-правові питання фіксування обшуку технічними засобами. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 176-179. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.3-42>

206. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник. Київ: НВТ «Правник». 1997. 41 с.

207. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. К.: Атіка, 2009. 64 с.

208. Степанова Г. М. Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 178 с.

209. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173-180.
210. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Розслідування кримінальних правопорушень проти власності: типові слідчі ситуації та проблеми використання спеціальних знань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101). Ч. 1. С. 261-275. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.24>.
211. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. №1 (39). С. 29-38.
212. Стецьк Б. В. Методика розслідування незаконної лікувальної діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 245 с.
213. Судова справа № 233/6133/15-к / Архів Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області // Справа № 233/6133/15-к. 2015 рік.
214. Тетерятник А. К., Броневицкая О. М., Рогальская В. В. Психическое расстройство как обстоятельство, которое влияет на привлечение лица к уголовной ответственности, согласно норм международного уголовного права и законодательства Украины. *Georgian Medical News*. 2020. №3 (300). С.158-162.
215. Тетерятник Г. К., Виходець Ю. О. Теоретичні та праксеологічні аспекти фіксування та використання у кримінальному процесуальному доказуванні інформації з Інтернет-джерел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №10. С. 772-776. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/194>
216. Тетерятник Г.К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. №3. С. 233-239. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.36>
217. Тетерятник Г.К., Цехан Д.М. Затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: окремі питання нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 505-507. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/115>

218. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 51 с.
219. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
220. Ткач О. В. Слідова картина як джерело доказової інформації при розслідуванні порушень недоторканності приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 192–197.
221. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 433 с.
222. Филиппов А. Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент, 1984. С. 12- 24.
223. Фролов С. О. Криміналістична характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №6. С. 402-405.
224. Фурман Я. В., Приходько Ю. П., Нечеснюк М. В., Харченко Н. В. Дії учасників слідчо-оперативної групи на місці події, пов'язаному з вибухом: метод. рекомендації. Київ, 2018. 45 с.
225. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 04.02.2022).
226. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань : монографія. Харків: Гриф, 2004. 360 с.
227. Чаплинська Ю. О. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. №3. С. 194-198. DOI: 10.31733/2078-3566-2019-3-194-198.

228. Чаплинська Ю. О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 181–184. DOI: <https://doi.org/10.15421/3919122>.
229. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: РВВ ДДУВС, 2006. 308 с.
230. Чернець М. Г. Проблеми ідентифікації транспортного засобу за слідами шин на ґрунті. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 111-115.
231. Чернецький О. К. Слідчий експеримент у кримінальному судочинстві : тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2013. 19 с.
232. Чиж А. П. Криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: сутність і зміст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. №3 (94). С. 273-283.
233. Чиж А. П. Особливості оглядів, що проводяться під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Qualitative research on the place of the commitment of the offense – an important factor in the performance of subsequent judicial expertise*: міжнар. конф. (Chisinau, Moldova, April, 14, 2023). LAW AND LIFE: Scientific-practical publication, 2023. С. 187-189.
234. Чиж А. П. Перспективи формування методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.). Харків, ХНУВС, 2021. С. 402-404.
235. Чиж А. П. Початок розслідування умисного пошкодження майна працівника правоохоронного органу: особливості та дискусійні питання. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 474-478.

236. Чиж А. П. Психологічна експертиза як науково-обґрунтований метод установлення завданої моральної шкоди під час розслідування умисного пошкодження майна правоохоронця. *Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03 червня 2022 р.). Харків, ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2022. С. 174-177.
237. Чиж А. П. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 25 листопада 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 421-423.
238. Чиж А. П. Тактика проведення процесуальних дій під час розслідування пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 43-53. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.04>.
239. Чорний Г. О. Криміналістична характеристика злочинів терористичної спрямованості: теоретичні проблеми формування на сучасному етапі. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 153-163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-17>.
240. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 40-51. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.04>.
241. Чорноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1(26). С. 13-21. DOI: <https://doi.org/10.33270/03202601.13>.
242. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 245 с.
243. Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. Правові засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики ЄСПЛ. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. Вип. № 10 (1). С. 95-101. DOI:

<https://doi.org/10.33270/04201901.95>.

244. Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 477-480. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>
245. Шевцов С. О., Тимошенко А. І. Визначення розміру моральної шкоди: правові засади та експертні методики. Інформаційний лист / Експертна служба МВС України. Харків, 2011. 48 с.
246. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 317 с.
247. Шевчук В. М. Криміналістична тактика: сучасне розуміння та межі застосування // Challenges in Science of Nowadays: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference, Washington, USA, 26-28.05.2020. С. 211–221
248. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. №. 1. С. 146-150.
249. Шевчук В. М. Структура окремої криміналістичної методики: сучасні наукові підходи та перспективи досліджень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 252-261.
250. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. Х.: Одиссей, 2005. 368 с.
251. Шепітько В. Ю. Допит неповнолітнього: психологія і тактика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1990. 24 с.
252. Шепітько В. Ю. Теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 1996. 30 с.
253. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

254. Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 1998. 17 с.
255. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 №49. С. 132-135. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.49.28>.
256. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
257. Щербаковський М. Г. Слідчий експеримент при розслідуванні знищення або пошкодження майна. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101). Ч. 1. С. 323-333. <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.29>
258. Щербаковський М. Г., Дементьєв М. В., Проценко А. М. Критерії та види процесуальних порушень як підстави недопустимості висновку експерта. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 173-186. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.99.173-186>
259. Щербаковський М. Стандарт достовірності висновку експерта у кримінальному процесі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 21-39. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.03>.
260. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. 320 с.
261. Щур Б. В. Функції окремих криміналістичних методик. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2011. Вип. 578. С. 89-92.

Додаток А. Результати узагальнення матеріалів кримінальних проваджень за ст. 347 КК України

№ з/п	Зміст досліджуваного запитання	Можливі варіанти відповідей на запитання	Результати %
1.	Місця підготовки, вчинення (виявлення) та приховування кримінальних правопорушень:		
	а) за характеристикою об'єкта	- відкриті простори (вулиці, автостоянки), приміщення розважальних закладів, магазинів тощо. - території приватних домоволодінь - території лісництв - інше	79 13 8 4
	б) за адміністративно-територіальним устроєм	- місто - селище міського типу - село - поза межами населених пунктів	37 22 36 5
	в) за місцем учинення підготовчих дій	- приміщення, що перебували у власності підозрюваного - відкриті ділянки місцевості	89 11
2.	Час вчинення кримінальних правопорушень:		
	а) час доби:	Нічний час Вечірній час Денний час Ранішній час доби	22 49 21 7
	б) пора року:	Зима Весна Літо Осінь	27 21 24 28
3.	Способи вчинення кримінальних правопорушень	- Мало місце готування та безпосередня реалізація злочинного умислу - Реалізовано було тільки стадію безпосереднього вчинення злочину - Мало місце готування, безпосереднє вчинення та приховування злочину	59 37 2

		- Злочинцем реалізовано дії щодо вчинення злочину та приховування	2
4.	Майном, що стало предметом знищення або пошкодження ставали	1) транспортні засоби, з яких: - службові автомобілі, 87 автомобілі, що перебували у приватній власності потерпілих, 23 автомобілі, що перебували у приватній власності їх близьких родичів, 69 автомобілі, що перебували у користуванні працівників правоохоронних органів; 3 2) речі, з яких: 5 - електронні пристрої 11 - господарські предмети 37 - формений одяг 28 3) нерухоме майно, а саме: 35 -фасади, 2 -вікна будівель -інше	
5.	Способи безпосереднього вчинення пошкоджень транспортних засобів	1) підпал; 33 2) пошкодження шин транспортних засобів; 24 3) побиття скла, дзеркал та фар транспортних засобів; 31 4) наїзди на транспортні засоби 11 5) інше 1	
6.	Види наслідків, що настали через учинення кримінального правопорушення	- матеріальна шкода 97 - моральна шкода 6 - смерть особи 0	
7.	Особа злочинця	- Чоловік 93 - Жінка 7 - Працюючий 26 - Безробітний 71 - Непрацездатний 1 - Пенсіонер 0 - Тверезий 64 - В стані алкогольного сп'яніння 35 - В стані наркотичного сп'яніння 1 - Мають неповну середню освіту. 54 - Має повну загальну середню освіту. - Має середню-спеціальну освіту. - Має вищу освіту. - Має судимість	

		- Не судимий - Одружений - Розлучений - Не перебуває у зареєстрованому шлюбі - Громадянин України - Іноземець - Має на утриманні неповнолітніх дітей - Має на утриманні непрацездатних членів сім'ї - Віком від 14 до 18 р. - Віком від 18 до 25 р. - Віком від 25 до 45 р. - Віком від 45 до 60 р. - Старше понад 60 р.	21 66 13 99 1 0 4 86 9 1
8.	Особа потерпілого	- Чоловік - Жінка - Віком від 18 до 25 р. - Віком від 25 до 45 р. - Віком від 45 до 60 р. - Старше понад 60 р. - Потерпілим стала одна особа - Через учинення злочину було заподіяно шкода двом і більше потерпілим	93 7 1 97 2 0 93 7
9.	Джерело інформації про подію.	- Заяви про вчинення кримінальних правопорушень. - Самостійно виявляються прокурорами та слідчими органів Національної поліції під час розслідування інших кримінальних правопорушень. - Інформація з соціальних мереж. - Матеріали засобів масової інформації.	68 29 2 1
10.	Характер відомостей про подію на початку кримінального провадження.	- Злочин вчинено в умовах очевидності. - Злочин вчинено в умовах неочевидності.	39 61
11.	Дії, що проводились до внесення відомостей до ЄРДР.	- Огляд місця події. - Превентивні поліцейські заходи. - Інші заходи.	93 31 2
12.	Слідчі ситуації початкового етапу розслідування.	- Відомі основні обставини вбивства, підозрюваний був затриманий на місці події. - Відомі основні обставини вбивства, підозрюваний втік і переховується.	

13.	Слідчі наступного розслідування. ситуації етапу	- Підозрюваний повністю визнав свою вину. - Підозрюваний не визнав своєї провини.	49 51
14.	Слідчі дії, які проводилися у кримінальному провадженні	- Огляд місця події. - Допит потерпілого. - Допит свідків. - Допит підозрюваного. - Слідчий експеримент. - Негласні слідчі (розшукові) дії.	100 100 67 87 11 7
15.	Види судових експертиз.	- Товарознавча - Автотоварознавча - Трасологічна - Експертиза матеріалів, речовин та виробів - Пожежно-технічна експертиза - Вибухово-технічна експертиза - Фототехнічна і портретна експертиза - Експертиза відеозвукозапису - Судово-психіатрична експертиза - Судово-психологічна експертиза - Молекулярно-генетична експертиза	42 85 22 21 12 5 9 7 8 5 3
16.	Цивільний позов.	Заявлено під час досудового розслідування. Не заявлено.	13 87
17.	Планування розслідування.	Складено письмовий план, що міститься у матеріалах кримінального провадження. План розслідування у матеріалах кримінального провадження відсутній.	9 91

Додаток Б. Результати анкетування практичних працівників, які брали участь у розслідуванні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу

№ З/п	Зміст досліджуваного запитання	Можливі варіанти відповідей на запитання	Результати (%)
1.	Займана посада	- Слідчий - Оперативні працівники - Прокурор	59 16 25
2.	Що, як правило, виступає джерелом інформації про вчинення злочину та приводом до початку кримінального провадження?	- Повідомлення осіб, які виявили труп. - Повідомлення осіб, які стали очевидцями події. - Повідомлення про зникнення людини.	77 21 1
3.	З якими труднощами Ви стикались при виявленні та розслідуванні цього виду злочинів?	- Відсутність досвіду в розслідуванні злочину. - Недостатня нормативна та матеріальна база розслідування. - Недоліки кримінального та кримінального процесуального законодавства. - Відсутність методичних рекомендацій чи спеціальної літератури щодо розслідування злочинів цього виду. - Протидія з боку злочинця та інших осіб. - Інше	19 24 8 27 12 1
4.	Які, на Вашу думку, існують причини та умови, що сприяють вчиненню умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу?	- Недостатня профілактична робота з боку правоохоронних органів. - Негативні суспільні події. - Знецінення моральних та соціальних цінностей - Низький рівень правової культури. - Морально-психологічні вади окремих осіб. - Інше.	21 18 8 19 11 23
5.	Які тактичні завдання розслідування повинні вирішуватися по даній категорії злочинів?	- Збір відомостей на місці вчинення вбивства. - Перевірка на причетність до вбивства у зв'язку з домашнім	100 100

		насильством близьких осіб. - Вивчення особистості жертви. - Вивчення і перевірка на причетність до вбивства осіб, які мали родинні чи інтимні зв'язки із жертвою. - Пошук знаряддя вчинення злочину. - Виявлення інших кримінальних правопорушень, вчинених підозрюваним. - Вказали інше.	100 100 100 89 2
6.	Які форми використання спеціальних знань, на Ваш погляд, ефективні при розслідуванні?	- Процесуальні - Непроцесуальні	88 12
7.	До участі в проведенні яких слідчих (розшукових) дій, на Вашу думку, необхідно залучати спеціалістів до участі в розслідуванні?	- Огляд місця події. - Огляд транспортних засобів. - Допит. - Слідчий експеримент. - Обшук. - Пред'явлення для впізнання. - Інші.	99 54 73 64 44 19 7
8.	Яка ситуація найчастіше має місце під час допиту підозрюваного?	- Підозрювані відмовляються надавати показання. - Підозрювані надають правдиві показання. - Підозрювані дають неправдиві свідчення.	43 29 28
9.	Які проблеми у Вас виникали при призначенні судових експертиз?	- Непридатність об'єктів, що направляються на експертизу, через неналежне вилучення, зберігання та пакування речових доказів. - Неможливість отримання результатів у строки досудового розслідування. - Інше.	23 38 3
10.	Як часто Ви використовуєте банки даних та інформаційні і криміналістичні обліки під час розслідування?	- Завжди - Часто - Рідко - Не використовую	93 5 2 0

Додаток В. Список публікацій здобувачки за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Чиж А. П. Криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: сутність і зміст. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 273-283. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.3.25> .

2. Chyzh A.P. Use of Special Knowledge during Investigation of Intentional Destruction or Damage of Property of a Law Enforcement Officer. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. № 3 (120). Pp. 56-65. DOI: <https://doi.org/10.33270/01211203.56>.

3. Чиж А. П. Тактика проведення процесуальних дій під час розслідування пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 43-53. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.04>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Чиж А. П. Перспективи формування методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.). Харків, ХНУВС, 2021. С. 402-404.

2. Чиж А. П. Психологічна експертиза як науково-обґрунтований метод установлення завданої моральної шкоди під час розслідування умисного пошкодження майна правоохоронця. *Актуальні питання судової психологічної експертизи у справах за позовами про відшкодування моральної шкоди*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 03 червня 2022 р.). Харків, ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2022. С. 174-177.

3. Чиж А. П. Початок розслідування умисного пошкодження майна працівника правоохоронного органу: особливості та дискусійні питання.

Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 475-478.

4. Чиж А. П. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: матер. міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків, 25 листопада 2022 р.). Харків, ХНУВС, 2022. С. 421-423.

5. Чиж А. П. Особливості оглядів, що проводяться під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Qualitative research on the place of the commitment of the offense – an important factor in the performance of subsequent judicial expertise*: міжнар. конф. (Chisinau, Moldova, April, 14, 2023). LAW AND LIFE: Scientific-practical publication, 2023. С. 187-189.